

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Ю.Є. Кійко, А.П. Агапій, Ю.Й. Мельник

**ВСТУП
ДО
МОВОЗНАВСТВА**

практикум

Чернівці
Чернівецький національний університет
2021

УДК 81'1(076.3)

ББК 81.0я7

К 858

Друкується за рішенням вченої ради
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(протокол № ... від ... травня 2021)

Рецензенти:

Дребет В.В. – доктор філологічних наук, професор (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка)

Павличко О.О. – кандидат філологічних наук, доцент (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

К 858 Кійко Ю.С., Агапій А.П., Мельник Ю.Й. Вступ до мовознавства: практикум. Чернівці: Чернівецький ун-т, 2021. 176 с.

Практикум має на меті допомогти студентам-першокурсникам опанувати матеріал фундаментального курсу гуманітарної підготовки у виші – „Вступ до мовознавства”. Практикум складено за кредитно-модульною системою. Він містить навчальний матеріал лекційних і семінарських занять, короткий термінологічний словник, узагальнені схеми та таблиці, відомості про мови світу, а також стислий нарис з розвитку мовознавства. Для самоконтролю наведені різноманітні завдання і тести.

Для студентів-гуманітаріїв першого курсу університетів.

УДК 81'1(076.3)

ББК 81.0я

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Лекційний курс	6
Семінарські заняття.....	50
Тематичний блок 1	51
Тематичний блок 2	65
Тематичний блок 3	80
Тематичний блок 4	100
Мови світу	124
Екзаменаційні питання з курсу „Вступ до мовознавства”	148
Контрольні тести для самоперевірки.....	151
Список літератури	174

ВСТУП

Курс „Вступ до мовознавства” є ключовою навчальною дисципліною при професійній підготовці майбутніх бакалаврів-гуманітаріїв за галузями знань „Філологія” і „Освіта/Педагогіка” (спеціальність – „мова і література”).

Мета курсу – набуття фундаментальних фахових знань у лінгвістичній царині, вироблення навичок застосувати їх на практиці в рідній та іноземній мовах, а також формування уміння критично співвідносити ці знання.

Завдання курсу:

- ознайомлення студентів з базовою термінологією мовознавства;
- вироблення навичок застосування лінгвістичної фахової лексики;
- формування уміння співвідносити лінгвістичні знання, бачити їх комплексно та вміти поповнювати їх в ході самостійного навчання;
- підготувати студентів до слухання спеціальних лінгвістичних дисциплін.

„Вступ до мовознавства” охоплює такі основні проблеми:

- природу й сутність мови;
- структуру мови;
- походження мови та закономірності розвитку мов;
- виникнення й розвиток письма;
- класифікацію мов світу за походженням і за будовою;
- шляхи й методи вивчення мовного матеріалу;
- зв'язок мовознавства з іншими науками.

Основними завданнями семінарських занять є:

- розвиток навичок використання мовознавчої термінології;
- виконання вправ із аналізом одиниць мови різних рівнів;
- підбір власних прикладів із рідної або досліджуваної іноземної мови;
- розвиток навичок виступу, ведення дискусії та доповіді на задану мовознавчу проблематику.

Критерії оцінювання

Сума балів від максимально можливих	Оцінювання в системі ECTS	Оцінка	Примітка
90-100	A	5 (відмінно)	
80-89	B	4 (добре)	
70-79	C	4 (добре)	
60-69	D	3 (задовільно)	
50-59	E	3 (задовільно)	
35-49	FX	2 (незадовільно)	з можливістю повторного складання
0-34	F	2 (незадовільно)	з обов'язковим повторним курсом

Розподіл балів за курс

Поточне опитування				Іспит	Сума
Модуль №1		Модуль № 2			
Тематичний блок 1	ТБ2	ТБ3	ТБ4	40	100
15	15	15	15		
30		30			

Оцінювання тематичних тестів (контрольних робіт)

Тематичні й екзаменаційні тести містять по 30 завдань і оцінюються максимально в 10 балів за шкалою критеріїв оцінювання.

Оцінювання усних відповідей на семінарських заняттях

Усні відповіді оцінюються максимально в 5 балів (А) за шкалою критеріїв оцінювання.

ЛЕКЦІЙНИЙ КУРС

Тема 1

Мовознавство як наука про мову

Предмет і проблематика мовознавства. Розділи мовознавства (фонетика, фонологія, морфологія, синтаксис, діалектологія, історія мови, стилістика, етимологія, семасіологія тощо) та предмет їх дослідження.

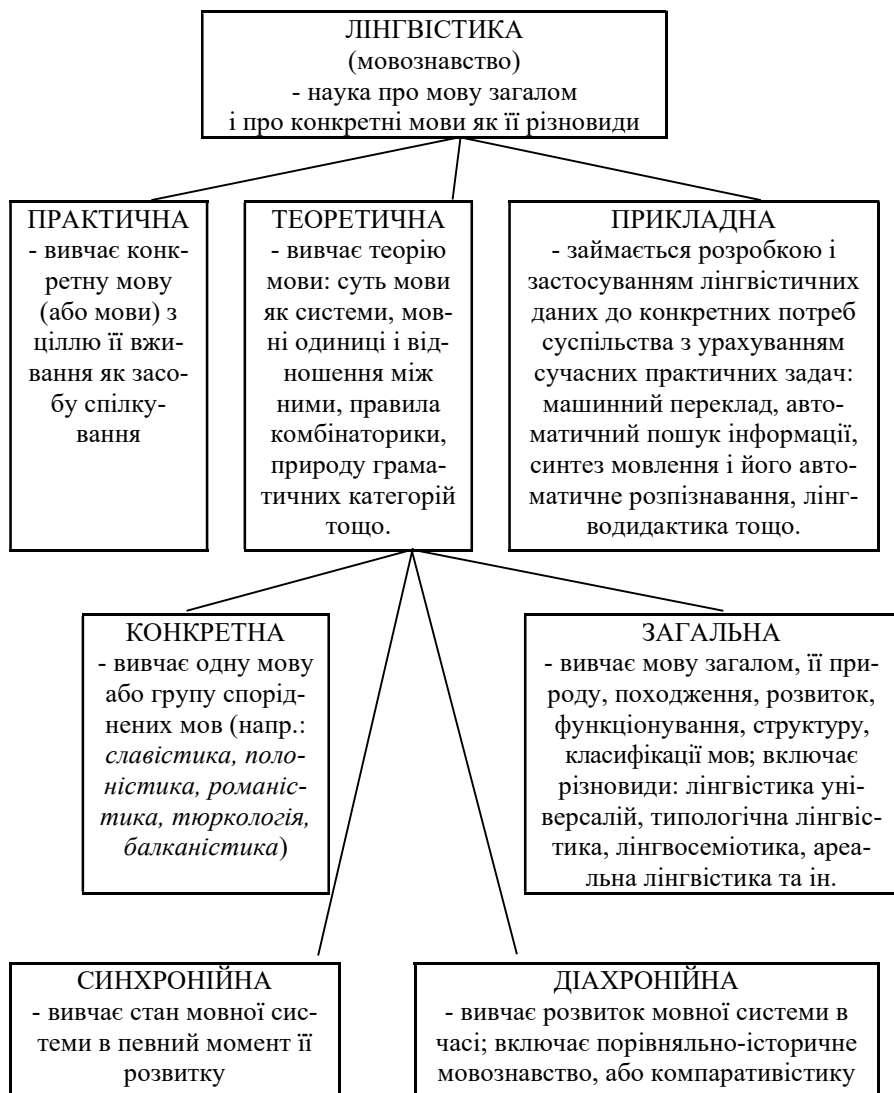
Зв'язок мовознавства з іншими науками: філософія, археологія, етнографія, соціологія, антропологія, герменевтика, історія, психологія, літературознавство, логіка, фізика, анатомія, математика та інші.

Конкретне мовознавство (україністика, германістика, романістика тощо) та загальне мовознавство. Теоретичне та практичне мовознавство (викладання мов, практика перекладу, лексикографія тощо).

„Внутрішня” і „зовнішня” лінгвістики: порівняльно-історичне мовознавство (компаративістика); діахронічна лінгвістика; типологічне мовознавство; ареальна лінгвістика; контрастивна лінгвістика; психолінгвістика; соціолінгвістика.

Функції мови: комунікативна, мислетворча, репрезентативна, акумулятивна, емотивна (емоційна), експресивна, імпресивна, волюнтативна (волевиявлення), магічна, фатична (контактоустановлювальна), естетична, метамовна, етнічна та інші. Базові і похідні функції.

ЛІНГВІСТИКА ЯК НАУКА ПРО МОВУ

РОЗДІЛИ ЛІНГВІСТИКИ

(за об'єктом вивчення)

Розділ лінгвістики	Об'єкт вивчення
Фонетика	Звукова будова мови
Фонологія	Функціонування звуків і фонем у мові
Акцентологія	Природа і функціонування наголосу
Орфоепія	Норми вимови
Морфонологія	Фонологічна структура морфем різного типу і застосування фонологічних відмінностей у морфологічних цілях
Лексикологія	Лексика (сукупність усіх слів мови або словниковий склад)
Семантика	Зміст, інформація, яка передається одиницями мови
Семасіологія	Лексична семантика (значення слів і словосполучень)
Ономасіологія	1) Усі процеси номінації; 2) Процеси називання словом понять
Ономастика	Власні назви (оніми), їх історія виникнення і функціонування
Словотвір	Утворення і функціонування похідних і складних слів
Фразеологія	Сталі вирази – фразеологізми – в усіх аспектах
Етимологія	Походження і розвиток слів
Лексикографія	Теорія і практика складання словників

Граматика	Граматична будова; система правил і засобів комбінації мовних одиниць
Морфологія	Правила і засоби словозміни і словотворення
Синтаксис	Правила і засоби зміни і побудови словосполучень і речень
Графіка	Букви абетки і діакритичні знаки у їх відношенні до звукової будови мови
Орфографія	Сукупність правил нормативного написання слів і їх частин
Пунктуація	Закономірності і норми вживання графічних позаалфавітних знаків (розділові знаки)
Стилістика	Різні стилі мови в усіх аспектах
Діалектологія	Територіальні різновиди мови
Соціальна діалектологія	Соціальні різновиди мови
Лінгвістика тексту	Правила побудови зв'язного тексту і його смислові категорії, що виражаються цими правилами
Компаративістика, або порівняльно-історичне мовознавство	Споріднені мови (зв'язок між ними і їхня еволюція у часі і просторі)
Типологічне мовознавство	Типологічні (структурні) подібності як між окремими рівнями мови, так і цілими мовними системами
Ареальна лінгвістика	Розповсюдження і взаємодія територіально контактуючих мов і мовних явищ

МІСЦЕ ЛІНГВІСТИКИ В СИСТЕМІ НАУК

На стику лінгвістики та інших наук виникли:

- соціолінгвістика
- етнолінгвістика
- психолінгвістика
- нейролінгвістика
- математична лінгвістика
- ...

ФУНКЦІЇ МОВИ

Функція	Характеристика
КОМУНІКАТИВНА	Функція спілкування
фатична	Контактоустановлювальна функція, передача суб'єктивної інформації, встановлювання і регулювання взаємодії між людьми
репрезентативна	Функція позначення світу речей
емотивна	Функція вираження почуттів, емоцій
експресивна	Функція самовираження, створення образу мовця, автора
волюнтативна	Функція волевиявлення
прагматична	Функція, що вказує на ставлення мовця до висловленого
естетична	Функція вираження прекрасного, виховання естетичного смаку
метамовна	Функція використання мови для опису іншої мови (метамова фізики, хімії тощо)
МИСЛЕТВОРЧА	Функція формування і формулювання думки
когнітивна (гносеологічна)	Функція пізнання
аккумулятивна	Функція нагромадження знань
інформативна (референтна)	Функція передачі об'єктивної інформації, відомостей

Тема 2

Мова як знакова система

Семіотика як наука про знакові системи. Поняття знака, його ознаки (умовність, довільність, матеріальність, системність). Типи знаків (індекси, іконічні знаки, символи, сигнали). Ч. Пірс.

Мова як знакова система в ряді інших знакових систем. Природні і штучні мови. Класифікація знакових систем (первинність / вторинність, конвенціональність, функції).

Лінгвосеміотика. Білатеральна й унілатеральна концепції мовного знака (Ф. де Соссюр, Л. Блумфільд). Своєрідність мови як знакової системи. Субзнак, знак, суперзнак. Паралінгвістика і паракінесика.

Поняття системи і структури мови. Рівні мови (фонологічний, морфологічний, лексико-семантичний, синтаксичний) і одиниці мови (фонема, морфема, лексема, синтаксема). Проміжні рівні мови: морфонологічний, словотвірний, фразеологічний. Функції одиниць мови.

Парадигматичні та синтагматичні відношення між одиницями в мовній системі.

Тема 3

Мова і мовлення. Мова як суспільне явище

Поділ на мову як систему й мовлення як процес. Протиставлення *мова* – *мовлення* (ієрархічний – лінійний характер; стабільна / динамічна; суспільна / індивідуальна; інваріантність / варіативність; обмежена / безмежна тощо). Історія питання, Ф. де Соссюр.

Поняття синхронії та діахронії (Ф. де Соссюр).

Мова як суспільне явище. Мовна політика. Соціальна та професійна диференціація мови. Соціолінгвістика.

Загальнонародна мова та її диференціація: діалект, просторіччя, літературна мова. Ознаки літературної мови: писемність, унормованість, загальноприйнятність, стилістична диференціація, наявність писемно-книжного та усно-розмовного різновидів.

ВЛАСТИВОСТІ МОВНОГО ЗНАКУ

1. ДВОБІЧНІСТЬ	Мовний знак – це нерозривна єдність двох сторін: форми (план вираження) – носій інформації і значення (план змісту) – самої інформації про об'єкт. Матеріальна частина плану вираження (звуковий або графічний комплекс) лінійна, тобто має протяжність у часі і просторі.
2. КОНВЕНЦІОНАЛЬНІСТЬ	Мовний знак має договірний характер (через довільний зв'язок між формою і змістом знаку люди домовляються про те, що позначатиме той чи інший знак).
3. СИСТЕМНІСТЬ	Мовний знак може існувати лише як елемент знакової системи, у взаємозв'язку та протиставленні з іншими мовними знаками.
4. ВІДТВОРЮВАНІСТЬ	У функціонування мовний знак не створюється щоразу заново, а відтворюється, повторюється у відносно стійкому, фіксованому вигляді.
5. ЗДАТНІСТЬ УЗАГАЛЬНЮВАТИ	Мовний знак може замінити не лише конкретний об'єкт, а й цілий клас однорідних об'єктів.
6. КОМБІНАЦІЙНІСТЬ	Мовний знак може комбінуватися з іншими знаками.

РІВНІ ТА ОДИНИЦІ МОВИ

РІВЕНЬ (сукупність взаємо- пов'язаних однорідних одиниць мови)	ОДИНИЦЯ МОВИ	ОДИНИЦЯ МОВЛЕННЯ
ФОНЕМАТИЧНИЙ	ФОНЕМА	ФОН (звук)
МОРФЕМАТИЧНИЙ	МОРФЕМА	МОРФ
ЛЕКСИЧНИЙ	ЛЕКСЕМА (слово)	ЛЕКС (словоформа)
СИНТАКСИЧНИЙ	РЕЧЕННЯ	ВИСЛОВЛЮВАННЯ

ФУНКЦІЇ МОВНИХ ОДИНИЦЬ

Одиниця мови	Функція	
	Специфічна	Загальна
ФОНЕМА	Смислорозрізняюча – розрізняє звукові оболонки значущих одиниць мови	Будівельна – усі одиниці слугують для побудови одиниць вищого рівня Семіологічна (узагальнююча) – значимі одиниці слугують для узагальнення однорідних явищ в один клас
МОРФЕМА	Словотвірна – утворює нові слова Формотворча (словозмінна) – утворює граматичну форму слова	
ЛЕКСЕМА	Номінативна – слугує для називання і розрізнення об'єктів реального та ірреального світу	
РЕЧЕННЯ	Комунікативна – слугує для встановлення зв'язку між явищами і передачі інформації – спілкування між людьми	

ТИПИ ВІДНОШЕНЬ МІЖ МОВНИМИ ОДИНИЦЯМИ

Відношення	Характеристика
ІСРАРХІЧНІ	Відношення підпорядкування і включення між мовними одиницями різних рівнів
ПАРАДИГМАТИЧНІ	Відношення взаємозв'язку, протиставлення та обумовленості між одиницями одного рівня, що об'єднує ці одиниці в певні класи (парадигми)
СИНТАГМАТИЧНІ	Відношення сполучуваності між послідовно розташованими мовними одиницями одного рівня

ВЛАСТИВОСТІ МОВИ ТА МОВЛЕННЯ

МОВА	МОВЛЕННЯ
Загальна, абстрактна - не можливо спостерігати безпосередньо	Конкретне - можна почути, записати, побачити і прочитати
Нелінійна - всі звуки, слова, словоформи тощо існують одночасно	Лінійне - розгортається в часі
Статична - відносно стабільна, довговічна, загальноприйнята	Динамічне - змінне, випадкове, унікальне
Соціальна - призначена для соціума і використовується в ньому	Індивідуальне - належить конкретному індивіду – носію мови
Психічне явище	Психофізичне явище

ЗАГАЛЬНОНАРОДНА МОВА

Тема 4

Мова і мислення. Походження мови.

Короткий нарис розвитку мовознавства

Зв'язок мови і мислення. Проблема співвідношення між мовними й розумовими процесами. Поняття *свідомість, мислення*. Дві тенденції щодо взаємовідношення між мовою та мисленням: отожднення й розмежування цих понять.

Три типи мислення: чуттєво-образне, технічне, поняттєве. Вербальне й невербальне мислення. Гіпотеза Сепіра-Уорфа (лінгвістичний детермінізм, лінгвістична відносність). Психофізичні основи зв'язку мови й мислення. Нейролінгвістика. Афазія. Психолінгвістика.

Походження мови: звуконаслідувальна гіпотеза, звукосимволізм, теорія вигуків, теорія трудових вигуків, гіпотеза соціального договору, гіпотеза жестів, гіпотеза Енгельса, біблійна версія. Моногенез, полігенез.

Короткий огляд розвитку мовознавства. Граматика Паніні. Граматика грецької мови Діонісія. Александрійська школа. Порівняльно-історичне мовознавство (Ф. Бопп, Р. Раск, Я. Грімм, О. Востоков). Сучасна лінгвістика. Ф. де Соссюр. Структуралізм. Актуальні напрями дослідження мови.

КОРОТКИЙ НАРИС РОЗВИТКУ МОВОЗНАВСТВА

IV ст. до н.е.	давньоіндійський мовознавець Паніні описав санскрит
I ст. до н.е.	Діонісій Фракійський створив граматику грецької мови
427-347 рр. до н.е.	грецький філософ Платон у творі „Кратіл” висовує дві версії походження слів. Теорії Тесея і Фесея
384-322 рр. до н.е.	грецький філософ Аристотель окреслює основні частини мови, твори „Риторика”, „Поетика”
I ст. н.е.	китайський мовознавець Сю Шень здійснив класифікацію ієрогліфів

1627 р.	надруковано „Лексіконъ славеноросскій и именъ тлькованіє” Памва Беренди, де українською мовою пояснено 6982 книжнослов’янських та іншомовних слів
1660 р.	граматика Пор-Рояля (А. Арно і К. Лансло), перша спроба побудувати цілісну граматичну систему на основі узагальнення фактів конкретних мов
1785 р.	Вільям Джонс (William Jones) помітив регулярний збіг між формами санскриту і латинської, грецької та англійської мов
Початок XIX ст.	виникнення порівняльно-історичного метода
1785-1863 рр.	Якоб Грімм „Грамматика німецької мови”
1787-1832 рр.	Расмус Раск „Дослідження в галузі давньопівнічної мови, або Походження ісландської мови”
1791-1876 рр.	Франц Бопп „Про систему дієвідмінювання санскритської мови у порівнянні з такою грецької, латинської, перської мов”
1781-1864 рр.	О.Х. Востоков „Розвідка про слов’янську мову”
1767-1835 рр.	Вільгельм фон Гумбольдт розглядає в своїх працях загальнотеоретичні і філософські проблеми мовознавства
1821-1868 рр.	Август Шлейхер, основоположник натуралістичного напрямку у порівняльно-історичному мовознавстві
1823-1899 рр.	Гейман Штейнталь, основоположник психологічного напрямку у мовознавстві
1835-1891 рр.	видатний український мовознавець О.О. Потебня, вивчав проблеми загального мовознавства, фонетики, морфології, синтаксису, семасіології, діалектології слов’янських мов
Кінець XIX ст.	молодограматизм, напрям у порівняльно-історичному мовознавстві, мета якого полягала у дослідженні живих мов, які розвиваються за певними законами

1845-1929 рр.	І.О. Бодуен де Куртене, видатний російський і польський мовознавець, засновник Казанської лінгвістичної школи
1848-1914 рр.	П.Ф. Фортунатов, засновник Московської лінгвістичної школи
1916 р.	надруковано „Курс загальної лінгвістики” Ф. де Соссюра, основоположника сучасної лінгвістики
Початок ХХ ст.	Женевська школа (Ш. Баллі, А. Сеше)
1926 р.	Празький лінгвістичний гурток (Н. Трубецькой, Р. Якобсон, В. Матезіус, Б. Трнка, В. Скалічка та інші)
1931 р.	Копенгагенська школа (Л. Єльмслев „Prolegomena to a theory of language”)
30–50 рр. ХХ ст.	американський структуралізм (дескриптивізм), Ф. Боас, Е. Сепір, Л. Блумфільд
1880-1944 рр.	видатний теоретик мови, фонетист, лексикограф, лексиколог, граматист Л.В. Щерба
1895-1969 рр.	видатний російський мовознавець В.В. Виноградов
3 60-х рр. ХХ ст.	„генеративна школа” Н. Хомського
3 70-х рр.	виникають соціолінгвістика, лінгвістика тексту, прагматика, комп’ютерна лінгвістика та інші сучасні лінгвістичні дисципліни

Тема 5

Фонетика

Предмет фонетики. Загальна й конкретна фонетика. Описова й історична фонетика. Експериментальна фонетика. Зіставна фонетика.

Три аспекти вивчення звуків: фізичний, фізіологічний та лінгвістичний.

Мовна акустика (висота, сила, довгота, тон, шум, тембр). Формант. Резонанс.

Апарат мовлення: три поверхи (дихальні органи, гортань, надгортанні порожнини). Активні та пасивні органи мовлення.

Артикуляція (екскурсія, витримка, рекурсія) і артикуляційна база.

Голосні й приголосні. Акустичне й артикуляційне розрізнення голосних і приголосних. Принципи класифікації голосних і приголосних.

Фонологія, поняття фонем, варіанта й інваріанта; позиції фонем. Фонема і звук. Алофон. Опозиція: релевантна, нерелевантна, одномірна і багатомірна; привативна, градуальна, еквіполентна. Дистинктивна і конститутивна, делімітативні і кульмінативні функції фонем. Система фонем. Розпізнавальні (диференційні) і нейтральні (інтегральні) ознаки фонем. Нейтралізація. Принцип мінімальних пар. Дистрибуція та її типи: контрастивна, додаткова, вільне варіювання, делімітативна.

Комбінаторні звукові зміни: асиміляція (вокалічна/консонантна, прогресивна/регресивна, контактна/дистантна, повна/часткова), дисиміляція, акомодация, метатеза, епентеза, дієреза, гаплогія. Позиційні звукові зміни: редукція (кількісна, якісна), протеза. Субституція.

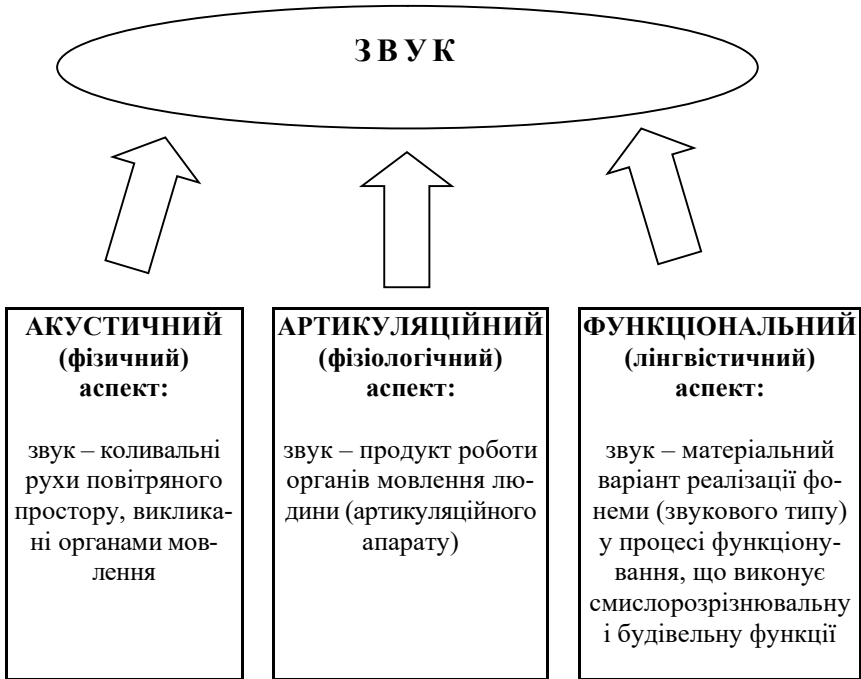
Діючі та історичні звукові зміни. Спонтанні звукові зміни. Фонетичні закони.

Фонетичне членування мовлення: фраза, такт, склад, звук. Склад, структура складу і його типи, складоподіл. Теорії складу: еспіраторна, сонорна, м'язової напруги.

Наголос, типи наголосу: динамічний, тональний, кількісний. Словесний, фразовий, логічний, емпатичний наголоси. Постійний і змінний наголоси. Прокліза й енкліза.

Інтонація. Функції інтонації. Суперсегментні засоби.

ТРИ АСПЕКТИ ЗВУКІВ МОВИ

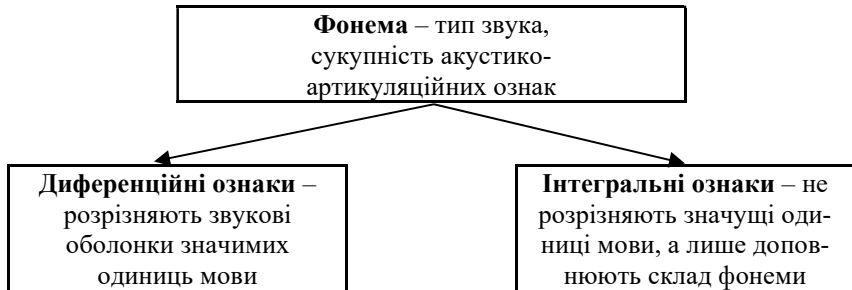
КЛАСИФІКАЦІЯ ГОЛОСНИХ

Ряд	Передній		Середній		Задній	
	Нелабіал.	Лабіал.	Нелабіал.	Лабіал.	Нелабіал.	Лабіал.
Піднесення						
Високе	і и (укр.)	й (нім.)	ы (рос.)	ï (швед.)	ы (казах.)	у
Середнє	е лев	ö (нім.)	э э: (англ.)		л gun	о rot
Низьке	æ map (англ.)		а (рос.)		а (укр.) α: (англ.)	ɔ dog

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИГОЛОСНИХ

Співвідношення голосу і шуму	Місце творення Спосіб творення		Губні		Язикові						Язичкові (увулярні)	Глоткові (фарингальні)	Гортанні (ларингальні)		
			губно-губні	губно-зубні	Передньоязикові				Середньоязикові	Задньоязикові					
					міжзубні	зубні	альвеолярні	піднебінні		середньопіднебінні				задньопіднебінні	
Ш у м н і	дзвінкі	щільніні (фрикативні)	w англ.	в, в'	ð англ.	з, з'	ʒ англ.	ж, ж'	j нім.	ɣ'	ɣ	ɣ тюрк.	г укр.		
	глухі			ф, ф'		с, с'	ʃ англ.	ш, ш'	ç нім.	х'	х		h нім.	h англ.	
	дзвінкі	проривні	б, б'			д, д'	d англ.			г'	г				
	глухі		п, п'			т, т'	t англ.			к'	к				
	дзвінкі	африкати				дз, дз'		дж, дж'							
	глухі		pf нім.			ц, ц'		ч, ч'							
С о н о р н і	Зіменно-проривні	носові	м, м'			н, н'	n англ.		п'	п тюрк.	ɲ англ.				
		бокові				л, л'	l англ.					г фр.			
		дрижачі				р, р'									
	Щільніні							ј рос.							

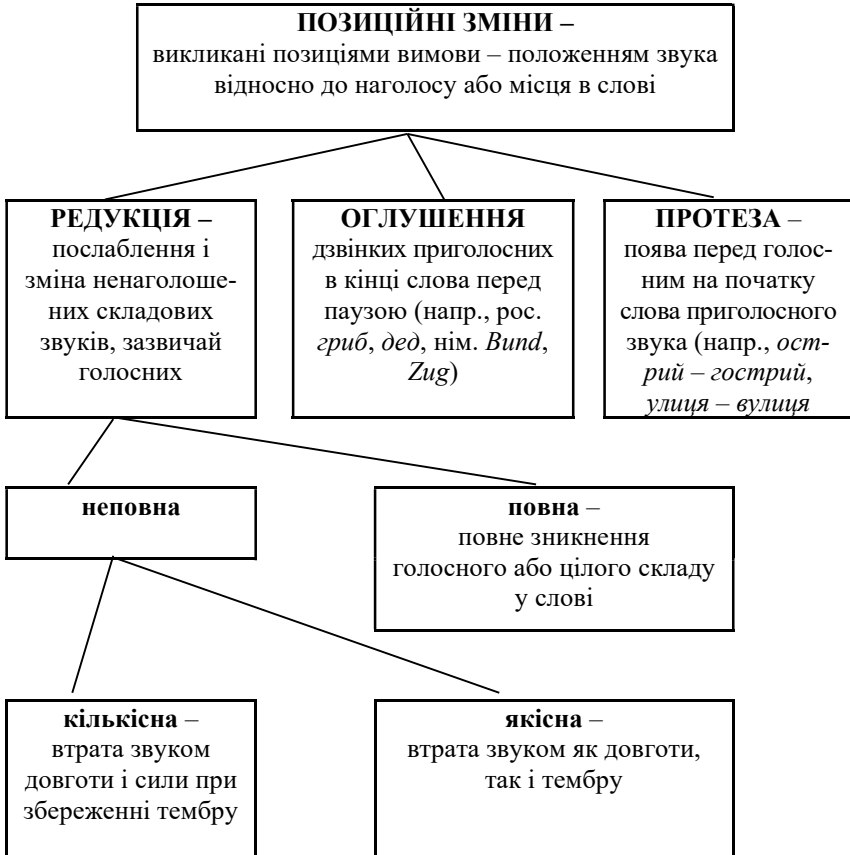
ДИФЕРЕНЦІЙНІ ТА ІНТЕГРАЛЬНІ ОЗНАКИ ФОНЕМ

СИЛЬНІ І СЛАБКІ ПОЗИЦІЇ ФОНЕМ

	Сильна позиція (умови, в яких проявляються усі диференційні ознаки фонемі)	Слабка позиція (умови, в яких проявляються не всі диференційні ознаки фонемі)
Для голо- сних	Наголошений У відкритому складі	Без наголосу У закритому складі
Для при- голосних	Інтервокальна позиція Перед голосними або сонорними приголосними	В кінці слова Перед глухими приголосними

ПОЗИЦІЙНІ ЗВУКОВІ ЗМІНИ

КОМБІНАТОРНІ ЗМІНИ ЗВУКІВ

АКОМОДАЦІЯ за спрямуванням: прогресивна регресивна	Часткове пристосування артикуляції суміжних приголосного і голосного звуків Пристосування в результаті впливу рекурсії попереднього звука на екскурсію наступного Пристосування в результаті впливу екскурсії наступного звука на рекурсію попереднього	<i>саду [саду] і сяду [с'аду], тук [тук] і тюк [т'ук] – після м'яких приголосних звуки [а], [о], [у], [е] стають більш передніми, більш закритими і більш напруженими</i> <i>дар і доза, той і тон – у слові доза відбувається огублення звука [д], а в слові тон – крім огублення [т], звук [о] під впливом звука [н] набуває носового відтінку</i>
АСИМІЛЯЦІЯ за спрямуванням: прогресивна регресивна	Артикуляційне уподібнення однотипних звуків у потоці мовлення (між голосними – вокалічна А., між приголосними – консонантна А.) Уподібнення в результаті впливу рекурсії попереднього звука на екскурсію наступного Уподібнення в результаті впливу екскурсії наступного звука на рекурсію попереднього	англ. <i>books [ks], dogs [gz]</i> – уподібнення за глухістю/дзвінкістю <i>молотьба [молод'ба], рос. лавка [лафка], англ. newspaper ['nju:s.peɪpə]</i>

за результатами: неповна повна за розташуванням звуків, які взаємодіють: контактна дистантна Різновид асиміляції – сингармонізм	Уподібнення лише за окремими акустико-артикуляційними ознаками при збереженні відмінностей Звуки стають однако-вими за усіма акустико-артикуляційними ознаками Уподібнення суміжних звуків Уподібнення звуків на відстані Фонетичний процес, який полягає в тому, що всі голосні в слові стають однорідними за артикуляцією	<i>просьба [проз'ба], боротьба [бород'ба]</i> рус. <i>отдать [дд]</i>, нім. <i>Handtasche [tt]</i> рос. <i>ложка [шк]</i>, нім. <i>Mädchen [th]</i> <i>сочевія – чечевія, залізо -> залізо (пор. рос. железо)</i> Спостерігається, наприклад, в тюркізмах, які за-своєні українською мовою: <i>барабан, капкан, мечеть, сагайдак, сургуч, чубук.</i>
ДИСИМІЛЯЦІЯ за спрямуванням: прогресивна	Артикуляційне роз-подібнення однакових або подібних звуків у мовленнєвому потоці, втрата ними загальних ознак (між голосними – вокалічна А., між приголосними – кон-сонантна А.) Розподібнення в резуль-таті впливу рекурсії попереднього звука на екскурсію наступного	<i>срібро – срібло;</i> рос. <i>феврар – февраль</i>

регресивна за розташуванням звуків, які взаємодіють: контактна дистантна	Розподібнення в результаті впливу екскурсії наступного звука на рекурсію попереднього Розподібнення суміжних звуків Розподібнення звуків на відстані	<i>рицар – лицарь</i> <i>легкий [ле'хки]</i> <i>велблюд – верблюд</i>
ДІСРЕЗА (викидка) Різновид дієрези - гаплогія	Випадіння звуків Випадіння одного з однакових або подібних складів у слові	<i>корыстный -> корисний, область</i> <i>мінералогія – мінералогія, трагікокомедія -> трагікокомедія, дикообраз – дикообраз</i>
ЕПЕНТЕЗА	Вставка звуків	<i>строк із срок, верства із верста, павук із паука; білор. навука із наука</i>
МЕТАТЕЗА за розташуванням звуків, які взаємодіють: контактна дистантна	Взаємна перестановка звуків і складів у межах слова Перестановка суміжних звуків Перестановка звуків на відстані	<i>бондар із боднар, рос. почевать із почтевать, серб. гомила із могила; польськ. bloto із bolto</i> <i>ватрушка із творушка, нім. Teller – польськ. talerz -> укр. тарілка, нім. Futteral – футляр</i>

Тема 6 Письмо

Письмо як особлива семіотична система, його відмінність від звукової мови. Відношення письма до звукової мови, роль письма в процесі пізнання.

Історія письма. Типи письма. Предметне письмо. Три етапи розвитку письма: піктографія, идеографія, фонографічний етап (складовий, консонантний, буквено-звукове).

Алфавіт. Діакритичні знаки. Орфографія, принципи орфографії: морфологічний, фонетичний, історико-традиційний, идеографічний.

Спеціальні системи письма: транскрипція, транслітерація. Стенографія.

ОРФОГРАФІЯ ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ

Принцип	Визначення і приклади
ФОНЕТИЧНИЙ	Слова пишуться відповідно до їх вимови, напр., білор. <i>вада, голавы, вёсны</i> ; серб, <i>отац</i> „батько”, <i>оца</i> „батька”, <i>оче</i> „батьку” (кличний відмінок)
ФОНЕМАТИЧНИЙ (морфологічний)	При написанні слів зберігається однаковий фонетичний склад морфем, незалежно від вимови, напр., рос. <i>лад, друг, счастливый, поздно</i>
ТРАДИЦІЙНО-ІСТОРИЧНИЙ	Зберігаються традиційні написання слів, незалежно від причини втрати мотивованості написання, напр., укр. написання <i>я, ю, є, ї, щ</i> на позначення двох звуків, англ. <i>knight</i> „лицар”, <i>night</i> „ніч”, ірл. <i>sambradh</i> „літо” читається як [saura]
ІДЕОГРАФІЧНИЙ (символічний)	Опирається на смислові відмінності подібних написань, напр., укр. <i>центра</i> (в математиці) і <i>центру</i> (в інших значеннях), <i>оригінала</i> (дивак) і <i>оригіналу</i> (першоджерело), нім. написання з великої букви всіх іменників – <i>leben</i> „жити” і <i>das Leben</i> „життя”

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ПИСЬМА

ПІКТОГРАФІЯ

– письмо малюнками, передача повідомлень у формі малюнка або послідовності малюнків (піктограм)

Переваги:

1. Може зрозуміти будь-яка людина незалежно від мовта ступеню грамотності
2. Легкість сприйняття

Недоліки:

1. Позначає конкретні речі, неможливо передати абстрактні поняття
2. Ускладненість і невизначеність тлумачення

ІДЕОГРАФІЯ

– письмо, що передає поняття, тобто значення слів, а не самі слова, з використанням специфічних графем – ідеограм (ієрогліфів)

Переваги:

1. Компактність письма
2. Можливість передачі будь-яких повідомлень незалежно від ступеню їхньої абстрактності
3. Фіксований набір знаків, відповідно, визначеність у тлумаченні

Недолік:

Занадто велика кількість знаків

ФОНОГРАФІЯ

– письмо, що передає звуки, тобто план вираження мовних знаків

I етап – складове (силабічне) письмо

II етап – буквено-звукове письмо, що використовує для передачі звуків специфічні графеми – букви

Переваги:

1. Невелика кількість знаків (букв)
2. Передає структурованість мовного виразу

Недолік:

Неоднозначна відповідність звуків і букв

Тема 7

Граматика

Предмет граматики. Морфологія і синтаксис. Морфеміка, словотвір. Граматичне і лексичне значення. Основні відмінності між ними (абстрактність, обмеженість у способах вираження). Дери́ваційне, ре́ляційне і мода́льне значення. Граматична форма. Граматична категорія. Морфологічні і синтаксичні граматичні категорії. Приховані категорії. Граматичні категорії іменників: рід, число, відмінок. Граматичні категорії дієслова: особа, число, спосіб, час, стан.

Поняття морфеми. Три значення морфем: речове, дери́ваційне, ре́ляційне. Корінь і афікси; поняття основи. Аломорф.

Граматичні способи вираження граматичних значень: афіксація, словотвір, внутрішня флексія, реду́плікація, суплетивізм, службові слова, порядок слів, інтонація, наголос. Синтетизм і аналітизм. Аглютинація і фузія. Типи афіксів: префікс, постфікс, інфікс, інтерфікс, трансфікс, циркумфікс (конфікс); поняття суфікса і флексії (закінчення). Типи службових слів: артикль, прийменник, сполучник, частка, допоміжне дієслово.

Частини мови. Критерії їхнього виділення: морфологічний, семантичний, синтаксичний, категоріальний. Сучасні проблеми дослідження частин мови.

Предмет синтаксису; логічний, психологічний, формально-граматичний підхід до речення.

Словосполучення, його типи. Синтагма. Типи зв'язків у словосполученні: узгодження, прилягання, керування, ізафет; координація, тяжіння, інкорпорація, замикання.

Речення, його ознаки (комунікативність, предикативність, інтонація). Члени речення. Семантична структура речення: суб'єкт/предикат. Актуальне членування речення: тема/рема.

Складне речення, його типи. Синтаксична типологія.

Семантика, прагматика, лінгвістика тексту.

ГРАМАТИЧНЕ ТА ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ	ГРАМАТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ
Співвідносить мовну одиницю з позамовною дійсністю, оскільки містить інформацію про певне явище у сукупності всіх його властивостей	Будучи внутрішньомовним значенням, містить інформацію про відносини, зв'язки між мовними одиницями, незалежно від наявності цих відносин у позамовній дійсності
Має менший ступінь узагальнення, ніж граматичне значення, узагальнює однотипні явища дійсності в єдине ціле на основі об'єднання їхніх спільних властивостей і дає їм одну індивідуальну назву	Має більшу абстрактність і ступінь узагальнення, оскільки формується на основі не конкретних явищ, а узагальнень – знаків, далі відходить від них і розповсюджується на цілі класи мовних одиниць (тобто є узагальненням узагальнень)
Формальним показниками є корінь і словотвірні афікси (основа слова)	Формальними показниками є словозмінні афікси, внутрішня флексія, повторення кореня або слова, вживання різних коренів в одному граматичному ряду, наголос у слові, службові і допоміжні слова, порядок слів, інтонація; наявність формальних показників є обов'язковою для існування граматичного значення в будь-якій мові

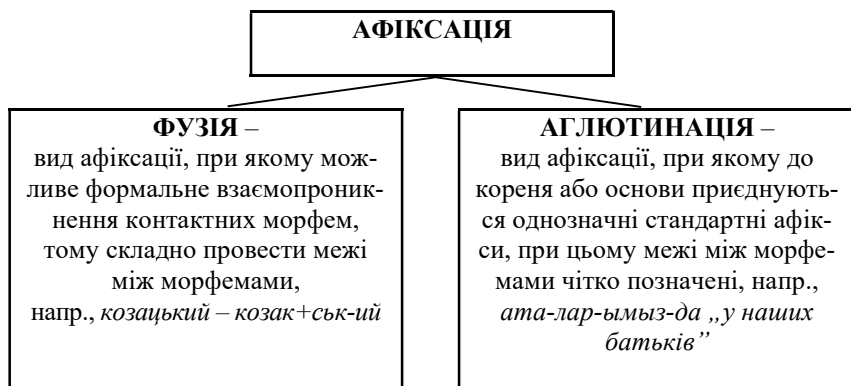
ТИПИ ГРАМАТИЧНИХ ЗНАЧЕНЬ

Назва типу	Приклади
Граматичне значення ФОРМ СЛІВ	Граматичне значення відмінка, числа, особи, часу, стану, способу тощо.
Граматичні значення КЛАСІВ СЛІВ	Граматичне значення предметності, ознаки предметності, процесуальності, ознаки процесуальності
Граматичні значення КОМПОНЕНТІВ СТРУКТУРИ РЕЧЕННЯ	Граматичне значення суб'єкта, об'єкта, предиката, інструмента, адресата та ін.
Граматичні значення ТИПІВ РЕЧЕННЯ	Граматичне значення комунікативної спрямованості ствердження або заперечення наявності позначуваної ситуації та ін.

СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ ГРАМАТИЧНИХ ЗНАЧЕНЬ

АФІКСАЦІЯ – прикріплення до кореня службових морфем (афіксів)	укр. <i>перечитати</i> – <i>перечитувати</i> (недоконаний вид), болг. <i>червен</i> „червоний” – <i>почервен</i> „червоніший”, нім. <i>tachen</i> „робота” – <i>gemacht</i> „зроблений”, давньоєвр. <i>гноб</i> „красти” – <i>ганаб</i> „крав”, <i>гонеб</i> „той, що краде; злодій”, <i>гануб</i> „украдене”
ВНУТРІШНЯ ФЛЕКСІЯ – чергування фонем у корені	укр. <i>зібрати</i> – <i>збирати</i>, рос. <i>нарвать</i> – <i>нарывать</i>, англ. <i>sing</i> „співати” – <i>sang</i> „співав” нім. <i>Mutter</i> „мати” – <i>Mütter</i> „матері”
РЕДУПЛІКАЦІЯ – повторення складу, кореня або слова	індонез. <i>sedulur</i> „друг” – <i>sedulur sedulur</i> „друзі”, китай. <i>сін</i> „зірка” – <i>сін-сін</i> „зірки”, казах. <i>жаксы</i> „гарний” – <i>жаксы-жаксы</i> „найкращий”, укр. <i>чистий-чистий</i>, <i>великий-превеликий</i>
СУПЛЕТИВІЗМ – поєднання в один словозмінний ряд різних коренів	укр. <i>говорити</i> (недоконаний вид) – <i>сказати</i> (доконаний вид), рос. <i>человек</i> (однина) – <i>люди</i> (множина), нім. <i>ich – mich, sie – ihr, wir – uns</i>, англ. <i>good – better</i>, фр. <i>bon – meilleur</i>
НАГОЛОС – акустичне виділення певних складів	укр. <i>руки</i> (род. відм. однини) – <i>руки</i> (наз. відм. множини), <i>вирізати</i>, <i>насіпати</i> (недоконаний вид) – <i>вирізати</i>, <i>насіпати</i> (доконаний вид)
СЛУЖБОВІ І ДОПОМІЖНІ СЛОВА – використання артиклів, часток, прийменників, допоміжних дієслів	укр. <i>на столі</i> (місцевий відмінок), <i>читає і пише</i> (сурядні відношення) – <i>читає, щоб писати</i> (підрядні відношення), <i>нехай пише</i> (наказовий спосіб), <i>читати</i> – <i>буду читати, часопис цікавий</i> – <i>часопис був цікавий</i> (категорія часу), нім. <i>der Deutsche</i> „німець”, <i>die Deutsche</i> „німкеня”
ПОРЯДОК СЛІВ	китай. <i>во да ні</i> „я б’ю тебе”, <i>ні да во</i> „ти б’єш мене”, укр. <i>тролейбус зачепив автомобіль</i> – <i>автомобіль зачепив тролейбус</i>
ІНТОНАЦІЯ – використання просодичних елементів фрази	укр. <i>Він прийшов. Він прийшов? Він прийшов! Він ... прийшов</i>, рос. <i>Казнить, / нельзя помиловать. Казнить нельзя, / помиловать; Он может быть здесь. Он, может быть, здесь.</i>

ФУЗИЯ Й АГЛЮТИНАЦІЯ ЯК ВИДИ АФІКСАЦІЇ

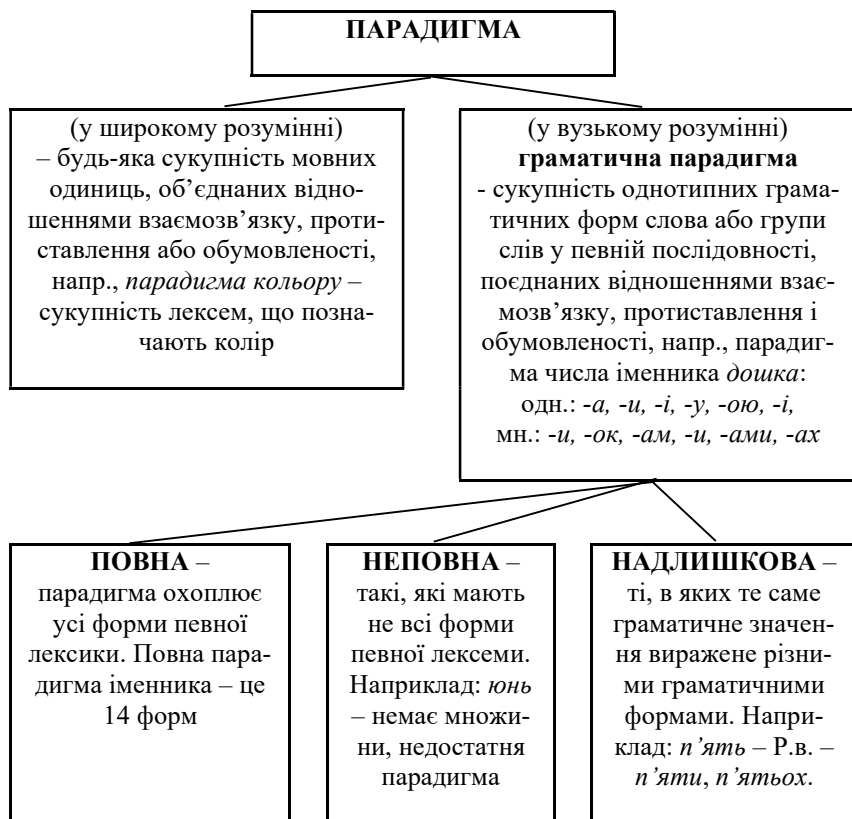
ВІДМІННОСТІ:

1. Афікси багатозначні (кумулятивні), тобто один афікс може виражати кілька граматичних значень, напр., <i>дошка</i> – флексія <i>-а</i> виражає рід, число, відмінок	Афікси однозначні Напр., кирг. афікс <i>-лар-</i> виражає тільки множину
2. Афікси омосемічні, тобто кілька афіксів можуть виражати одне граматичне значення, напр., в укр. мові множина може виражатися у флексіях <i>-и</i>, <i>-ами</i>, <i>-ах</i> та ін.	Афікси стандартні Напр., множина у кирг. мові виражається лише у афіксі <i>-лар-</i>
3. Корінь може змінювати свій фонемний склад Напр., <i>сон</i> – <i>сну</i>, <i>друг</i> – <i>дружити</i>	Корінь не змінюється Напр., корінь <i>ата</i> „батько”
4. Характер з'єднання афіксів з коренем – сплав	Характер з'єднання афіксів з коренем – механічне приклеювання

КЛАСИФІКАЦІЯ МОРФЕМ (за роллю і положенням у структурі слова)

ПАРАДИГМА. ТИПИ ГРАМАТИЧНИХ ПАРАДИГМ

ВИДИ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ

СПОСОБИ СИНТАКСИЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Спосіб	Визначення	Приклади
УЗГОДЖЕННЯ	Залежне слово набуває ті самі граматичні значення, що й головне, причому це співвідношення зберігається й за зміни головного слова	укр. <i>велика радість, польовими стежками</i> ; нім. <i>eine neue Feder</i> „нове перо”
КЕРУВАННЯ	Головне слово вимагає від залежного певної граматичної форми, але остання не збігається з формою головного слова	укр. <i>читаю книжку, захоплююсь книжкою, радію книжці</i> ; англ. <i>to kiss her</i> „поцілувати її”, <i>mother's room</i> „кімната матері”; нім. <i>in Bewegung geraten</i> „приводити в рух”
ПРИЛЯГАННЯ	Головне слово поєднується із залежним завдяки інтонації і порядку слів	укр. <i>рух уперед, слухати уважно, повірити зразу</i> ; нім. <i>arbeiten hier</i> „працювати тут”, <i>sehr eifrig</i> „дуже старанно”; англ. <i>great writer</i> „великий письменник”, <i>ready to answer</i> „готовий відповісти”, <i>to decide to leave</i> „вирішити відїхати”
ІЗАФЕТ	Характерний для атрибутивних конструкцій, складається з двох іменників, перший з яких є означенням, але показник зв'язку знаходиться в другому (головному, стрижневому) слові. Ізафет характерний для тюркських мов	тадж. <i>китоб-и хуб</i> букв. „книжка, яка хороша”, арезб. <i>дэмир гань</i> букв. „залізо ворота”, тур. <i>нарізі</i> букв. „будинок двері його”

ІНКОРПОРАЦІЯ	Об'єднання двох або більше основ, самостійних за його лексичним значенням, в єдине синтактико-морфологічне ціле (слово-речення)	чук. <i>мыттуркуп-рэгынритыркын</i> „нові ситі охороняємо”
КООРДИНАЦІЯ	Взаємна супідрядність підмета і присудка (особливий тип зв'язку, який не є ні сурядним, ні підрядним), їхня взаємна узгодженість. Підмет і присудок формально уподібнюються один одному	укр. <i>він сидить</i> , англ. <i>she works</i> „вона працює”
ТЯЖІННЯ	Узгодження предикативного означення з підметом	укр. <i>Учитель ходив замислений; Дівчина слухає вдоволена музику</i>
ЗАМИКАННЯ	Синтаксична побудова, яка вимагає дистантного розташування найтісніше пов'язаних слів	нім. <i>Haben Sie dieses Buch in Berlin gekauft?</i> „Чи купили ви цю книжку в Берліні?”; англ. <i>my favorite orange colour</i> „мій улюблений оранжевий колір”

ВЛАСТИВОСТІ РЕЧЕННЯ

Властивість	Опис
ПРЕДИКАТИВНІСТЬ	Відношення інформації, яка міститься у реченні, до позамовної дійсності (узгодження в просторі і часі). Виражається: 1) граматичним категоріями часу і особи дієслова (напр., <i>Я пишу листа.</i>); 2) рідше – лексично (напр., <i>Першого лютого у Варшаві буде мороз.</i>)
МОДАЛЬНІСТЬ	Відношення мовця до висловлюваної інформації. Виражається: 1) граматичною категорією способу дієслів (напр., <i>Хотілося б поспати.</i>); 2) інтонаційно; 3) модальними словами (напр., <i>ймовірно, на щастя, по-перше</i> та ін.)
НАЯВНІСТЬ СТРУКТУРНОЇ МОДЕЛІ	Побудова речення за певним, ustalеним в цій мові абстрактним зразком – схемі (моделі), що зберігається у свідомості носіїв мови (напр., <i>SPO – Студент читає книжку.</i>)
ВІДНОСНА САМОСТІЙНІСТЬ	Кожне речення виражає думку, тому воно самостійне. Але будь-яка думка повністю розкривається в тексті, тому ця самостійність відносна. Виражається інтонаційно (паузами).

Тема 8

Лексикологія

Слово, критерії його виділення. Основні ознаки слова: самостійність, цільноформленість, ідіоматичність. Слово і лексема. Лексичне значення і його типи. Денотативне, конотативне, контекстуальне значення. Субстанційний, реляційний, біхевіористський, інформаційний підходи. Значення і поняття. Предмет, поняття, слово. Типи слів у мові. Ономастика і топоніміка. Термінологія.

Семантична структура слова. Лексико-семантичний варіант слова. Полісемія, її типи: ланцюжкова, радіальна, радіально-ланцюжкова. Причини виникнення багатозначності. Омонімія, її типи: омоформи, омофони, омографи. Пароніми. Міжмовна омонімія.

Словниковий склад мови. Класифікація лексики (активна і пасивна тощо). Лексика як система. Лексичні мікросистеми: семантичне поле, лексико-семантична група, синоніми, антоніми, гіпероніми, гіпоніми. Типи синонімів (повні, неповні: семантичні, стилістичні, семантико-стилістичні, контекстуальні) й антонімів (контрарні, комплементарні, контрадикторні, векторні). Сучасні теорії поля: теорія прототипів, фрейми, скрипти тощо.

Зміна і розвиток значення слова. Типи семантичних змін (метафора, метонімія, звуження, розширення значення). Внутрішня форма слова. Етимологічне значення. Етимологія. Народна етимологія. Деетимологізація. Мотивація. Типи мотивації: фонетичний, морфологічний, семантичний.

Зміна і розвиток словникового складу мови. Архаїзми, історизми, неологізми, запозичення (лексичні, кальки, семантичні, словотвірні, зворотні). Пуризм. Субстрат, суперстрат, адстрат.

Табу й евфемізм. Причини виникнення.

Фразеологія. Поняття і типи фразеологізмів. Класифікація фразеологізмів за В.В. Виноградовим: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення, фразеологічні вирази. Інші типи класифікації.

Лексикографія. Типи словників: енциклопедичні і тлумачні; лінгвокраїнознавчі та термінологічні. Тезауруси. Інші види словників: двомовні та багатомовні, етимологічні, орфографічні тощо.

СЛОВО ВИЗНАЧЕННЯ, ВЛАСТИВОСТІ, ФУНКЦІЇ

Робоче визначення	Властивості	Функції
СЛОВО (лексема) – це центральна відносно самостійна і вільно відтворювана значима одиниця мови, що виконує номінативну функцію	1. Відносна самостійність – слово позиційно і синтаксично більш самостійне ніж морфема, але менш самостійне ніж речення2. Відтворюваність – слова не створюються в мовленні щоразу заново, а зберігаються в пам'яті і за необхідності активізуються у відповідній формі3. Виділеність – кожне слово володіє своїми фонетичними, семантичними і граматичними ознаками, на основі яких воно виділяється в тексті	1. Номінативна – слово називає і розрізняє будь-які явища реального або ірреального світу2. Узагальнююча (семіотична) – слово здатне об'єднувати усі однотипні явища в один клас і називати його3. Будівельна – слова є одиницями, з яких будують речення

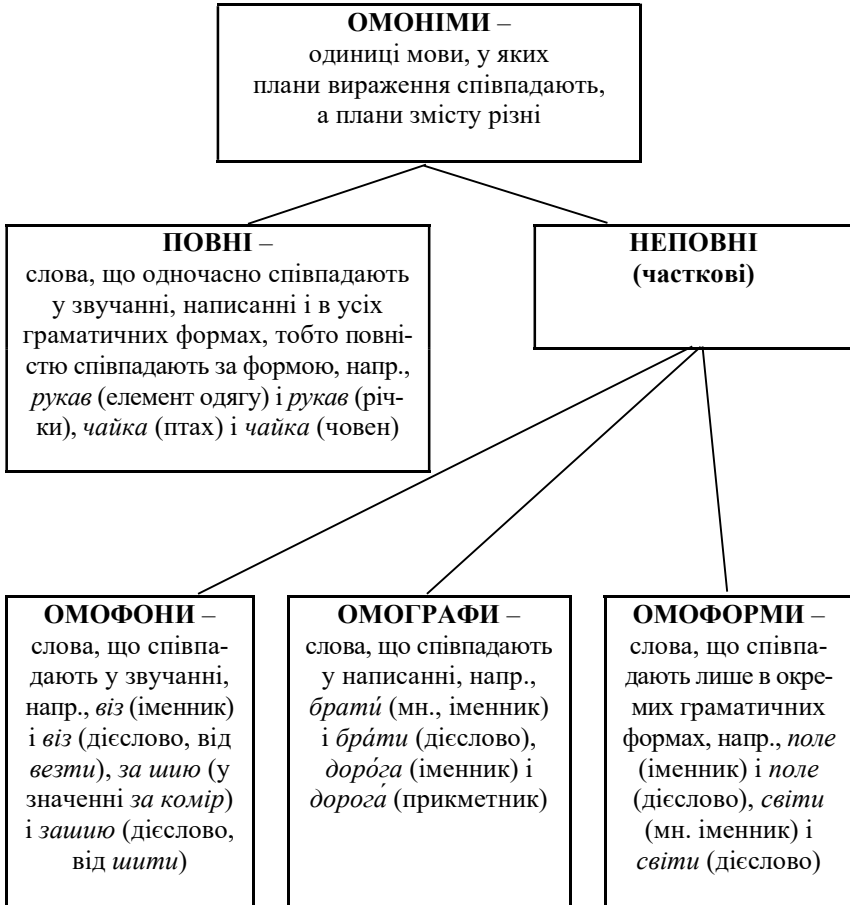
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА СИСТЕМА МОВИ

Тип семантичних відносин	Назва групування	Визначення	Приклади
Рівнозначність (синонімія)	Синонімічний ряд	Сукупність слів, значення яких повністю або значною мірою співпадають	<i>любов, захоплення, симпатія, пристрасть</i>
Протилежність (антонімія)	Антонімічна пара	Слова з протилежним значенням	<i>любов – ненависть</i>
Співвідношення	Семантичне поле	Сукупність слів, що належать до однієї предметно-понятійної області (семантичне поле почуттів, кольору, рослин, тварин, руху та ін.)	<i>почуття, любов, дружба, повага, заздрість, нудьга презирство, захоплення</i>
- парадигматичне	тематичний ряд	Сукупність слів у семантичному полі, об'єднаних відношеннями взаємозв'язку, протиставлення і обумовлення	<i>любов, повага, дружба, заздрість, нудьга</i>
- ієрархічне	гіперо-гіпонімічне групування	Сукупність слів у семантичному полі, об'єднаних відношеннями підпорядкування і включення	<i>почуття – любов, почуття – повага, почуття – заздрість</i>

КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

ТИПИ ОМОНІМІВ

ТИПИ СИНОНІМІВ

ТИПИ АНТОНІМІВ

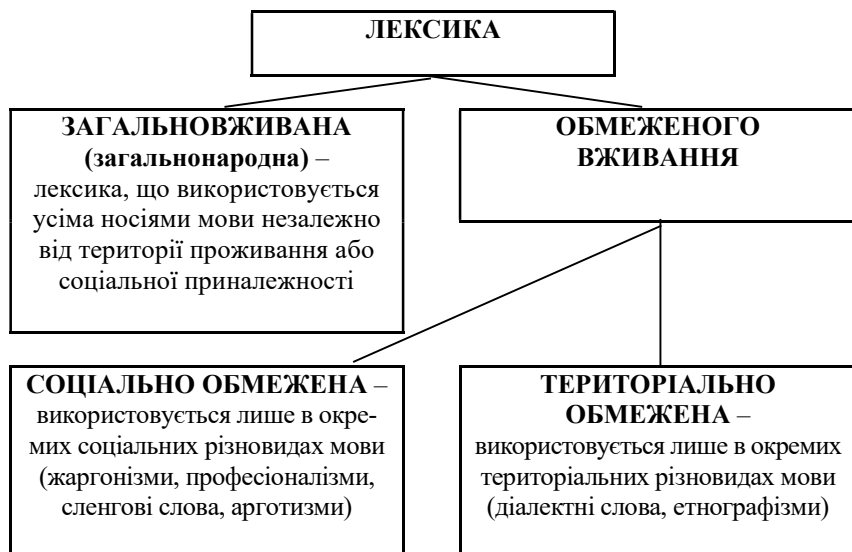

КЛАСИФІКАЦІЯ ЛЕКСИКИ

(за частотою вживання і хронологічного співвідношення)

КЛАСИФІКАЦІЯ ЛЕКСИКИ (соціально-територіальна)

Тема 9

Класифікації мов світу

Типологічна (ізолюючі, аглютинативні, флективні, полісинтетичні), генеалогічна й ареальна класифікації мов. Порівняльно-історичний метод. Розвиток мов Європи. Мови міжнародного спілкування.

ПРИНЦИПИ КЛАСИФІКАЦІЇ МОВ

Принцип	Назва класифікації	Виділені мовні групи
За походженням мов	ГЕНЕАЛОГІЧНА	Мовна сім'я, група, підгрупа, гілка
За схожістю однотипних мовних систем	ТИПОЛОГІЧНА	Мовний тип
1) фонетичною	1. Фонетична	Мови вокалічні – мови консонантні
2) морфологічною	2. Морфологічна	Мови синтетичні – мови аналітичні
- за способами вираження граматичних значень - за якістю морфем і характером їх поєднання в слові		Мови ізолоючі (кореневі), фузійні (флексивні), аглютинативні, інкорпуючі
3) синтаксичною	3. Синтаксична	Мови номінативні, ергативні, активні
За схожістю мов на основі контактів	АРЕАЛЬНА	Мовні союзи, ареали, зони
За ступенем розповсюдження та статусу у соціумі	СОЦІО-ЛІНГВІСТИЧНА (функціональна)	Мови світові, міжнародні, національні (державні), регіональні, місцеві

СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Мета семінарських занять – розвиток навичок використання мовознавчої термінології шляхом виконання різних завдань і вправ, а також підготовки доповіді на задану проблематику.

Перелік питань, завдань, вправ, запропонований до кожного із семінарів, – це мінімум, що досить повно охоплює сформульовану в темі семінару лінгвістичну проблему. Обсяг роботи, що реально виконується, визначається, з одного боку, завданнями, що ставить перед групою викладач, а з іншого – рівнем підготовки студентів. Викладач і студенти можуть додатково виконувати вправи та завдання практикумів з цієї дисципліни (див. список літератури).

На початку кожного заняття рекомендується коротко повторити розглянуті раніше питання й пов'язати їх з новою темою. Нова тема конкретизується основними положеннями, додатковими поясненнями та прикладами.

По закінченні кожного тематичного блоку (вступна частина, фонетика, граматики, лексикологія) проводяться контрольні перевірки засвоєних знань у вигляді тестів або коротких письмових робіт.

Виступи на семінарських заняттях повинні доповідатися, а не зачитуватися. При підготовці великих за обсягом доповідей (презентацій) можлива групова робота (2-3 чол.), попередньо узгоджена з викладачем.

Від студента вимагається постійна підготовка до семінарських занять, активна участь у дискусіях. При підготовці до занять студенти мають використовувати основну й додаткову літературу, а також інші джерела інформації, щоб розвивати навички самостійної творчої роботи.

Тематичний блок 1 МОВОЗНАВСТВО ЯК НАУКА

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Внутрішня лінгвістика – галузь мовознавства, що вивчає системні відношення мовних одиниць без огляду на зовнішню лінгвістичні фактори.

Дедукція – загальнонауковий метод, що полягає у переході від загальних тверджень до висновків про конкретні, одиничні явища.

Діахронія – протиставлений синхронії аспект лінгвістичних досліджень, який охоплює всі доступні етапи еволюції мови, тобто спрямований на історичний розвиток мовних явищ і закономірностей мови як системи.

Загальне мовознавство – присвячене людській мові загалом.

Діалект – форма загальнонародної мови, яка є засобом спілкування на певній території або обслуговує певну соціальну групу.

Зіставний метод – дослідження споріднених і неспоріднених мов шляхом зіставлення.

Знак (мовний) – матеріально виражене умовне і довільне позначення чогось.

Зовнішня лінгвістика – умовне позначення лінгвістичних дисциплін, які займаються вивченням співвідношень мови та позамовної дійсності.

Індукція – загальнонауковий метод, що полягає у переході від окремих конкретних спостережень до загального умовиводу.

Конкретне мовознавство вивчає окремі мови.

Літературна мова – унормована форма загальнонародної мови, яка характеризується існуванням усного і писемного варіантів, розвинутої системи стилів і обслуговує усі сфери діяльності суспільства.

Мова – система фонетичних, лексичних, граматичних засобів, яка розвивається і забезпечує потреби людини у спілкуванні та пізнанні.

Мовлення – реалізація мови у різних ситуаціях спілкування, конкретне говоріння, що протікає у часі і має звукове (чи письмове) вираження.

- Мовознавство** або **лінгвістика** – наука про сутність, будову, функціонування і розвиток мови.
- Мислення** – відображення об'єктивної дійсності людиною в уявленнях, поняттях, судженнях, умовиводах. Має психічну, ідеальну природу, але використовує мову для матеріального оформлення думки та передачі інформації.
- Описовий метод** – суть методу полягає в інвентаризації та систематизації мовних одиниць з метою їх точного і повного опису.
- Парадигматика** – тип зв'язків у мовній системі; розділ лінгвістики, який вивчає відношення між мовними елементами, які утворюють систему (парадигму).
- Парадигматичні зв'язки** – зв'язки елементів мови.
- Порівняльно-історичний метод** – порівняльне дослідження споріднених мов в процесі їх розвитку.
- Прикладне мовознавство** займається вирішенням завдань практичного використання мови.
- Рівні мови** – найбільші підсистеми мовної системи, які є сукупностями одиниць, пов'язаних певними відношеннями. Розрізняють: фонологічний, морфологічний, лексичний, синтаксичний рівні.
- Свідомість** – специфічна форма психічного відображення об'єктивної дійсності, яка охоплює також самопізнання, емоційні та вольові процеси. Пов'язана з мовою як із засобом формування та вираження думок, а також засобом самовираження.
- Семіотика** – наука про знаки та знакові системи, в тому числі про мовні знаки.
- Синтагматичні зв'язки** - зв'язки елементів мовлення.
- Синхронія** – вивчення мови чи споріднених мов на певному конкретному історичному етапі.
- Система** – сукупність взаємозалежних і взаємопов'язаних елементів.
- Структура** – сукупність відношень між елементами системи.
- Теорія моногенезу** – вчення про походження всіх мов світу з одного джерела.
- Теорія полігенезу** – вчення про походження людської мови з декількох джерел.

Семінар 1

Терміни

Мова; мовознавство; „внутрішня” і „зовнішня” лінгвістика; конкретне і загальне мовознавство; прикладне мовознавство; метод; індукція; дедукція; описовий, порівняльно-історичний, зіставний, структурний методи; семіотика; знак; система; структура; рівні мови; одиниці мови; паралінгвістика; паракінесика; парадигматичні, синтагматичні відношення

План семінарського заняття

1. Предмет і проблематика мовознавства.
2. Зв'язок мовознавства з іншими науками.
3. Розділи мовознавства.
4. Функції мови.
5. Рівні мови і одиниці мови.
6. Парадигматика та синтагматика.
7. Слов'янська мовна група (*кількість, поширення тощо*).

Завдання (для самостійного опрацювання)

1. Що таке мова? Спробуйте дати визначення.
2. Прочитайте уважно висловлення видатних письменників про мову. Поясніть, як у цих висловленнях підкреслюється значення мови в житті суспільства, сила слова.

а) *„Ну, що б здавалося,
слова...
Слова та голос – більш
нічого,
А серце б'ється, ожива,
Як їх почує.”* (Т. Шевченко)

б) *„Слова – полова,
Але огонь в одежі слова -
Безсмертна, чудотворна фея,
Правдива іскра Прометей”* (І. Франко)

с) „Слово – то мудрості промінь,
слово – то думка людська” (Л. Українка)

3. Поясніть, чому мовознавство належить до гуманітарних наук. Які зв'язки має мовознавство з гуманітарними науками? З природничими науками?

4. Славістика – це конкретне чи загальне мовознавство? Поясніть свою відповідь.

5. Що означає „прикладне мовознавство”? Як практично використовуються мовознавчі дані?

6. Хто запропонував поділ мовознавства на *внутрішню* і *зовнішню* лінгвістику на початку ХХ століття?

7. Яку спільну науку утворюють мовознавство та літературознавство?

8. Яку функцію мови ілюструє наступне висловлювання?
„Найбільше і найдорожче добро в кожного народу – це його мова, ота жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподівання, розум, досвід, почування” (П. Мирний)

9. Яка функція мови виражається в таких виразах: „Встати!”, „Знаєш”, „Послухай”, „О це так!”, „Будь слухняним.”

10. Висловіть без слів такі прості ідеї, як „пожежа!”, „болить!”, „чудово!”, „боюсь!”, „дуже радий”, „іди геть!”

11. Які функції виражені у наступних виразах: „Стій!”, „Рятуйте!”, „Вік живи – вік учись.”, „Вір, та не всім.”, „Ой лихо! Пожежа!”, „Яка чудова картина!”.

12. Назвіть найважливіші функції мови.

13. Які з структурних елементів мови (звуки, слова, словосполучення чи речення) виконують комунікативну функцію?

14. Які знакові системи Ви можете назвати?

15. Який це знак?

л

=

16. Чи всі одиниці мови є знаками?
17. Назвіть типи знаків. Наведіть приклади.
18. Яка властивість мовного знака спостерігається при порівнянні таких слів: укр. *годинник*, рос. *часы*, нім. *Uhr*, англ. *clock* та *watch* фр. *perdule* та *horloge* ?
19. Яку властивість мовного знака видно з зіставлених слів: укр. *час*, рос. *время*, англ. *Time*. нім. *Zeit* ?
20. Чи є мова єдиним засобом спілкування?
21. Чим відрізняється людська мова від мови тварин? Від штучних мов?
22. Які знаки використовують агенти секретних служб? Придумайте самі, які знаки Ви могли б використати?
23. Які знакові системи Вам відомі з художньої літератури, фантастики?
24. Скільки мов у світі? Прокоментуйте цю цифру.
25. Які Ви знаєте основні принципи класифікації мов світу?
26. Визначте на контурній карті, в яких країнах поширені індоєвропейські мови. Скажіть, чому вони називаються індоєвропейськими? Хто вперше помітив спорідненість європейських мов з мовами Індії?
27. Визначте на контурній карті, в яких країнах поширені східні, західні і південні слов'янські мови. Яка зі слов'янських мов найпоширеніша?
28. До якої сім'ї і групи належить та іноземна мова, яку Ви вивчаєте?
29. Чому порівняльно-історичний метод вважається основою генеалогічної класифікації мов?
30. Чи пов'язане мовознавство з природничими науками? Якщо так, то з якими і як? Якщо ні, то чому не пов'язане?
31. Чим відрізняється система від простого набору елементів?
32. Чому мова – це гетерогенна (неоднорідна) система?

33. У чому проявляється динамічність мовної системи?
34. Чому мовна система є системою систем?
35. Чи можливий стрибкоподібний розвиток мови, і якщо ні, то чому?

Факультативні питання (для самостійної підготовки)

1. Основні етапи розвитку мовознавства.
2. Методи дослідження мови.
3. Система і структура мови.
4. Знаковий характер мови.
5. Мови світу*.
6. Мова мурах, бджіл та інших тварин.
7. Одяг як знакова система.
8. Мови глухонімих.
9. Мистецтво як знакова система.
10. Порівняльно-історичний метод в історії мовознавства.

Основна література

- Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. К., 2014. §1.1, 1.2, 3.3.
Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. К., 2009. §1.1, 1.3.

* Короткий перелік мов світу наведено далі. Повний перелік мовних сімей та груп див.: В.В. Левицький та ін. Основи мовознавства. Чернівці, 2000.

Семінар 2

Терміни

Мова; мовлення; синхронія; діахронія; диференціація мови; літературна мова; мовна політика; соціальна і професійна диференціація мови; жаргон; мислення (технічне, образне, поняттєве); вербальне і невербальне мислення; свідомість; моногенез; полігенез; гіпотеза Сепіра-Уорфа; гіпотези про походження мови; нейролінгвістика; психолінгвістика; афазія.

План семінарського заняття

1. Мова і мовлення
2. Загальнонародна мова та її диференціація
3. Мова і мислення.
4. Теорії походження мови.
5. Германська і романська мовні групи

Завдання (для самостійного опрацювання)

1. Як розуміються поняття „мова” і „мовлення” у мовознавчій літературі?
2. Чи існують спеціально створені природою органи мовлення?
3. Хто розробив вчення про мову і мовлення ?
4. Що мав на увазі Фердинанд де Соссюр, коли казав, що мова – це форма, а не субстанція?
5. Які основні етапи породження мовлення згідно останніх наукових розвідок?
6. Що таке „внутрішнє мовлення”?
7. Речення „Дівчина читає газету” є фактом мови чи мовлення?
8. Чи можна безпосередньо спостерігати мову, мовлення?
9. Які відмінності між мовою та мовленням?
10. Чим займається синхронічне мовознавство? Чим діахронічне?

- 11 Як називають зв'язки мовних елементів?
12. Якими є зв'язки елементів мовлення?
13. Поясніть, що розуміють під лінійністю мовлення?
14. Мовлення статичне чи динамічне?
15. Який характер має мовлення індивідуальний чи суспільний?
16. Чи є в мові такі елементи, яких немає в мовленні?
17. Чи функціонують в мовленні одиниці, які не входять до складу мови?
18. Що виникло з історичного погляду раніше мова чи мовлення?
19. У чому полягає унікальність мовлення?
20. Прокоментуйте наступний приклад з точки зору мови і мовлення: „*Вагітна скрипка стане породіллю*” (І. Драч).
21. Яка наука вивчає психічні закономірності породження та сприйняття мовлення?
22. Які терміни існують в мовознавстві для позначення стану мови та розвитку мови?
23. Чи можна ототожнювати синхронію та діахронію зі статикою та динамікою?
24. Чи є мова класовим або расовим явищем? Обґрунтуйте відповідь і наведіть приклади на підтвердження думки.
25. Що таке мовна політика? Наведіть приклади з історії.
26. Дайте визначення літературної мови, які її ознаки?
27. Яка різниця між діалектом і літературною мовою?
28. Які діалекти є на території України?
29. Яка наука займається зв'язками між мовою та суспільством?
30. Дайте визначення мислення.

31. Назвіть типи мислення. Наведіть приклади, де вони застосовуються.
32. Який тип мислення характерний для людини?
33. Мова і мислення – це одне й те ж, чи це різні речі?
34. Що передує в історичному аспекті: мова чи мислення?
35. Яка наука займається проблемами зв'язку мови і мислення?
36. Що таке гіпотеза?
37. Які є теорії щодо місця виникнення людської мови?
38. Яка з теорій про походження мови домінує в наш час? Чому?
38. Які є теорії щодо місця виникнення людської мови?
39. Нанесіть на контурну карту германські мови (*кількість, поширення тощо*).
40. Нанесіть на контурну карту романські мови (*поширення, кількість носіїв мови, інші дані*). За яким принципом їх поділяють на підгрупи?

Факультативні питання (для самостійної підготовки)

1. Ф. де Соссюр.
2. Синхронія та діахронія
3. Мова як суспільне явище
4. Нейролінгвістика.
5. Психолінгвістика.
6. Афазія.
7. Основні етапи розвитку мовознавства.

Основна література

- Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. К., 2014. §1.2, 1.3.
Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. К., 2009. §1.3, 1.4.

Питання для самоконтролю 1

1. Предмет і проблематика мовознавства.
2. Зв'язок мовознавства з іншими науками.
3. Розділи мовознавства.
4. Методи дослідження мови. Порівняльно-історичний метод.
5. Функції мови.
6. Система і структура мови.
7. Рівні і одиниці мови.
8. Знаковий характер мови.
9. Парадигматика та синтагматика.
10. Мова і мовлення.
11. Загальнонародна мова та її диференціація.
12. Мова і мислення.
13. Теорії походження мови.
14. Синхронія та діахронія.
15. Мова як суспільне явище.
16. Слов'янська мовна група.
17. Германська мовна група.
18. Романська мовна група.

Тест для самоконтролю 1

1. Жаргон, специфічна мова певного прошарку населення це –
 - 1) просторіччя
 - 2) професіоналізми
 - 3) територіальні діалекти
 - 4) арго
 - 5) суржик
2. Теорія походження мови, згідно з якою мова виникла „від природи” і тому звучання слів відображає їхнє значення це –
 - 1) тесей
 - 2) фюсей
 - 3) теорія моногенезу
 - 4) теорія полігенезу
 - 5) теорія Ф. Енгельса
3. Історичний розвиток мовної системи чи її елементів як предмет вивчення це -
 - 1) синхронія
 - 2) етимон
 - 3) діахронія
 - 4) ахромія
 - 5) антропонімія
4. Наукова дисципліна, яка вивчає співвідношення мови і функціонування мозку це –
 - 1) нейролінгвістика
 - 2) соціолінгвістика
 - 3) лінгвістична філософія
 - 4) математична лінгвістика
 - 5) лінгвальна палеонтологія
5. Розділ мовознавства, який вивчає лексичні одиниці за структурою і способом їх творення це –
 - 1) семасіологія
 - 2) семіотика
 - 3) етимологія
 - 4) фонологія
 - 5) дериватологія
6. Яка з мов має найменше мовців?
 - 1) болгарська
 - 2) шведська
 - 3) каталонська
 - 4) румунська
 - 5) бурська
7. Ретороманською мовою розмовляють на території
 - 1) Швейцарії
 - 2) Іспанії
 - 3) Німеччини
 - 4) Нідерландів
 - 5) Швеції
8. Засновниками порівняльно-історичного мовознавства є:
 - 1) Ф. де Соссюр, О. Потебня
 - 2) Ф. Бопп, Р. Раск, Я. Грім, О. Востоков, В. фон Гумбольдт
 - 3) Й. Шмідт та Я. Грім
 - 4) Б. Серебренников та М. Трубецькой
 - 5) Л. Щерба та Я. Бодуен де Куртене

9. Процеси породження, формулювання, звукового вираження і сприйняття мовлення вивчає

- 1) соціолінгвістика
- 2) лінгвістична філософія
- 3) функціональна лінгвістика
- 4) ареальна лінгвістика
- 5) психолінгвістика

10. Мова германської групи, писемність якої не має основою латинський алфавіт:

- 1) фламандська
- 2) голландська
- 3) їдиш
- 4) шведська
- 5) данська

11. Ця мова поширена в ряді провінцій Іспанії, Франції та Андоррі, пам'ятки – 11-12 ст.:

- 1) фризська
- 2) фламандська
- 3) фарерська
- 4) каталонська
- 5) сардинська

12. Цей мовознавець стверджував, що мова є своєрідним організмом, який народжується і живе за біологічними законами:

- 1) Ф. де Соссюр
- 2) Л. Щерба
- 3) А. Шлейхер
- 4) О. Потебня
- 5) Й. Скалігер

13. Виберіть правильне твердження:

- 1) Між предметом і його позначенням (знаком) існує органічний зв'язок
- 2) Знак довільно приписується предмету
- 3) Знак породжується предметом
- 4) Між ідеєю про предмет та звуковим виразником цієї ідеї існує тісний внутрішній зв'язок
- 5) Знаки можна ототожнювати із симптомами

14. Оберіть правильне висловлювання:

- 1) Літературна мова поширена лише у художній літературі
- 2) Літературна мова поширена на всій мовній території
- 3) Літературна мова має діалектний характер
- 4) Літературних мов більше ніж загальнонародних
- 5) Літературна мова існує лише у писемній формі

15. Засмічена мова, у якій штучно поєднуються одиниці різних мов без будь-якої їх нормалізації це –

- 1) койне
3) діалект
5) арго
- 2) просторіччя
4) суржик
16. Щільні єдності, сукупність яких утворює систему мови це –
1) мовні універсалії
3) койне
5) просторіччя
- 2) парадигми
4) діалекти
17. Мова впливає на слухача це –
1) когнітивна функція
3) імпресивна функція
5) репрезентативна функція
- 2) гносеологічна функція
4) акумулятивна функція
18. Одиниця мови, за допомогою якої безпосередньо спілкуються це –
1) фонема
4) речення
- 2) морфема
5) текст
- 3) лексема
19. Гіпотеза, суть якої в тому, що люди домовилися називати певні предмети і явища певними словами, та прихильниками якої є А. Сміт та Жан-Жак Руссо, -
1) вигукова гіпотеза
3) гіпотеза Ф. Енгельса
5) гіпотеза ігор
- 2) звуконаслідувальна гіпотеза
4) гіпотеза соціального договору
20. Прихильники теорії моногенезу:
1) А. Тромпетті, Б. Розенкранц, М. Сводеш
2) Х. Педерсен та В. Ілліч-Світич
3) Л. Щерба та О. Потєбня
4) В. Абаєв та Ф. де Соссюр
5) Ф. Енгельс та Л. Бюхер
21. Ділова мова з обмеженим лексичним складом і спрощеною граматиною – це
1) субстрат
4) піджин
- 2) суперстрат
5) суржик
- 3) адстрат
22. Найпоширеніша штучна мова – це
1) волапюк
4) окциденталь
- 2) есперанто
5) лінгва ігнота
- 3) інтерлінгва
23. Основою генеалогічної класифікації є:
1) схожа структура мов
3) спорідненість
5) схожа писемність
- 2) схожа фонологічна система
4) схожі частини мови

24. Мертва мова слов'янської групи, яка була поширена на Ельбі до 18 ст.:

- 1) герульська
- 2) кашубська
- 3) старослов'янська
- 4) полабська
- 5) поморські діалекти

25. Серед наведених мов виберіть мову з найбільшою кількістю носіїв:

- 1) болгарська
- 2) македонська
- 3) сербська
- 4) хорватська
- 5) словенська

26. Мова, алфавіт якої складений єпископом Вульфілою у 4 ст. для перекладу Євангелія, що є найдревнішою пам'яткою германських мов – це

- 1) вандальська
- 2) англійська
- 3) німецька
- 4) бургундська
- 5) готська

27. Мовні знаки -

- 1) вмотивовані і недовільні
- 2) умовні і довільні
- 3) мають органічний зв'язок з явищами, які позначають
- 4) своє значення отримують поза системою
- 5) це єдина знакова система

28. Виберіть правильне твердження:

- 1) Практично-дійове мислення властиве лише людям
- 2) Практично-дійове мислення здійснюється за участю мови
- 3) Практично-дійове мислення властиве лише тваринам
- 4) Практично-дійове мислення властиве вищим тваринам і людині
- 5) Практично-дійове мислення – це мислення конкретними образами, картинами

29. Мова, яка є різновидом голландської мови і якою розмовляють переселенці з Нідерландів у Південній Африканській Республіці:

- 1) фризська
- 2) фламандська
- 3) бурська
- 4) ісландська
- 5) їдиш

30. Одна зі східногерманських мов:

- 1) герульська
- 2) африкаанс
- 3) ретороманська
- 4) сардинська
- 5) провансальська

Тематичний блок 2 ФОНЕТИКА І ФОНОЛОГІЯ

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

- Алофон** – варіант фонем, конкретний звук як одиниця мовлення, у якому реалізується фонема як одиниця мови в певній позиції.
- Асиміляція** – один з найбільш поширених різновидів комбінаторних змін звуків; артикуляційне уподібнення звуків один до одного у потоці мовлення в межах слова чи словосполучення.
- Акомодація** – один з різновидів комбінаторних змін звуків; часткове пристосування вимови суміжних голосних і приголосних звуків.
- Артикуляція** – робота апарату мовлення під час творення звуків.
- Артикуляційна база** – сукупність артикуляційних навичок, характерних для певної мови.
- Варіант фонем** – збіг варіацій двох різних фонем в одному звукові.
- Варіація фонем** – це різні звукові реалізації однієї і тієї ж фонем. Існують: індивідуальні, територіальні й позиційні видозміни фонем.
- Висота звука** – акустичний параметр звука, який залежить від кількості коливань голосових зв'язок за одиницю часу і вимірюється в герцах.
- Витримка** – друга (основна) фаза артикуляції звука.
- Гаплогія** – випадіння внаслідок дисиміляції одного з двох сусідніх однакових або подібних складів.
- Голосні звуки** – звуки мови, які утворюються з допомогою голосу (тону) при вільному проходженні струменя видихуваного повітря через апарат мовлення і виконують складотворчу функцію.
- Дісреза** – викидання звука чи складу в слові для зручності вимови.
- Довгота звука** – акустичний параметр звука, який залежить від часу його звучання і вимірюється у мілісекундах.
- Дисиміляція** – розподібнення артикуляції одного із двох однакових чи схожих звуків, утрата ними певної спільної ознаки.
- Дистрибуція** – сукупність всіх оточень, у яких може зустрічатись дана мовна одиниця. Типи дистрибуції: контрастивна, додаткова, вільне варіювання, делімітативна.
- Диференційні ознаки фонем** – ознаки, які відрізняють одну фонему від іншої.

Живі звукові зміни – фонетичні зміни, які діють у процесі функціонування мови і ще не втратили свою актуальність.

Екскурсія – перша фаза артикуляції звуку, підготовка органів мовлення до вимови.

Енклітики – ненаголошені слова, що стоять після наголошених, утворюючи з ними одне фонетичне ціле.

Епентеза – поява у словах додаткового звуку.

Звук – найменша неподільна одиниця мовлення, яка утворюється апаратом мовлення, має фізичну природу і виконує в мові певну функцію. Протиставляється фонемі як мінімальній одиниці мови.

Інтегральні ознаки фонем – ознаки, які не відрізняють одну фонему від іншої.

Історичні звукові зміни – фонетичні процеси, які діяли в минулому, але вже втратили свою актуальність.

Комбінаторні звукові зміни – зміни, зумовлені впливом одного звуку на інший. До комбінаторних змін звуків належать: акомодация, асиміляція, дисиміляція, гаплогія, дієреза, епентеза, метатеза.

Метатеза – взаємна перестановка звуків або складів у межах слова.

Наголос – виділення певного складу у слові за допомогою сили звуку (динамічний або силовий наголос), зміни тону (тонічний або мелодійний наголос) чи тривалості звучання (квантитативний або кількісний наголос) або виділення певного слова у фразі (логічний або фразовий).

Нейтралізація – втрата фонемами диференціальних ознак у слабких позиціях і як результат цього – зникнення протиставлення між двома фонемами.

Органи мовлення – мовний апарат людини, який виконує функцію творення звуків.

Орфоенія – система норм вимови певної мови; розділ мовознавства, який вивчає і розробляє систему норм вимови.

Перцептивна база – здатність слухача розрізняти звуки певної мови у процесі мовлення.

Позиційні зміни звуків – зміни, зумовлені місцем звуку у слові і складі, наголошеною чи ненаголошеною позицією голосного. До позиційних змін звуків належать: редукція, протеза, оглушення дзвінких приголосних у кінці слова.

Позиція – місце, яке займає фонема у слові. Бувають: слабкі та сильні позиції.

- Приголосні звуки** – звуки мови, які утворюються з допомогою голосу і шуму або тільки шуму під час долання перешкоди в апараті мовлення струменем видихуваного повітря.
- Проклітики** – слова (переважно службові), які втративши наголос, приєднуються до наступних слів.
- Проте́за** – поява на початку слова додаткового звука для полегшення вимови.
- Редукція** – нечітка вимова ненаголошеного звуку, що призводить до його зміни або зникнення.
- Рекурсія** – остання фаза артикуляції, коли органи мовлення повертаються до початкової позиції.
- Сила звука** – акустичний параметр звука, що визначається амплітудою звукового коливання і вимірюється у белах.
- Сильні позиції** – позиції, в яких протиставлення і розрізнення фонем досягають повної сили.
- Слабкі позиції** – позиції, в яких протиставлення фонем неповне або зовсім зникає.
- Спонтанні звукові зміни** – незалежні від оточення чи позиції фонетичні процеси, спричинені змінами фонологічної системи мови.
- Тембр** – своєрідне поєднання основного тону, його обертонів та додаткових тонів.
- Тон** – акустичний параметр, який утворюється в результаті рівномірних коливань голосових зв'язок і властивий звукам стійкої висоти.
- Фонема** – найменша одиниця звукової системи мови, яка не має власного значення і служить для розрізнення значень слова або морфеми; утворення одиниць вищого рівня.
- Фонетика** – розділ мовознавства, що вивчає звуки мовлення і членування мовленнєвого потоку.
- Фонетичні закони** – закони, що керують регулярними змінами звукових одиниць, їхніх чергувань і сполучень.
- Фонологія** – розділ мовознавства, який вивчає фонем, тобто функціональний і структурний аспекти звуків.
- Фразовий наголос** – звукове виділення одного зі слів фрази (словосполучення або речення).
- Шум** – акустичний параметр, який утворюється в результаті неритмічних коливань голосових зв'язок і властивий звукам з нестійкою висотою.

Семінар 3

Фонетика

Терміни

Фонетика; фонологія; фонема; звук; висота, сила, довгота звука; тон; шум; тембр; форманти; апарат мовлення; артикуляція; артикуляційна база; екскурсія, витримка, рекурсія.

Голосний звук; приголосний звук; асиміляція (прогресивна/ регресивна, контактна/дистанційна, повна/часткова), дисиміляція; акомодация; редукція; метатеза; епентеза; дієреза; протеза; гаплогія.

План семінарського заняття

1. Предмет фонетики.
2. Три аспекти вивчення звуків.
3. Акустика (поняття: висота, сила, довгота, тон і шум, тембр).
4. Артикуляція і артикуляційна база.
5. Голосні та приголосні.
6. Комбінаторні та позиційні звукові зміни.
7. Індійська й іранська мовні групи.

Завдання (для самостійного опрацювання)

1. Дати визначення термінів „фонетика”, „фонологія”, „фонема”.
2. Чим займається експериментальна фонетика?
3. Які прилади й апарати використовуються експериментальною фонетикою?
4. Які акустичні величини вимірюються децибелами, герцами?
5. Схематично намалювати апарат мовлення й назвати основні органи мовлення.
6. Яка роль резонатора та резонансу у створенні звука мови?
7. Які органи мовлення належать до активних?
8. Опишіть процес утворення звука.
9. Яку роль відіграють голосові зв'язки при творенні звука?

10. Визначте голосні високого піднесення.

- а) і, е, ы, у; б) и, ü, ы, у;
в) і, и, о, у; г) і, ö, о, е.

11. Визначте голосні переднього ряду.

- а) і, е, ы, о; б) и, ü, ы, а;
в) і, и, е, а; г) і, ö, ü, е.

12. [д] – це:

- а) передньоязиковий, шумний, дзвінкий, проривний;
б) задньоязиковий, сонорний, глухий, проривний;
в) губний, шумний, дзвінкий, щілинний;
г) середньоязиковий, шумний, дзвінкий, проривний.

13. Визначте приголосний за такими ознаками „дзвінкий, передньоязиковий, міжзубний, фрикативний”.

- а) [Р]; б) [ð]; в) [v]; г) [z].

14. Які фонетичні процеси відбулися у словах „трактор” та „воспа”?

- а) асиміляція, протеза; б) дисиміляція, епентеза;
в) дисиміляція, протеза; г) асиміляція, дієреза.

15. Які фонетичні процеси відбулися у словах:

„угурець”, „океян”, „бонба”?

16. Що лежить в основі комбінаторних змін звуків? Позичієних?

17. Чим акомодация відрізняється від асиміляції?

18. Опишіть артикуляцію при вимові звуків:

[а], [у], [м], [с’], [к].

19. Розв’яжіть такі „звукові пропорції”:

- 1) п : т = б : ?
2) д : з : б = т : ? : ?

20. Поясніть зміни:

латинське *marmor*, іспанське *marmol*, російське *мрамор*?

Який український відповідник?

21. У поданих словах знайдіть явища дисиміляції і поясніть їх: *Мірошник, рушник, рушниця, сердешний, краций, соняшник, лицар, срібло, хто.*

22. Визначте і охарактеризуйте явища кількісної і якісної редукції у словах української мови:

Вишня – вишенька – вишневий – вишняк;
тихо – тихіше – тихесенько – тихоня;
село – села – селяни – селянство – населення;
гір – гірський;
рясно – ряснота;
єдність – єднання;
вечір – вечорниці – вечірній – повечоріло;
степ – степовий – степами – степовик;
голуб – голубка.

23. Запишіть слова фонетичною транскрипцією. Знайдіть асиміляцію за звучністю:

Молотьба, анекдот, з саду, боротьба, просьба, ось де, отже, кігті, зсунути, скинути, вокзал, нігті, обтесати, обсушити, відтягти, списати, аякже, сфотографувати.

24. Прочитайте наведені нижче слова і запишіть. Знайдіть акомодатії голосних звуків і поясніть їх:

Лялечка, ляля, люлька, сядь, пелюстка, няня, тьотя, любов, слухати, косять, люд, дудочка (рос.), клюква (рос.), льодом, жалю, морквяний.

25. Що таке звук? Як передаються на письмі звуки /v/, /c/, /ts/, /tʃ/, /ʃ/ в українській і німецькій або в українській і англійській мовах? Визначте скільки звуків і букв у поданих словах.

Укр.: *дощ, дзига, джміль, сміється, знання, юнак, зілля, історія, в'юн.*

Нім.: *Tisch* (стіл), *Diskussion* (дискусія), *Wirtschaftler* (економіст), *ich* (я), *Trägödie* (трагедія), *Liebe* (любов).

Англ.: *badge* (значок), *write* (писати), *right* (право), *better* (кращий), *birchen* (березовий), *choose* (вибирати), *deal* (обходитись).

26. Як називаються букви **b**, **c**, **p** у латинській мові, в тій іноземній мові, яку Ви вивчаєте, і в українській мові? Які звуки передають ці букви?

У латинській мові: *Cicero* – Цицерон, *cura* – турбота, *dictor* – диктор, *brevis* – короткий, *porto* – несу.

В українській мові: *вода, січень, завіса, секретар.*

Запишіть слова, що починаються буквами **в, с, р** тією іноземною мовою, яку Ви вивчаєте.

27. Визначте кількість звуків у поданих словах:
насіння, десятий, жовтень, в'ється, подвір'я.

28. Який з наведених приголосних відповідає наступним ознакам: глухий, задньоязиковий, вибуховий?

а) [р], б) [ж], в) [б], г) [к]

29. Який з наведених приголосних відповідає наступним характеристикам: сонорний, передньоязиковий, зімкнено-прохідний, латеральний?

а) [л], б) [ц], в) [ф], г) [д]

30. Нанесіть на контурну карту індійську та іранську групу мов (поширення, кількість носіїв мови, інші дані).

Факультативні питання (для самостійної підготовки)

1. Апарат мовлення.
2. Класифікація голосних.
3. Класифікація приголосних.
4. Логопедія.
5. Сурдопедагогіка.
6. Експериментальна фонетика: методи та прийоми.

Основна література

Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. К., 2014. §2.1., 2.3.

Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. К., 2009. §2.1, 2.3.

Семінар 4 Фонологія

Терміни

Фонема; варіант; варіація; фонетичний закон; диференційні та інтегральні ознаки; позиція фонему; нейтралізація, алофон. Дистрибуція; типи дистрибуції; фраза; такт; склад; наголос; типи наголосу; інтонація.

План семінарського заняття

1. Спонтанні звукові зміни. Фонетичні закони.
2. Поняття фонему. Диференційні та інтегральні ознаки фонем.
3. Варіанти і варіації фонему. Позиція фонему. Нейтралізація. Алофон.
4. Дистрибуція та її типи.
5. Наголос та його типи.
6. Афразійські мови. Кельтська мовна група.

Завдання (для самостійного опрацювання)

1. Які звукові зміни називають спонтанними?
2. Що вивчає фонетика і фонологія?
3. Яке теоретичне і практичне значення фонетики і фонології?
4. Чим відрізняється звук мови від будь-якого звука як акустичного поняття?
5. Як називаються функціонально важливі звукові ознаки?
6. Що таке фонема?
7. Як співвідносяться один з одним звук мовлення та фонема?
8. Хто перший у вітчизняному мовознавстві ввів поняття і термін „фонема” у світову науку про мову?
9. Прочитайте подані слова, назвіть фонему, які розрізняють значення поданих пар слів:

бар – жар, пліт – плід, сад – сядь, гість – кість, криз – гриз, будь – путь, жар – пар, ліз – ліс, віє – виє, лис – ліс, жити – шити, пороти – полоти, мук – мак, підвести – відвести, ряд – яд.

10. Проаналізувати фонемний склад слів:

а) *стіл*; б) *хата*; в) *грати*; г) *грати*.

11. Фонема – це ідеальна чи матеріальна одиниця мови?

12. У чому різниця між диференційними та інтегральними ознаками фонем?

13. Яка позиція називається сильною? Яка слабкою?

а) *село*; б) *вода*; в) *боротьба*.

14. Яка опозиція (релевантна/нерелевантна) голосних у словах:

а) *том – там*; б) *кіт – кит*; в) рос. *золос* [г] – [γ]?

15. Що таке дистрибуція?

16. Який тип дистрибуції у словах?

а) *сік – рік – тік*;

б) *лампа – лямба*.

17. До поданих слів доберіть такі, щоб можна було одержати звукову кореляцію за:

а) твердістю – м'якістю:

дат, рис, лак, син, лин, рад, стан, лан, лук;

б) за глухістю – дзвінкістю:

там, сам, рас, тіло, сірка, шар, пар, кава, пас.

18. Чи є подані слова достатнім свідченням того, що /l/ та /l:/ є в німецькій мові різними фонемами, а не є алофонами однієї фонемі:

bieten – Sitte, Zimmer – niemand?

19. Чи достатньо подані слова доказують те, що в англійській мові фонемі /n/ та /m/, а також /b/ та /d/ представляють різні фонемі:

net – mat, bed – dad?

20. Запишіть подані слова фонетичною транскрипцією. Визначте кількість звуків. Алофонами яких фонем вони виступають?

Пісня, вітчизняний, безмовність, велелюддя, дзеркальність, щастя, втілюється, возз'єднання, безжурний.

21. Що таке наголос?

22. Користуючись словниками, проставте наголос у поданих нижче словах. Перевірте, чи зміщується наголос при зміні слова. Чи можливі варіанти наголошення?

Кілометр, серденько, зернятко, гуртожиток, пішохід, найвидатніший, квартал, разом, центнер, ознака, помилка, вимова, кажу, алфавіт, було, ясний, вести, нести.

23. Розчленуйте ланцюги мовлення на фрази й такти:

Мійвіршиновийлежитьнабіломуюкснігнапері

Несплювідрадостіневсилізатулитивіч

Аджеідедвірникзбудинкувідмикатидвері

Тікаєз-підвікнасполоханатрамваємніч. (Д. Павличко)

24. Нанесіть на контурну карту кельтську мовну групу та афразійські мови (поширення, кількість носіїв мови, інші дані).

Факультативні питання (для самостійної підготовки)

1. Фонетичне членування мови (фраза, такт, склад, звук).
2. Фонологічні школи.

Основна література

Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. К., 2014. §2.2, 2.3, 2.4.

Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. К., 2009. §2.2, 2.3, 2.4.

Питання для самоконтролю 2

1. Предмет фонетики.
2. Три аспекти вивчення звуків.
3. Фізичний аспект у характеристиці звуків.
4. Фізіологічний аспект у вивченні звуків.
5. Апарат мовлення.
6. Артикуляція і артикуляційна база.
7. Комбінаторні та позиційні зміни звуків.
8. Класифікація голосних і приголосних.
9. Фонетичні закони.
10. Спонтанні звукові зміни.
11. Поняття фонем. Диференційні та інтегральні ознаки фонем.
12. Варіанти і варіації фонем. Алофон.
13. Позиції фонем. Нейтралізація.
14. Дистрибуція та її типи.
15. Наголос та його типи.
16. Індійська мовна група.
17. Іранська мовна група.
18. Семіто-хамітська мовна група.
19. Кельтська мовна група.

Тест для самоконтролю 2

1. Наука про утворення звуків та їхні характеристики: висоту, довготу, силу, тембр, резонансні явища і т.п. –
 - 1) етимологія
 - 2) акустика
 - 3) ономазіологія
 - 4) ономастика
 - 5) семантика
2. Часткове пристосування артикуляції суміжних приголосного та голосного звуків:
 - 1) акомодация
 - 2) асиміляція
 - 3) дієреза
 - 4) епентеза
 - 5) метатеза
3. Приголосний, під час утворення якого повітря проходить по краях порожнини рота:
 - 1) л
 - 2) ц
 - 3) п
 - 4) м
 - 5) н
4. Зміни у звуковому складі слова, що залежать від певної позиції змінюваної фонемі:
 - 1) редукція і акомодация
 - 2) протеза і асиміляція
 - 3) редукція і оглушення дзвінких приголосних у кінці слова
 - 4) протеза і дисиміляція
 - 5) асиміляція і акомодация
5. Звукові різновиди фонемі, які реалізуються у її варіаціях і варіантах:
 - 1) дифтонги
 - 2) дистрибуції
 - 3) позиції фонем
 - 4) спонтанні звукові зміни
 - 5) алофони
6. Мова священних книг індійців (гімн „Ригведи”) – II тис. до н.е.
 - 1) сингальська
 - 2) урду
 - 3) ведійська
 - 4) непалі
 - 5) гінді
7. Яка з мов має найменшу кількість мовців?
 - 1) сингальська
 - 2) курдська
 - 3) маратхі
 - 4) таліська
 - 5) пенджабі
8. Які мови належать до східної підгрупи іранської групи мов?
 - 1) ягнобська та пушту
 - 2) біхарі та осетинська
 - 3) памірські мови та маратхі
 - 4) балучі та орія
 - 5) пушту та синдгі

9. Які мови належать до середньовічних мов іранської групи?
- 1) авестійська та пушту
 - 2) согдійська та хорезмійська
 - 3) пехлеві і татська
 - 4) балучі та мідійська
 - 5) скіфська та ягнобська
10. Які мови кельтської групи належать до мертвих?
- 1) мова острова Мен та бретонська
 - 2) ірландська та валлійська
 - 3) галльська та бретонська
 - 4) галльська та корнська
 - 5) уельська та бретонська
11. Які з мов семіто-хамітської групи мають складове письмо?
- 1) тігринська та амгарська
 - 2) мальтійська та іврит
 - 3) арабська та коптська
 - 4) акадська та іврит
 - 5) сомалі та мальтійська
12. Від частоти коливань залежить:
- 1) сила звуку
 - 2) тембр звуку
 - 3) довгота звуку
 - 4) висота звуку
 - 5) інтенсивність звуку
13. Емоційне виділення тих чи інших слів у висловлюванні напруженою вимовою певних звуків:
- 1) логічний наголос
 - 2) емпатичний наголос
 - 3) фразовий наголос
 - 4) побічний наголос
 - 5) політонічний наголос
14. До якої теорії належить визначення складу, яке обґрунтував данський мовознавець О. Єсперсен: *Склад має вершину і периферію?*
- 1) еспіраторна
 - 2) мускульної напруги
 - 3) сонорна
 - 4) фонологічна
 - 5) комплексна
15. Кількісний (довготний) наголос існує в
- 1) українській мові
 - 2) індонезійській мові
 - 3) литовській мові
 - 4) шведській мові
 - 5) в'єтнамській мові
16. У якому слові *-e* перебуває в сильній позиції?
- 1) великий
 - 2) велич
 - 3) кленовий
 - 4) село
 - 5) весна

17. Зміна дзвінкого „г” на глухий „х” під впливом наступного глухого „к” у слові „легко” (лехко):

- 1) редукація
- 2) акомодація
- 3) асиміляція
- 4) дисиміляція
- 5) метатеза

18. Грецький звук „ф” в українській мові замінено на „п, х, т, кв”, наприклад: *Пилип, Хома, Тадей, квасоля*:

- 1) субституція
- 2) дистрибуція
- 3) акомодація
- 4) транслітерація
- 5) алофон

19. Яка звукова зміна відбулась у наступних парах слів: *проїзд – проїзний, піст – пісний, честь – чесний*?

- 1) протеза
- 2) метатеза
- 3) епентеза
- 4) акомодація
- 5) дієреза

20. До сонорних належать:

- 1) м, з, с, к
- 2) в, н, л, й
- 3) в, м, п, ч
- 4) б, д, з, й
- 5) м, в, н, т

21. Який звук в українській мові відповідає наступним характеристикам: дзвінкий, губний, зімкнено-прохідний, твердий, ротовий?

- 1) м
- 2) в
- 3) б
- 4) п
- 5) ф

22. Яке твердження є правильним?

- 1) звуків – обмежена кількість, фонем – безліч; звук – величина залежна, фонема – величина стала
- 2) звуків – необмежена кількість, звук – величина залежна; фонем – обмежена кількість, фонема – величина стала
- 3) звуки і фонемі – це явища фізичні
- 4) звуки і фонемі – це явища ідеальні (існують лише в нашій уяві)
- 5) кожен мовець звуки вимовляє однаково

23. У французькій мові *la classe* (la kla:s), *il parle* (il parl) *andere* (*andre*) це відбувається при:

- 1) редукації
- 2) оглушенні дзвінких приголосних у кінці слова
- 3) епентезі
- 4) метатезі
- 5) акомодації

24. Яке явище представлене у таких парах слів: *око – вічі, осі – вісь*, давнє *острий – гострий*?

- 1) редукція
- 2) асиміляція
- 3) акомодация
- 4) протеза
- 5) гаплогія

25. До складу такту входять ненаголошені службові слова, які стоять після наголошеного слова, - це

- 1) проклітики
- 2) енклітики
- 3) трифтонги
- 4) дифтонги
- 5) монофтонги

26. Акустичний параметр, який утворюється в результаті неритмічних коливань голосових зв'язок і властивий звукам з нестійкою висотою:

- 1) тембр
- 2) сила
- 3) висота
- 4) тон
- 5) шум

27. Класифікація голосних у вигляді трикутника з вершиною вниз, у кутах якого розташовані голосні: *i, a, u* запропонована:

- 1) Гельвегом
- 2) Л. Щербою
- 3) Ф. де Соссюром
- 4) В. фон Гумбольдтом
- 5) Й. Тріром

28. Мовна система засобів сприйняття звучання мовлення:

- 1) артикуляційна база
- 2) перцептивна база
- 3) універсальна база
- 4) опозиційна база
- 5) фонологічна база

29. Виберіть приклад контрастивної дистрибуції:

- 1) лампа – лямба
- 2) рос. *ы*- та англ. *ng*- на початку слова
- 3) заяць – заєць
- 4) шум – сум
- 5) *и* та *і*

30. Звуки *з, ш, х* –

- 1) латеральні
- 2) зімкнено-прохідні
- 3) африкати
- 4) проривні
- 5) фрикативні

Тематичний блок 3

ПИСЬМО І ГРАМАТИКА

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

- Аглотинація** – механічне приєднання однозначних стандартних афіксів до незмінних основ при словотворі.
- Афікс** – службова морфема, приєднана до кореня, яка виражає граматичне і словотвірне значення.
- Афіксація** – утворення нових слів за допомогою афіксів.
- Внутрішня флексія (чергування)** – це синтетичний спосіб вираження граматичних значень, який полягає у зміні звукового складу кореня.
- Графіка** – сукупність усіх засобів письма, які використовують для передавання звукової мови; розділ мовознавства, що вивчає форми літер і співвідношення їх зі звуками мови.
- Діакретичні знаки** – додаткові надрядкові і підрядкові знаки, які використовують у транскрипції з метою максимально точного передавання особливостей звука.
- Замикання** – синтаксична побудова, яка вимагає дистантного розташування найтісніше пов'язаних слів.
- Ідеографія** – один із видів писемності, при якому мовні значення передаються цілими графічними знаками (ідеограмами), що позначають поняття.
- Ізафет** – атрибутивна конструкція в іранських та тюркських мовах.
- Інкорпорація** – спосіб утворення слова чи словосполучення шляхом поєднання кількох коренів.
- Інтерфікс** – афікс, який пов'язує корені у складних словах.
- Інфікс** – афікс, що вставляється в середину кореня, може мати дериваційне і реляційне значення.
- Керування** – синтаксичний зв'язок в словосполученні або реченні, коли форма залежного слова повністю зумовлюється стрижневим словом.
- Координація** – взаємна супідрядність підмета і присудка, їх взаємна узгодженість.
- Конфікс (циркумфікс)** – комбінація префікса і постфікса, яка служить, як правило, для утворення нових форм дієслова.
- Морф** – те саме, що й варіант морфеми.

- Морфема** – це найменша неподільна значуща частина слова.
- Морфологія** – розділ граматики, який вивчає структуру слова, способи вираження його граматичних значень і систему словозміни.
- Наголос** – це граматичний спосіб, який виявляється у варіюванні наголосу, в результаті якого розрізняються форми слів.
- Орфографія** – система правил написання, що історично склалася у певній мові; розділ мовознавства, який розробляє і досліджує систему правил написання.
- Піктографія** – система письма, яка використовує замість знаків малюнки.
- Письмо** – знакова система фіксації мовлення, що дозволяє за допомогою графічних елементів передавати мовленнєву інформацію на відстані та закріпити її в часі.
- Прилягання** – спосіб зв'язку у синтагмі, при якому її члени пов'язані лише за змістом, але не синтаксично, причому залежний компонент незмінний.
- Предметне письмо (протописьмо)** – відображення мовленнєвої інформації за допомогою певних предметів.
- Редуплікація** – повне або часткове повторення кореня, основи або цілого слова без зміни звукового складу або з частковою його зміною.
- Речення** – це мінімальна комунікативна одиниця, яка складається із слова чи кількох слів, об'єднаних за граматичними законами, і характеризується відносною смисловою та інтонаційною завершеністю.
- Синтаксис** – розділ граматики, який вивчає будову словосполучень і речень.
- Словоскладення** – поєднання кореневої морфеми з кореневою, внаслідок чого з'являється нове слово.
- Словоформа** – певне слово в конкретній граматичній формі, варіант лексеми.
- Спосіб порядку слів** – вираження граматичних значень через зміну порядку слів.
- Спосіб інтонації** – це спосіб вираження граматичних значень, який виявляється на синтаксичному рівні, тобто є носієм синтаксичних значень.

- Спосіб службових слів** – вираження граматичних значень за допомогою сполучників, прийменників (або післяйменників), часток, допоміжних дієслів, слів ступеня, „пустих слів”, артиклів.
- Суплетивізм** – утворення граматичних форм одного й того ж слова від різних коренів або від різних основ.
- Транскрипція** – спосіб передачі на письмі звуків і фонем мови.
- Транслітерація** – передача тексту однієї мови графічними засобами іншої мови.
- Трансфікс** – афікс, який вставляється між приголосними кореня, утворюючи різні форми з реляційним і дериваційним значенням.
- Тяжіння** – це узгодження предикативного означення з підметом.
- Узгодження** – синтаксичний зв'язок, при якому залежне слово стоїть у тій самій формі, що й головне.
- Фузія** – спосіб приєднання афіксів до основи, при якому основа може змінюватися, а афікси можуть виражати різні граматичні значення.
- Частини мови** – граматичні класи слів, які поєднуються спільними категоріями, однаковими синтаксичними функціями та спільним абстрактним значенням і мають спільні типи формота словотворення.

Семінар 5

Письмо і граматика

Терміни

Піктографія, ідеографія, ідеограма, логограма, ієрогліф, фонографія, консонантне письмо, силабема, графіка, орфографія, буква, алфавіт, діакритика, транскрипція, транслітерація.

Граматика, морфологія, синтаксис, морфема, аломорф, граматичне значення, граматична категорія; граматична форма.

План семінарського заняття

1. Типи письма.
2. Транскрипція. Транслітерація. Орфоепія.
3. Орфографія. Принципи орфографії.
4. Предмет граматики.
5. Граматичне значення, граматична форма, граматична категорія.
6. Морфема. Аломорф. Морфеми з реляційним і дериваційним значеннями.
7. Фінно-угорська мовна сім'я, кавказькі мови.

Завдання (для самостійного опрацювання)

1. Що таке письмо? Які причини виникнення писемності?
2. Яке значення письма в історії розвитку суспільства?
3. Який вид фіксації людської думки відноситься до підготовчого періоду письма?
4. Чи одночасно виникли мова і письмо? Порівняйте звукову та письмову мову.
5. Що розуміють під „предметним письмом”? Коли воно виникло?
6. Які є типи графічного письма?
7. Як передається інформація у піктографічному письмі?
8. Чим відрізняється піктографічний тип письма від ідеографічного, складове (силабічне) письмо від буквенно-звукового?

9. Яке найдавніше відоме ідеографічне письмо?
10. Чому в Китаї і сьогодні користуються ідеографічним (ієрогліфічним) письмом, а в європейських країнах, в Індії, Азії і т.д. переважно користуються буквенно-звуковим або складовим письмом?
11. Як розуміють термін „графіка”? Що таке „діакритичний знак”? Дайте визначення терміну „лігатура”.
12. Чи є повна відповідність між вимовою та написанням? У яких мовах?
13. Чи використовується піктографія в теперішній час?
14. Які сучасні мови використовують ідеографію як сучасний вид письма?
15. Перерахуйте принципи, на основі яких можуть бути побудовані орфографічні правила.
16. Які види транскрипції Вам відомі?
17. Визначіть, скільки звуків і букв у поданих нижче словах. Виділіть звуки, що потребують специфічної передачі на письмі: *моя, яр, моє, п'ю, п'ять, їжа, щука, гай, льох, ягня, клює, країна, чайка, кігті, крутишся, оббігти, знання.*
18. Які алфавіти належать до консонантно-звукової системи, а які – до вокалізовано-звукової системи письма?
19. Коротко опишіть історію латинського та кириличного алфавітів.
20. Які слов'янські мови користуються кириличною вокалізовано-звуковою системою письма, а які – латинською системою?
21. Де використовуються елементи ідеографічного письма в наші дні? Наведіть приклади такого використання.
22. Які з поданих слів пишуться так, як вимовляються? В яких словах написання не збігається з вимовою? (За яким принципом орфографії вони пишуться?): *село, просьба, радіо, буря, сміється, весілля, директор, тижневий, рибка.* Назвіть основні принципи орфографії; наведіть приклади з відомих мов.

23. Транслітерація і практична транскрипція: порівняйте географічні карти українською та іншими мовами. Які є особливості при позначенні географічних назв?
24. Запишіть своє прізвище, ім'я, по батькові, назву ВНЗ латинською транслітерацією.
25. Як передаються літери **я** і **ь**?
26. В яких мовах використовуються букви з діакритикою?
27. Наведіть приклади незбігу букви й фонем у відомих вам мовах (диграфи, поліграфи; діакритичне вживання букв; інше).
28. Знайдіть серед цих знаків піктограми, ідеограми, букви, інші типи знаків; аргументуйте свою відповідь:
 H_2O ; ☺; $(x + y) = 1$; ☎; 246; щ; ©; sh; `; ЧНУ; №; \$; %; ♥; ✉; 📧; 📧.
29. Чим граматичне значення відрізняється від лексичного?
30. Виділіть у наведених словах морфеми та визначте їх значення: *морква, стінка, олівцями, продивитись, сонечками*. Що таке нульовий афікс?
31. Нанесіть на контурну карту мови фінно-угорської сім'ї та кавказькі мови (поширення, кількість носіїв мови, інші дані).

Факультативні питання (для самостійної підготовки)

1. Історія розвитку письма.
2. Розетський камінь і початок єгиптології.
3. Кирило і Мефодій.
4. Реформи письма в Україні.
5. Системи транслітерації: Міжнародної організації стандартів та ін.
6. Стенографія.
7. Приховані категорії (Б.Уорф).
8. Граматичні категорії в різних мовах.

Основна література

- Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. К., 2014. §2.5, 4.1, 4.2.
 Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. К., 2009. §2.5, 4.1, 4.2.

Семінар 6

Граматика

Терміни

Граматичний спосіб, афіксація, корінь і афікси (префікс, постфікс, інфікс, трансфікс, циркумфікс/конфікс, інтерфікс), словотвір, внутрішня флексія, суплетивізм, редуплікація, службові слова, порядок слів, наголос, інтонація, аглютинація, фузія, синтетичні та аналітичні мови.

Частини мови, словосполучення і синтагма, типи синтагм, типи зв'язків у словосполученні (узгодження, керування, прилягання, координація, тяжіння, інкорпорація, замикання, ізафет), речення, предикативність, валентність, актуальне членування речення.

План семінарського заняття

1. Граматичні способи.
2. Аглютинація і фузія.
3. Синтетичні та аналітичні мови.
4. Словосполучення і синтагма. Типи синтагм.
5. Типи зв'язків у синтагмі.

Завдання (для самостійного опрацювання)

1. Почленуйте на морфеми наведені нижче слова. Які з афіксів є словотворчими, а які є формотворчими?

Друг, дружити, по-дружньому, дружній, дружність;

спів, співак, співати, співаючий, заспівати, співучий;

зима, зимувати, зимній, зимовий;

доброта, добрішати, добренький, по-доброму, добрий;

читати, читав, читала, читало, читали, читач, читальня, читальниця, читацький, читабельний.

2. Якими мовними засобами виражені граматичні значення слів у поданих прикладах?

а) Укр.: *Брати – взяти, літературознавець, бачити – побачити, поганий – гірший, ніч змінює день; день змінює ніч, великий – більший, но'ги – ноги', червоний – червоніший, прибираю – при-*

беру, око за око, він – його, коли не коли, трирічний, смикати – смикнути, горицвіт, віл – вола, водоріз, країна (наз. відм., одн.) – країн (род. відм, мн.), далекомір, кращий – найкращий, розрізати – розрізати, латаний-перелатаний піджак, дорога – дорога'.

б) Лат.: *bonus* (добре) – *optimus* (найкраще), англ.: *good* (добре) – *better* (краще), нім.: *gut* (добре) – *besser* (краще).

в) Укр.: *На душі було легко-легко*; рос.: *на улице было тихо-тихо*; бушм.: *həro* (шкаралупа) – *hərohəro* (шкаралупи), маорі: *ika rai* (хороша риба) – *ika rarai* (хороші риби), япон.: *jama* (гора) – *jama-jama* (гори).

3. Розмежуйте синтетичні і аналітичні граматичні форми. Яке граматичне значення вони виражають?

*Прочитаю, читатиму, буду читати;
холодніший, найхолодніший, більш холодний;
подзвоню, буду дзвонити, дзвонитиму;
приємніше, більш приємно, найприємніше, найменш приємно.*

4. Які граматичні способи є в іноземній мові, що ви вивчаєте?

5. Виділіть афікс і назвіть його:

- а) *дописати*;
- б) *корівка*;
- в) *пароплав*.

6. Який граматичний спосіб лежить в основі таких прикладів:

- а) англ. *foot* – *feet*;
- б) нім. *Mutter* – *Mütter*;
- в) укр. *баран* – *вівця*;
- г) укр. *стіна* – *стіни*.

7. Що характерно для аглютинативних мов, флективних?

8. Який тип зв'язку в цих словосполученнях:

- а) *гарна робота*;
- б) *уважно дивитись*;
- в) *писати листа*;
- г) які ще типи зв'язків є?

Наведіть приклади.

9. Подані словосполучення розбийте на групи залежно від типу синтаксичних відношень між компонентами. Вкажіть, якими засобами здійснюються в них ці зв'язки.

Укр.: *літній ранок, радість душі, завершити вчасно, максимум уваги, підготовка до екзаменів, зроблено на совість, зручно для всіх, кожен з нас, щасливий дитьми, приходив пообідати, замовити художнику картину.*

Англ.: *depends on you; come here; Mary's brother; his answer; look at me; these books; go away; a running boy; bad manners; nice of you; read a letter; peak loudly.*

Нім.: *Klavier spielen; langsam gehen; die Befreiung des Volkes; schreiben den Artikel; dein Gesicht; neues Kleid, heute Abend, sehr schwierig.*

10. Визначте головне та залежне слово в наступних словосполученнях: *старанно навчатися, прийшов подивитись, дуже добрий, здібний мислити, читання уголос, їхати повільніше.*

11. Що таке предикативність?

12. Які критерії виділення частин мови Вам відомі? З'ясуйте, який з принципів ліг в основу виділення тієї чи іншої частини мови.

- а) *вчений, слідчий, бувалий, підсудний,*
- б) *гей, ага, ого, ой, ей!*
- в) *а, але, та, мов, щоб, як, неначе,*
- г) *дубок, нива, завод.*

13. Назвіть частини мови і охарактеризуйте їх.

14. За якою ознакою можна розрізнити подані слова, що належать до різних частин мови?

- а) *Перший, другий, всякий, рідний, широкий, вишитий.*
- б) *Садиба батька, садиба батькова, батьківська садиба.*
- в) *Черговий відчинив двері. Черговий учень уважно слідкував за чистотою в класі.*
- г) *Битий шлях повертав у ліс.*

15. Розподіліть подані слова з тієї іноземної мови, яку вивчаєте, на такі структурно-семантичні групи:

- а) самостійні слова, б) службові слова, в) вигуки.

Англ.: *able, accept, a, coat, book, an, the, he, is, it, us, our, you, this, hundred, three, nine, six, thousand, twelfth, to be, not, have, speak,*

must, dress, understands, here, for, to-day, soon, well, little, already, better, some, any, of, to become, many, other, o-o!

Нім.: *der Freund, lesen, ab, auf, abwesend, allein, als, also, auch, sieben, das Auto, kalt, du, sie, wer, mit, zu, in, neben, für, und, oh, pfui, o weh, bravo.*

Франц.: *pied, Romain, argent, un chou-fleur, agricol, la vue, colossal, je, tu, elle, nous, les, me, je parle, de, por, ou, ni, ah, ha! Bah! et, jamais.*

16. Згрупуйте подані нижче слова за частинами мови:

Стільки, Павло, біля, один, овва, хазяїновитий, гукати, тисячі, міцно, проте, бажують, щойно, серед, по-дружньому, лежачий, четверо, ніякий, авжеж, гаряче, ой, сезонний, кількасот, все ж, дбайливість, марево, абихто, занадто, надто, віддавна, агов, здуру, ніби, дарма що, умисне, що-небудь, між, нехай, норовистий.

17. На які структурно-семантичні типи поділяються слова за В.В. Виноградовим? Розподіліть подані слова на такі структурно-семантичні типи: а) частини мови; б) частки; в) модальні слова; г) вигуки.

Кордон, нерівний, нерівність, обговорити, обгородження, обгорнений, працюючий, він, кожний, десять, сто двадцять три, добре, ж, бо, хай, при, до, в, і, а, проте, як, не, ой, але, тепло, важко, треба, по-нашому, мабуть, здається, напевне, очевидно.

18. Нанесіть на контурну карту монгольські мови (поширення, кількість носіїв мови, інші дані).

Факультативні питання (для самостійної підготовки)

1. Частини мови.
2. Історія частин мови.
3. Речення. Типи речень.
4. Граматика Паніні (V-III ст. до н.е.).

Основна література

Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. К., 2014. §4.1, 4.2, 4.3, 4.5.
Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. К., 2009. §4.1, 4.2, 4.3.

Питання для самоконтролю 3

1. Типи письма.
2. Транскрипція. Транслітерація. Орфоепія.
3. Орфографія. Принципи орфографії.
4. Предмет граматики.
5. Граматичне значення.
6. Граматична форма.
7. Граматична категорія.
8. Морфема. Аломорф.
9. Морфеми з реляційним і дериваційним значенням.
10. Види морфем.
11. Граматичні способи.
12. Аглютинація і фузія.
13. Синтетичні і аналітичні мови.
14. Словосполучення і синтагма. Типи синтагм.
15. Типи зв'язків у синтагмі.
16. Речення та його ознаки.
17. Фіно-угорська мовна група.
18. Кавказькі мови.
19. Монгольська мовна група.
20. Тюркська мовна група.

Тест для самоконтролю 3.1

1. Значок біля букви, який змінює її значення, –
 - 1) конфікс
 - 2) діакритичний знак
 - 3) ізафет
 - 4) знак-індекс
 - 5) афікс
2. Писемність, знаки якої позначають не окремі звуки, а склади, -
 - 1) протописьмо
 - 2) предметне письмо
 - 3) силабічне письмо
 - 4) піктографія
 - 5) ідеографія
3. Одна з перших слов'янських азбук, що лягла в основу сучасних нелатинських слов'янських алфавітів:
 - 1) глаголиця
 - 2) кирилиця
 - 3) латиниця
 - 4) палеографія
 - 5) есперанто
4. Ідеографічний принцип орфографії:
 - 1) опирається на смислові відмінності подібних написань
 - 2) полягає в тому, що слова пишуться так, як писалися колись
 - 3) опирається на однакове написання однієї й тієї самої морфеми, незалежно від її вимови в тій чи іншій позиції
 - 4) полягає в тому, що слова пишуться, як вимовляються
 - 5) враховує мовні універсалії
5. Буквено-звукове письмо започаткували:
 - 1) індійці
 - 2) араби
 - 3) греки
 - 4) турки
 - 5) іранці
6. Один із видів писемності, при якому мовні значення передаються цілими графічними знаками, –
 - 1) протописьмо
 - 2) предметне письмо
 - 3) піктографія
 - 4) ідеографія
 - 5) силабічне письмо
7. Тип письма, який відображає вимову слів, називається
 - 1) протописьмо
 - 2) піктографія
 - 3) ідеографія
 - 4) фонологією
 - 5) фонографією
8. Слов'янський алфавіт виник у
 - 1) V – VI ст.
 - 2) VII – VIII ст.
 - 3) IX – X ст.
 - 4) XV- XVI ст.
 - 5) XVII – XVIII ст.

9. Наука, яка вивчає співвідношення літер та звуків мови, –
- 1) етнолінгвістика
 - 2) графіка
 - 3) орфографія
 - 4) ономастика
 - 5) семасіологія
10. Спеціальний вид буквенного письма, який використовується для точної передачі звуків тієї чи іншої мови, –
- 1) транслітерація
 - 2) транскрипція
 - 3) графіка
 - 4) фонографія
 - 5) ідеографія
11. Запис, який передає фонемний склад слів, –
- 1) транслітерація
 - 2) фонематична транскрипція
 - 3) фонетична транскрипція
 - 4) повна транскрипція
 - 5) неповна транскрипція
12. До одного з основних принципів транскрипції належить :
- 1) Кожен звук повинен мати мінімум два позначення
 - 2) Кожен звук повинен мати окремий знак
 - 3) Знаки повинні бути багатозначними і позначати кілька звуків
 - 4) При транскрибуванні слід враховувати графіку і правопис
 - 5) Знаки повинні бути однозначними, але позначати кілька звуків
13. Паличка з різнокольоровими шнурками з вузликами –
- 1) письмо кіпу
 - 2) письмо вам пум
 - 3) індійське письмо
 - 4) ароко
 - 5) біблейське письмо
14. Виберіть правильне твердження:
- 1) У сучасних культурах піктографію не використовують
 - 2) У сучасних культурах піктографію використовують як допоміжний засіб в дорожній сигналізації
 - 3) Піктографія не розрахована на іноземців
 - 4) Піктографія тісно пов'язана з алфавітом
 - 5) В умовах багатомовності піктографія не має ніякого значення
15. Ця мова використовує писемність на основі деванагарі
- 1) фламандська
 - 2) фарерська
 - 3) кашубська
 - 4) їдиш
 - 5) гінді
16. Писемність існує щонайменше
- 1) 2 млн. років
 - 2) 100 000 тис років
 - 3) 25 тис. років
 - 4) 10 тис. років
 - 5) 6 тис. років

17. Існуючий в Україні звичай вручати гарбуз хлопцеві, що означає відмову дівчини вийти за нього заміж, належить до
- 1) ідеографічного письма
 - 2) піктографічного письма
 - 3) письма кіпу
 - 4) фонографічного письма
 - 5) предметного письма
18. Малюнок серця замість слова „люблю” –
- 1) логограма
 - 2) ідеограма
 - 3) піктограма
 - 4) фонограма
 - 5) стенограма
19. І в наші дні використовують такі ідеографічні системи:
- 1) китайську та японську
 - 2) індійську та китайську
 - 3) японську та корейську
 - 4) індійську та арабську
 - 5) китайську та монгольську
20. Графічний знак у вигляді малюнка, що позначає окреме поняття, який в основному втратив зв'язок з початковим картинним позначенням і використовується просто як знак у писемності, –
- 1) діакритичний знак
 - 2) орфограма
 - 3) піктограма
 - 4) ієрогліф
 - 5) літера
21. Виберіть правильне твердження:
- 1) В ідеографії знак не виражає окреме поняття
 - 2) В ідеографії кожен знак виражає окреме поняття
 - 3) Ідеографічна система письма не пов'язана з мовою
 - 4) Ідеограма виражає звучання
 - 5) Ідеографія – це система письма, яка використовує замість знаків малюнки
22. Система письма, що поєднує запис змісту повідомлення та його звучання, –
- 1) піктографія
 - 2) ідеографія
 - 3) протописьмо
 - 4) словесно-звукове письмо
 - 5) письмо вам пум
23. Перехід від силабічного письма до літерно-звукового (алфавітного) завершили
- 1) греки
 - 2) араби
 - 3) індійці
 - 4) німці
 - 5) англійці

24. Латинський алфавіт було створено на основі
- 1) південного варіанта грецького письма
 - 2) західного варіанта грецького письма
 - 3) східного варіанта індійського письма
 - 4) північного варіанта арабського письма
 - 5) західного варіанта шумерського письма
25. Графічне розрізнення слів, що мають однакове звучання здійснюється на основі
- 1) диференційного (ідеографічного) принципу орфографії
 - 2) історичного принципу орфографії
 - 3) фонетичного принципу орфографії
 - 4) морфологічного принципу орфографії
 - 5) фоно-морфологічного принципу орфографії
26. Виберіть правильне твердження:
- 1) Логограма зображує предмет
 - 2) Логограма позначає зміст, значення слова
 - 3) Логограма повинна обов'язково нагадувати про якийсь предмет за рахунок подібності з ним
 - 4) Логограмами передають лише прості конкретні висловлювання
 - 5) Логограма передає звучання слова
27. Особлива система письма професійного призначення, метою якої є прискорення процесу письмової фіксації живого мовлення, –
- 1) транскрипція
 - 2) транслітерація
 - 3) орфографія
 - 4) орфоепія
 - 5) стенографія
28. Для скорочення кількості ієрогліфів використовують два знаки:
- 1) граматичний шлях спрощення письма
 - 2) лексичний шлях спрощення письма
 - 3) фонографічний шлях спрощення письма
 - 4) універсальний шлях спрощення письма
 - 5) силабічний шлях спрощення письма
29. Усі види алфавітного письма формувались на основі
- 1) давньосемітського фінікійського буквенного консонантного письма
 - 2) давньоіндійського письма деванагарі
 - 3) ефіопського письма

- 4) японського письма кана
- 5) корейського письма кунмун
- 30. Буква, утворена поєднанням елементів двох букв, –
 - 1) діакритичний знак 2) лігатура
 - 3) піктограма 4) ідеограма
 - 5) логограма

Тест для самоконтролю 3.2

1. При словозміні корінь не змінюється, афікси – незмінні та стандартні при
 - 1) фузії 2) суплетивізм
 - 3) аглютинації 4) редукції
 - 5) ізафеті
2. *Рука – руці, пень – пня*, нім. *Vater – Väter*, англ. *man – men* це приклади:
 - 1) суплетивізму 2) афіксації
 - 3) внутрішньої флексії 4) редуплікації
 - 5) аглютинації
3. З поданих прикладів виберіть приклад узгодження:
 - 1) нова сукня 2) захоплююсь книжкою
 - 3) розмовляти йдучи 4) я пишу
 - 5) хлопець ходив замислений
4. Такі ознаки як: самостійність функціонування, предикативність, інтонаційна оформленість, граматична єдність і завершеність висловлювання характеризують:
 - 1) слово 2) словосполучення
 - 3) речення 4) морфему
 - 5) лексему
5. З поданих прикладів виберіть приклад іменного словосполучення:
 - 1) записаний пером 2) одна третя площі
 - 3) вирішити негайно 4) особливо старанно
 - 5) розпізнавати звуки
6. Одиниця мовлення, сполучення двох членів, що пов'язані певним типом відношень, де один член є головним, а інший – залежним:
 - 1) парадигма 2) синтагма
 - 3) афікс 4) суплетивізм
 - 5) ізафет

7. Різновид граматики, яка вивчає значення граматичних форм і структур, –

- 1) формальна граматики
- 2) синхронна граматики
- 3) діахронічна граматики
- 4) контенсивна граматики
- 5) функціональна граматики

8. Граматичне значення –

- 1) система протиставлених одна одній однорідних величин
- 2) граматична категорія, яка полягає в розподілі слів або форм за двома чи трьома класами, традиційно співвідносними з ознаками статі або їх відсутністю
- 3) узагальнене мовне значення, яке властиве рядам слів, словоформ, синтаксичних конструкцій і яке має в мові регулярне вираження
- 4) система морфологічних та граматичних категорій мови
- 5) позначення різних видів відношень висловлювання до дійсності суб'єкта дії до мовця

9. Незмінні, постійні показники слова, що дають йому певну граматичну класифікацію, –

- 1) реляційні граматичні значення
- 2) модальні граматичні значення
- 3) дериваційні граматичні значення
- 4) синхронічні граматичні значення
- 5) діахронічні граматичні значення

10. Однією з найважливіших ознак граматичної категорії є

- 1) формальне вираження
- 2) її універсальність
- 3) наявність системи означеності чи неозначеності
- 4) відсутність формального вираження
- 5) наявність граматичних форм з неоднорідним значенням

11. Граматичні категорії поділяються на:

- 1) морфологічні й синтаксичні
- 2) формальні і контенсивні
- 3) системні і структурні
- 4) універсальні й неуніверсальні
- 5) означені й неозначені

12. З поданих прикладів виберіть приклад замикання:

- 1) нім. *ein schönes Kleid* (гарна сукня)
- 2) нім. *Wann ist er gekommen?* (Коли він прийшов?)

- 3) нім. *Ich lese* (Я читаю)
- 4) нім. *Er schreibt an seinen Bruder* (Він пише своєму братові)
- 5) нім. *sehr eifrig* (дуже старанно)
13. З поданих прикладів виберіть ізафет:
- 1) англ. *that tree – those trees* (те дерево – ті дерева)
- 2) азерб. *am başu* (голова коня)
- 3) чукот. *тымынгынторкын* (я виймаю руки)
- 4) англ. *to begin writing* (починати писати)
- 5) англ. *she works* (вона працює)
14. Вираження мовцем свого ставлення до змісту висловлювання –
- 1) предикативність 2) модальність
- 3) універсальність 4) суплетивізм
- 5) редуплікація
15. Нульовими можуть бути:
- 1) префікси, суфікси, флексії 2) конфікси
- 3) трансфікси 4) циркумфікси
- 5) інфікси
16. До суперсегментних морфем належать:
- 1) постфікси й префікси 2) флексії
- 3) морфемі наголосу й тону 4) аглютинація і фузія
- 5) суплетивізм та ізафет
17. Мови, які не мають афіксів і граматичне значення виражають способом прилягання одних слів до інших або за допомогою службових слів, –
- 1) аглютинативні мови 2) флективні мови
- 3) інкорпоруючі мови 4) ізолюючі мови
- 5) фузійні мови
18. До інкорпоруючих (полісентитичних) мов належать:
- 1) тюркські мови 2) чукотська та коряцька
- 3) тибетська та в'єтнамська 4) давньокитайська та малайська
- 5) сучасна китайська мова та ескімоська
19. Уперше типологічну класифікацію мов розробили й обґрунтували:
- 1) Фрідріх і Август Шлегелі
- 2) Р. Раск та О. Потєбня
- 3) Ф. де Слєсюр та Л. Щєрба
- 4) О. Востоков та Я. Бодуєн де Куртєне
- 5) В. Левицький та Ю. Апрєсян

20. Узгодження предикативного означення з підметом –
- 1) ізафет
 - 2) керування
 - 3) узгодження
 - 4) тяжіння
 - 5) прилягання
21. Граматичне значення –
- 1) абстрактне, властиве великим групам слів, узагальнює властивості слів
 - 2) конкретне, обов'язкове, узагальнює властивості предметів і явищ дійсності
 - 3) властиве невеликим групам слів, не має регулярного вираження, узагальнює властивості слів
 - 4) властиве окремим словам, має стандартне вираження, узагальнює властивості предметів і явищ дійсності
 - 5) абстрактне, необов'язкове, узагальнює властивості предметів і явищ дійсності
22. Для вираження множини імен редуплікація використовується у:
- 1) українській, російській і білоруській мові
 - 2) румунській, французькій і циганській мові
 - 3) англійській, німецькій та гінді
 - 4) німецькій, українській та латинській мові
 - 5) китайській, японській і корейській мові
23. З поданих прикладів виберіть приклад трансфіксації:
- 1) араб. *kataba* (написав), *кутіба* (написаний), *катибу* (той, що пише), *кітабу* (написання), *уктуб* (пиши)
 - 2) лат. *fidi* – *findo* (колов – колю)
 - 3) нім. *Geburt-s-tag* (день народження)
 - 4) нім. *Kind* – *Kindchen* (дитина – дитинка)
 - 5) укр. *писати* – *переписати*
24. Дери́ваційні афі́кси в поєднанні з коренем
- 1) не змінюють лексичне значення слова
 - 2) змінюють лексичне значення слова
 - 3) творять лише граматичні форми слова
 - 4) не служать для творення нових слів
 - 5) утворюються високим тоном, виражаючи при цьому майбутній час дієслова
25. Морфосилабе́ма (або силабоморфе́ма) –
- 1) повний збіг морфем і складу
 - 2) афікс, який з'єднує два кореня

- 3) розірваний афікс, вставлений у розірваний корінь
 - 4) афікс, який стоїть перед коренем
 - 5) афікс, який стоїть після кореня
26. Аломорф –
- 1) нелінійна мовна одиниця
 - 2) лінійна мовленнєва одиниця
 - 3) звуковий різновид фонем
 - 4) абстрактний різновид морфем
 - 5) конкретний різновид семем
27. Морфема *-ач* у слові „*читач*” виражає
- 1) реляційне значення
 - 2) речове значення
 - 3) лексичне значення
 - 4) дериваційне значення
 - 5) суто граматичне значення, яке вказує на відношення між словами в реченні
28. Виберіть приклад релятивного словосполучення:
1) <i>рубати дрова</i>	2) <i>наказ ректора</i>
3) <i>карі очі</i>	4) <i>лагідно дивитись</i>
5) <i>вручити нагороду</i>	
29. Виберіть приклад дієслівного словосполучення:
1) <i>далеко від Батьківщини</i>	2) <i>сумно за домівкою</i>
3) <i>їдучи до столиці</i>	4) <i>двоє з нас</i>
5) <i>читання лежачи</i>	
30. Виберіть приклад прислівникового словосполучення:
1) <i>будувати міст</i>	2) <i>зробити запис</i>
3) <i>сильний духом</i>	4) <i>дещо у висловленому</i>
5) <i>зовсім недавно</i>	

Тематичний блок 4 ЛЕКСИКОЛОГІЯ

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

- Архаїзми** – застарілі слова, які вийшли з ужитку у зв'язку із витісненням їх іншими словами.
- Антоніми** – слова, які мають протилежне значення.
- Внутрішня форма слова** – ознака, покладена в основу номінації слова; мотивує звуковий образ слова.
- Гіперонім** – слово, що позначає родові поняття за відношенням до інших (видових) понять.
- Гіпонім** – слово, що позначає видові поняття за відношенням до загального родового.
- Запозичення** – перехід слів з однієї мови в іншу внаслідок взаємодії цих мов.
- Евфемізм** – емоційно нейтральне слово чи вираз, що вживається замість табу або синонімічного слова та виразу, що здаються мовцю неввічливими, нетактовними чи небезпечними.
- Етимологія** – розділ лексикології, який досліджує походження слів.
- Етимон** – початкове значення чи початкова форма слова, що реконструюється лінгвістами у процесі вивчення походження слова.
- Інтернаціоналізми** – слова, що наявні в багатьох мовах світу.
- Історизми** – слова, які вийшли з ужитку в зв'язку зі зникненням позначуваних ними понять.
- Лексема** – абстрактна одиниця мови, яка реалізується в мовленні у сукупності словоформ, фонетичних, стилістичних і семантичних варіантів слова.
- Лексикологія** – розділ мовознавства, який вивчає словниковий склад мови.
- Лексикографія** – розділ мовознавства, що займається укладанням словників.
- Метафора** – перенесення значення слова за схожістю предметів чи явищ.
- Метонімія** – перенесення значення слова за суміжністю предметів чи явищ.

- Народна етимологія** – надання слову генетично не виправданої внутрішньої форми.
- Неологізми** – нові слова, що виникли за пам'яті людей, які їх використовують.
- Омографи** – слова, що однаково пишуться, але по-різному вимовляються і мають різне значення.
- Омоніми** – слова з однаковим звучанням, але різним значенням.
- Омофони** – слова чи сполучення слів, які мають однакове звучання, але відрізняються написанням.
- Омоформи** – слова, у яких збігається звучання в окремих граматичних формах.
- Пароніми** – слова, близькі за звучанням і морфемним складом, але різні за значенням.
- Полісемія** – багатозначність, наявність в одного слова кількох значень, зв'язок між якими відчувається носіями мови.
- Пуризм** – намагання очистити літературну мову від запозичень.
- Синоніми** – слова близькі або тотожні за лексичним значенням, але відмінні за звучанням і написанням.
- Табу** – заборона вживання слова внаслідок міфологічних вірувань, міркувань ввічливості, тактовності чи з інших причин.
- Термін** – слово чи словосполучення, що виражає спеціальне поняття певної галузі виробництва, науки, мистецтва, суспільного життя.
- Фразеологія** – розділ мовознавства, який досліджує фразеологізми.
- Фразеологізми** – неподільні, цілісні за значенням сполучення слів, які відтворюються в мовленні.

Семінар 7

Лексикологія

Терміни

Лексикологія, лексичне значення, сигніфікат, денотат/референт; значення слова, денотативний, конотативний та інші компоненти значення; слово, лексема; типи слів; семіотичний трикутник Огдена і Річардса.

Структура слова, лексико-семантичний варіант, сема, семема, полісемія, омонімія, семантичне поле, синоніми, антоніми, гіпероніми, гіпоніми.

План семінарського заняття

1. Слово. Типи слів. Слово і лексема.
2. Значення слова. Значення і поняття.
3. Семантична структура слова.
4. Полісемія.
5. Омонімія.
6. Лексичні мікросистеми: семантичне поле, синоніми, антоніми, гіпероніми.
7. Анатолійська мовна група. Тунгусо-маньчжурські мови.

Завдання (для самостійного опрацювання)

1. Які основні типи слів у мові?
2. Яка основна функція слова? В чому вона полягає?
3. Які слова не виконують номінативної функції?
4. Назвіть основні точки зору щодо природи лексичного значення.
5. Яких назв більше – власних чи загальних? Поясніть Вашу точку зору.
6. Що таке назва? Чим відрізняється власна назва від загальної? Розгляньте уважно слова, з'ясуйте, які з них означають мотивовану назву, а які немотивовану. Випишіть їх окремо.

Риба, рибалка, небосхил, перекотиполе, камінь, степ, сад, садівник, дуб, дубина (у переносному значенні), дубовий, скрипка, скрипач, соняшник, сонце, рука, ручка, наручник, серце, сердешний, сердечний.

7. Чим відрізняються повнозначні слова від неповнозначних? Спишіть уривок вірша. Повнозначні слова позначте зверху буквою **п**, а неповнозначні слова підкресліть.

СЕЛО

*Село! І серце одпочине:
Село на нашій Україні –
Неначе писанка, село.
Зеленим гаєм поросло.
Цвітуть сади, біліють хати,
А на горі стоять палати,
Неначе диво. А кругом
Широколистії тополі,
А там і ліс, і ліс, і поле,
І сині гори за Дніпром.
Сам Бог витає над селом. (Т. Шевченко)*

8. Поясніть різницю в значеннях поданих синонімів. Підберіть до них контексти.

Укр.: *шлях, дорога; рішучий, твердий; розбивати, розтרוцувати; назрілий, злободенний; азбука, алфавіт; акцент, наголос; основоположник, родоначальник, батько; скупий, бережливий; розорений, спустошений; самотійний, незалежний; апатичний, байдужий; розпука, безнадійність; рівчак, канава; рівнина, полонина.*

Англ.: *answer, response, reply, remark; beautiful, handsome, nice, fine, lovely; cry, scream, shriek, weep, sob; travel, trip, journey, voyage, tour; finish, end, complete, conclude.*

Нім.: *Wissenschaftler, Gelehrter; Gesicht, Fratze, Visage, Antlitz; Junge, Knabe, Bube, Bursch; Grund, Scholle, Erde, Erdboden; Erdreich, Boden; vernichten, besiegen, entsorgen, zerstören; lustig, fröhlich, vergnüglich, froh, heiter, sonnig, unkompliziert, amüsan.*

9. Продовжіть наведені синонімічні ряди.

а) *розумний, недурний, мізкуватий,*

б) *говорити, казати, мовити,*

в) *благати, заклинати, молити,*

10. Згрупуйте подані слова в синонімічні ряди.

Хоробрий, службовець, дивний, сумнівний, квапитися, завірюха, невчасний, незаплямований, цікавий. джерело, метелиця, очі, прозорий, непевний, дивовижний, корінь, пурга, маловірогідний, втіха, гижикати, чудний, охайний, неслухний, урядовець. Задоволення, чудернацький, живець, праведний, допитливий, проблематичний, зародок, химерний, сніговиця, непотрібний, ненадійний. сміливий, баньки, доскіпливий, блаженство, хурделиця, дивацький, чистий, зайвий, водограй, посміхатись, недоречний, відважний, невідповідний, початок, поспішати, реготати, посадовець, недовладний, мужній, гіпотетичний, насолода, героїчний, криничка, хуртовина.

11. Наведіть приклад повних, часткових синонімів.

12. Доберіть синоніми до поданих слів.

Вітчизна, святкувати, подія, переважно, опрацьовувати, ледар, барвистий.

13. Згрупуйте слова зі схожими значеннями у пари:

Запас, процент, абітурієнт, доказ, резерв, сучасний, вступник, відсоток, консенсус, актуальний, згода, аргумент.

14. Знайдіть антоніми до наступних слів та визначте їх тип:

прозорий -

сміятися -

рух -

бездушний -

кривий -

15. Підберіть антоніми до різних значень наведених слів.

Густий, грубий, захист, справжній, низький, простий, свіжий, твердий, тихий, тонкий, ясно, теплий, далеко.

16. До поданих вище слів доберіть антоніми тією іноземною мовою, яку Ви вивчаєте.

17. Знайдіть у кожному стовпчику пару слів, які не є антонімами, тобто не виражають протилежні за смислом значення. Доберіть до цих слів антоніми і складіть з ними речення.

<i>Високий – низький</i>	<i>Говорити – мовчати</i>	<i>Вечір – ранок</i>
<i>Тепло – холодно</i>	<i>Вперед – назад</i>	<i>Стіна – стеля</i>
<i>Важко – легко</i>	<i>Битись – миритись</i>	<i>Вгору – вниз</i>
<i>Дерево – вільха</i>	<i>Рубати – тесати</i>	<i>Життя – смерть</i>
<i>Рідне – чуже</i>	<i>Відчинити - зачинити</i>	<i>Добре – погано</i>

18. Визначте тип антонімів.

Приїжджати – виїжджати, день – ніч, ненависть – любов, добрий – злий, невдача – удача, високий – низький, істинний – хибний, молодий – немолодий, одягатися – роздягатися.

19. Що таке енантіосемія? Поясніть на прикладах.

20. Поясніть значення поданих омонімів та використайте їх у реченнях.

Укр.: *Вид, акція, банка, баба, бак, акорд.*

Англ.: *key, club, watch, pupil, floor, yard, fast, miss, seal.*

Нім.: *Schild, Leib, Band, Mal, Leiter, gefallen, Schloss.*

21. Визначте у наведених словосполученнях омоніми і багатозначні слова, з'ясуйте різницю між ними.

1. *Перевести стрілку; перевести через річку; перевести життя.*

2. *Виступ на зборах; виступ скелі.*

3. *Моторна дівчина; моторна пісня; моторний відділ.*

4. *Соціальний стан; стан землі; польовий стан; дівочий стан; практичний стан.*

22. Складіть речення з поданими словами. З'ясуйте до яких типів омонімів належать ці слова.

Рада, пара, в ранці (вранці), ніж, місячний, сонце (сон це), бар, рак, лайка.

23. Чи є нижченаведені слова омонімами? Мотивуйте свої відповіді.

Англ.: *Arch – „арка”, „звід”, „дуга”, „веселка”; arch – „головний”, „заклятий”, „хитрий”, „лукавий”. Peat – „торф”, „брикет торфу”; peat – „дівчина”, „красуня”. Pit – „яма”, „впадина”; pit – „фруктова кісточка”. Pen – „перо”, „ручка з пером”; pen – „невеликий загін для тварин”; pen – „самка лебедя”; pen – „в'язниця”; pen – „півострів”. Tartar – „татарин”, „мегера”, „фурія”; tartar – „винний камінь”.*

Нім.: *Alt* – „старий”; *Alt* – „альт”. *Ansehen* – „дивитись на ...”; *Ansehen* – „повага”, „авторитет”. *Atlas* – „збірник географічних, історичних карт”; *Atlas* – „шовкова тканина”. *Aufklärer* – „просвітитель”; *Aufklärer* – „розвідник”. *Blei* – „свинець”; *Blei* – „оливець”; *Blei* – „ляц”.

24. Як в науці про мову називають наведені нижче слова?

Жи'ла – жила', *за'мок – замо'к*, *при'клад – прикла'д*, *ко'са – коса'*, *доро'га – дорога'*.

25. Який тип омонімії в цих парах слів:

а) *бра'ти – брати'*;

б) англ. *four – for*;

в) англ. *two – too*?

26. Назвіть гіперонім до слів *ожина*, *малина*, *полуниця*.

27. Які причини виникнення полісемії?

28. На прикладі одного багатозначного слова у тлумачному словнику визначте тип полісемії цього слова. Порівняйте його відповідник в іноземній мові, яка Вам відома.

29. Пригадайте жарти, що ґрунтуються на полісемії, омонімії або паронімії.

30. Користуючись словниками, з перерахованих слів виберіть найбільш багатозначні та вкажіть причини їх високої багатозначності.

Укр.: *Авторитет*, *агент*, *актив*, *відміна*, *дружина*, *земля*, *чистий*, *сидіти*, *зелений*, *хліб*, *трава*, *чорний*.

Англ.: *order*, *fellow*, *party*, *joi*, *man*, *novel*, *reader*, *change*, *time*, *give*, *get*, *vallery*, *room*, *hard*, *way*, *poor*, *book*, *break*, *place*, *empty*, *black*, *bring*.

Нім.: *Arbeit*, *Arm*, *gehen*, *lachen*, *Land*, *Abend*, *sprechen*, *dringen*, *Wasser*, *schwarz*, *genug*, *lassen*, *Mädchen*, *Papier*, *Tisch*, *jung*, *Kampf*, *schlagen*, *Zug*, *Fuchs*.

31. Визначте різні значення слів з німецької, англійської або французької мови.

Нім.: *Frau*, *Fuchs*, *Acht*, *die Stunde*, *das Werk*.

Англ.: *style*, *paper*, *stage*.

Франц.: *bord, mener, frère.*

32. З'ясуйте у різних текстах значення слів *залізний*. Додайте свої приклади, в яких ці слова мали б додаткові значення.

1. *В нашій зоряній Вітчизні всі за мир – це не забудь. Люди в нас – стійкі, залізні, - отже, ти такою будь! (П. Тичина)*

2. *Треба було мати залізну силу волі, щоб вистояти отут, перед отвором мартена (В. Собко)*

3. *До правого отвору печі піднесли міцний залізний стіл (В. Собко)*

4. *Поглянь на свої руки. Порепані, подряпані, залізний пил міцно увійшов у пори шкіри (О. Донченко).*

5. *Не було в мене тоді в руках залізної кочерги! (Нечуй-Левицький)*

6. *Суне солдатська отара в зелено-сірих шинелях, в залізних касках (О. Довженко)*

7. *Звір ухопив боярина в свої страшні залізні обійми (І. Франко)*

8. *Організм він мав залізний. Хвороби його не брали, зими йому не дошкуляли (О. Гончар).*

9. *Порядок у нього в сільраді був залізний (Ю. Збанацький)*

10. *Тут є натуральна залізна шипуча вода, досить добра на смак (Л. Українка).*

33. Визначте відмінність лексичних значень слів від понять.

а) *Сіль – білий кришталевий порошок, з гострим смаком, використовується як необхідна приправа до їжі.*

Сіль – хімічна речовина, у якій щільні атоми кисню заміщені атомами металів.

б) *Вода – прозора рідина, без кольору та запаху, яка утворює річки, моря та інші водойми та яку людина використовує для пиття та як складову частину їжі.*

Вода – рідка речовина, яка являє собою сполуку водню та кисню, температура плавлення – нуль градусів, температура кипіння – сто градусів, питома вага – 1, здатна розчиняти в собі інші речовини.

34. Чому лексичне значення не тотожне поняттю? Чи лексичне значення виражає поняття, чи позначає і вказує на нього? Які з наведених слів передають поняття, а які – ні:

Ага, гей, Батьківщина, еге, край, киш, но, няв, початок, птаство, студентка, хай, ух, щастя.

35. Як слід розглядати наступні слова: як багатозначні чи як синоніми, що виражають додаткові значення одного поняття, чи як слова, що виражають різні поняття?

Легкий (пух), легкий (день), легкий (вітер), легка (задача); редакція (група людей), редакція (приміщення), редакція (один з варіантів написаного твору); завзятий, наполегливий, запеклий, упертий; золота (людина), золота (чаша), золота (пора).

36. Розподіліть по семантичним полям наступні слова: *двері, диван, будинок, крісло, дах, вікно, стіна, стіл, стілець.*

37. Розподіліть по семантичним полям наступні слова: *вести бесіду, базікати, висловлювати, говорити, доповідати, повідомляти, оголошувати, передавати, сказати.*

38. У якому відношенні знаходяться значення наступних слів: *пелюстка, троянда, ромашка, тичинка, квітка?*

39. У якому відношенні знаходяться значення наступних слів: *береза, гілка, дерево, дуб, корінь, рослина?*

40. Нанесіть на карту тунгусо-маньчжурські мови, анатолійські мови (поширення, кількість носіїв мови, інші дані).

Факультативні питання (для самостійної підготовки)

1. Предмет, поняття, слово (дійсність, логіка, мова).
2. Топоніміка.
3. Антропоніміка
4. Ономастика.
5. Теорія прототипів.
6. Теорія фреймів.
7. Тезауруси англійської, французької, німецької та інших мов.

Основна література

- Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. К., 2014. §3.1, 3.2.
Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. К., 2009. §3.1, 3.2, 3.3.

Семінар 8

Лексикологія

Терміни

Звуження і розширення значення; метафора, метонімія; внутрішня форма слова; етимологічне значення; деетимологізація; етимологія; мотивація; запозичення; термін, термінологія; архаїзм, історизм, неологізм; інтернаціоналізм; пуризм.

Табу, евфемізм, фразеологія, фразеологізм (фразеологічне зрощення, фразеологічна єдність, фразеологічне сполучення, фразеологічний вираз); лексикографія, типи словників.

План семінарського заняття

1. Зміна і розвиток значення слова.
2. Метафора, метонімія, звуження, розширення значення.
3. Внутрішня форма слова. Етимологічне значення.
4. Табу й евфемізми.
5. Фразеологія. Поняття і типи фразеологізмів.
6. Балтійська мовна група. Грецька група. Албанська група. Вірменська група. Тохарська група.

Завдання (для самостійного опрацювання)

1. Що відбулося зі значенням у поданих нижче словах?
 - а) рос. *неделя* (раніше позначало лише сьомий день тижня; зараз позначає всі сім днів тижня); давньогрец. *аптека* (раніше означало „склад будь-яких товарів”; зараз „установа, яка виготовляє і продає ліки”);
 - б) рос. „*кожа*” (раніше означало шкіру з кози; зараз – будь-яку шкіру); нім. „*gehen*” (йти) і „*stehen*” (стояти) (раніше застосовувались лише до істот; зараз – до істот і неістот) .
2. Визначте способи перенесення значення:
срібло (метал – посуд), *яблуко* (+ око), *дім* (будинок – заклад – сім'я), *коло* (+рятівне, друзів), англ. *paper* (папір – газета) , *cold* (холодний – застуда), *record* (запис – платівка), нім. *Abschied*

(прощання – відставка), *Decke* (одіяло – стеля), *Kugel* (шар – куля), *Schirm* (парасоля – екран); *ried* (нога – слід – основа).

3. Який тип переносу найменування у наступних прикладах?

Все село у полі
Головка сиру
з'їв дві тарілки
сто голів худоби

4. Визначте способи перенесення значення.

Укр.: *Rig* (корови) – *rig* (мисливський), *труд* (діяльність) – *труд* (твір), *стрічка* (як прикраса) – *стрічка* (кінофільм), *удар* (різкий, сильний поштовх) – *удар* (звук від такого поштовху).

Англ.: *box* (скринька, коробка) – *box* (театральна ложа) – *box* (телефонна будка), *car* (автомобіль) – *car* (вагон), *carriage* (екіпаж) – *carriage* (вагон), *cereal* (хлібні злаки, зернові) – *cereal* (каша), *bore* (висвердлений отвір, дірка) – *bore* (дуло, калібр).

Нім.: *Glas* (скло) – *Glas* (склянка), *Hörer* (слухач) – *Hörer* (телефонна слухавка), *Kamm* (гребінь) – *Kamm* (гірська гряда), *Kette* (ланцюг) – *Kette* (ланцюг, верхovina), *kochen* (варити, куховарити) – *kochen* (кипіти, варитися), *Konfektion* (виготовлення одягу) – *Konfektion* (готовий одяг)

Франц.: *tableau* (дошка – картина – таблиця), *ried* (нога – слід – основа), *maison* (дім – сім'я – фірма), *journal* (щоденник – журнал).

5. На основі яких рис схожості розвинулися такі метафори:

Світоч науки, срібний голос, світле майбутнє, оновлена земля, дві сторони однієї медалі, тіньова сторона, пам'ять серця, пам'ять землі, голова потягу, ніжска стола, ніс човна, ранок життя, м'яка людина, високі думки.

6. Що це за явище? Поясніть Ваші міркування.

Теплий голос, холодні тони, гучні кольори, яскравий запах, різнобарвний смак, солодкий спів, теплі кольори, гірко це чути, різнобарвний аромат.

7. Що це за явище? Наведіть Ваші аргументи.

Пігулки від голови, вивчати Шевченка, виставка скла і фарфору, сьогодні співає відомий тенор, добувати собі на хліб, макінтош, дієтичний стіл, університет слухає, схід, батист.

8. Наведіть приклад українського слова з прозорою внутрішньою формою та поясніть її. Наведіть аналогічні приклади з відомої іноземної мови.

9. Встановіть за внутрішньою формою слів, яка ознака позначуваних наступними словами предметів покладена в основу назви цих предметів? Внутрішня форма вказаних слів є ясною чи затемненою?

а) рос. *бегун*- -.....

рос. *гудок* -

рос. *колючка* -

б) рос. *кипятильник* -

рос. *колотушка* -

рос. *віялка* -

10. Знайдіть евфемізми до слова

а) „*померти*”:.....

б) „*старий*”:.....

11. Нижче виписані групи слів, які позначають схожі або однакові предмети:

Рос.: *плетень – частокол – ограда*; укр.: *сад – діброва*.

Поясніть, яка ознака лежить в основі кожної з цих назв.

12. Визначте мотивацію назв поданих слів шляхом порівняння їх з словами спільного кореня або шляхом перифраз.

Зразок: оранка – орати (розпушувати землю), орало (соха), зорана (земля); пічник – той, що будує печі.

Свічка, водолаз, лісоруб, садівник, чоботар, криголам, дощовик.

13. Чим відрізняється термін від слова?

14. Прочитайте наступний текст та знайдіть у ньому терміни, поясніть їх значення.

Укр.: *У центрі атома є досить важка частинка, що має позитивний заряд, – ядро атома. На значній відстані від ядра (порівняно з його розмірами) по певних орбітах рухаються електрони.*

Щоб уявити собі скільки „порожнього” місця в атомі, можна скористатися таким порівнянням: якщо атом збільшити так,

щоб ядро мало діаметр 15... 20 мм, то відстань від ядра до найближчих електронів у атомі буде дорівнювати кілометру.

(Коршак Є.В. та ін. *Фізика 8 кл.*: Підручник для середньої загальноосвітньої школи. Київ; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2000. С. 79).

Нім.: *Infinitkonstruktion – Zusammenfassende Bezeichnung für syntaktische Konstruktionen, die als Kern eine Infinite Verbform enthalten.*

Infix – Wortbildungsmorphem, das in den Stamm eingefügt wird .

INFL-Knoten – abstracte Repräsentation der morphologischen Merkmale von Subjekt und Prädikat als syntaktische Kategorie in einem Strukturbaum (Bußmann H. *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 1990. S. 336).

Англ.: *The article deals with the retrospective analysis of the linguistic concept of professor O.D. Oguj in the sphere of research of the national linguistic world-picture. As its basis idea the expansionism and emergentness are defined – connection of study of the mental cognitive processes resulting in semantic mapping of the world by the certain lingo-cultural community, with the structural-semantic and typological setting and approved mathematic modelling in order to avoid the author’s subjectivism and to reach the synergetic effect. The result of that approach is the scientifically correct implementation of the anthropocentric and explanatory principles of the modern cognitive-oriented linguistics* (О. Остапович. *Національна мовна картина світу. Олександр Огуй та візії доказової „чому” лінгвістики”* // Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики: науковий журнал. Чернівці: Видавничий дім „РОДОВІД”, 2017. Вип. 1(14). С. 15).

15. Які є основні джерела розвитку термінології? Прочитайте уважно терміни, розгляньте їхню будову. Випишіть в окремі групи подані терміни за такими ознаками: терміни, утворені шляхом переосмислення; терміни, що утворилися за відомими способами і типами словотворення; терміни, засвоєні з інших мов; терміни, виражені стійкими сполученнями слів.

Ампутація, матерія, механізм, барометр, доза, периферія, головний мозок, флора (рослинність), фауна (тваринний світ), орфографія – правопис, аероплан – літак, атмосфера, реакція, гуманність, гуманізм, полотно (на залізниці), архетип, апостроф,

дієслово, діаметр, параліч, перпендикуляр, експериментальна фізика, автобаза, супутник землі.

16. Визначте, які семантичні зміни відбулися в історії наведених слів. Використайте тлумачні та етимологічні словники.

Квас, пиво, бригадир, чорнило, піонер, стріляти, супутник.

17. Складіть речення, використовуючи подані слова в різних значеннях. Вкажіть, які це значення – вузькі чи широкі.

Перо, фарбувати, машина, хліб, зелень, стріляти.

18. За допомогою словників з'ясуйте, звузилося чи розширилося значення поданих слів. Запишіть ці слова у два стовпчики: слова, значення яких розширилося і слова, значення яких звузилося.

Укр.: *чорнило, перо, ворота, нива, лінія, оживити, основа, мушка (термін), шийка (частина вала), ручка (термін), голова, бюро, висота, худоба, лопух, пудра.*

Нім.: *die Sache, starten, verankern, klar, der Kopf, fertig, bereit, fahren,*

Англ.: *bend, token, the city, cattle.*

Фр.: *plume, gorge, jument, panier.*

19. Що таке табу в мові? Замініть подані слова евфемістичними синонімами.

Божевільний, брехати, злодій, старий, рак (хвороба), умерти, вкрасти, операція, вагітна.

20. Визначте у наведених текстах евфемізми і скажіть. Які слова вони замінюють, яка функціональна роль їх?

1. *Народ у нас, як на підбір. Кожен старається „самовари” (міномети) надраїли – аж горять. (О. Гончар).*

2. *Мою господиню ще позаторік бог прибрав до себе. Я тепер удівець-молодець (Нечуй-Левицький).*

3. *„Концерт” (бій) починається через п'ятдесят хвилин”, – сказав Брянський (О. Гончар).*

4. *Виходжу, дивлюсь, а дитина вже очима поводить ... Воно зітхнуло разочок, і душечка її одлетіла... (М. Вовчок).*

5. *Повновидий молодик знову жадібно приклався до пляшки (С. Жадан).*

6. *„...то нестеменна вар'ятка, яка пише надгробкові вершики та й на тому ґрунті дістала бзика” (Ю. Винничук).*

7. *Перебувши безліч боїв, повоювавши в Січових Стрільцях, в армії УНР, під Крутами і Мотовилівкою, врешті-решт склав свою буйну голову під Базаром у числі 365 непокірних вояків... (Ю. Винничук).*

8. *Мене на перший же день скрутують і зажбурять у каталажку, а діток по детдомах порозпихають (Л. Дереш).*

9. *І завжди в курсі всіх моїх планів, ах ти ж йоханий бабай (О. Забужко).*

21. Нижче наводяться неологізми 60-70-х років ХХ ст.. Вкажіть, яким чином вони утворюються.

Акселерат, слайд, спортлото, мультик, космонавт-дослідник, НТР, універсам.

22. Прочитайте речення та знайдіть у них застарілі слова. Сформулюйте висновок про те, в яких сферах мовленнєвої діяльності та з якою метою використовуються історизми та архаїзми.

1. *„Добрідень же, новий годе, в торішній свитині! Що ти несеи в Україну в латаній торбині? Благоденствіє, указом новеньким повите” (Т. Шевченко).*

2. *„Я єсть народ, якого правди сила ніким звойована ще не була” (П. Тичина).*

3. *Мамо, не плач... Твій син піде на смерть з піднятим чолом і чистим серцем (М. Коцюбинський).*

4. *На твоїх ланітах, як говорить в таких випадках, палає рум'янець досади (І. Микитенко).*

5. *Між кріпаками ходила таємна чутка про жадану волю (П. Мирний).*

6. *По ліву руку од предводителя сидів Шавкуп – городовий гласний (П. Мирний).*

7. *В його серці щось пекло, щось бунтувалося і кричало, але уста мовчали (І. Франко).*

8. *Не бійсь, всієї землі не одберуть, лишать трохи і нам... так десятин з п'ять... (М. Коцюбинський).*

9. *І горда думка пронизує мене: Так, ми мости будемо у світі — Ми, днів нових бійці і теслярі, Каменярі грядущої комуни (М. Рильський).*

10. Мирослав, поговоривши з соцьким, якому було доручено стежити за порядком на дворі, підійшов до Марії (А. Хижняк, Д. Галицький).

11. Така хіба воля небесна була, щоб кмет їв свій хліб тільки в поті чола, а пан їв дарма й за гроші? (Л. Українка).

12. Та через його потайні радощі трохи не вмерла й сама Настуся, єдине чадо, що народилось у нього (Г. Барвінок).

23. Доберіть сучасні слова до таких слів-архаїзмів:
вия, перст, вікторія, конфузія, одр, зріти, вельми, учинити, десниця, отверзати, відати, сиріч.

24. Користуючись словником іншомовних слів, встановіть, з яких мов запозичені подані слова.

Абонент, авторитет, агресія, апеляція, бумеранг, гармонія, гегемон, гуаш, дата, декан, диктор, дипломат, доцент, імпульс, інтимний, каламбур, каталог, компонент, комфорт, космос, кросворд, культура, лауреат, ліміт, монографія, мотель, номенклатура, оазис, овація, опонент, партнер, пропаганда, ректор, репетиція, університет, фен, шедевр.

25. До поданих слів іншомовного походження доберіть відповідні українські слова. Складіть речення з кожним іншомовним словом і речення з українськими відповідниками до цих слів.

Лінгвістика, аргумент, синтез, експорт, інтернаціональний, орфографія, дисиміляція, аграрний, дефект, флексія, прогрес, дантист, педіатр, парадигма.

26. Що таке кальки? З'ясуйте, як утворилися подані кальки.

Нім.: *Vorwort* – *praepositio* (лат.), *Währung* – *valuta* (лат.), *Sprachwissenschaft* – мовознавство.

Англ.: *rest home* – будинок відпочинку, *collective farm* – колективне господарство, *autocritique* – самокритичний

Франц.: *journal mural* – стінгазета, *quinquennat* – п'ятирічка

27. Прочитайте уважно подані слова і фразеологізми. З'ясуйте, які спільні і відмінні ознаки вони мають.

Покласти зуби на полицю, голодувати; замилювати очі, обманювати; пустити червоного півня, підпалювати; пекти раки, червоніти; зарубати собі на носі, запам'ятати.

28. Під який тип фразеологізму підпадають ці словосполучення:

1) підсунути свиню;	2) тримати камінь за пазухою;
3) брати участь;	4) кожному своє;
5) пекти раків;	6) кров з молоком;
7) поспішай помалу;	8) мати вікно (студ.);
9) зло бере;	10) робити з мухи слона;
11) клепки не вистачає;	12) вивести на чисту воду;
13) відкрити Америку;	14) прикусити язика;
15) гірка доля;	16) світ за очі;
- 17) національно-визвольний рух;
18) покласти зуби на полицю?

29. Спишіть дані словосполучення у дві колонки: в одну – фразеологізми. А в другу – звичайні сполучення слів.

Горою стояти; пристрасно захищати когось чи щось; завжди братись за основне; щоб вирішити успішно справу, треба зразу брати вола за рога; взяти справу в свої руки; хапати (брати) за жабра; вивести на чисту воду; вивести на сухеньке; сказати все про нього; треба розум мати, щоб так сказати; клепки не вистачає; в голові олії немає; любить як собака палицю; любить як собака редьку; не любить він її; ждати з моря погоди; даремно сподіватись на щось; гостре слово; гострий на язик; гострити зуби; закрутити гайку; закрутити носом; пізнати труднощі; випити гірку чашу; знати, по чому ківш лиха; якщо людина буде працювати, то їй буде мати; як посієш, так збереш.

30. Доберіть і запишіть фразеологізми, які є синонімами до поданих слів.

Пишатися, тікати, ніщо (або щось пусте), тихий, посваритись, нічого не робити, запам'ятати.

31. Поділіть дані фразеологічні звороти на три групи: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення.

1) не чути ніг під собою, 2) носа не показувати, 3) наріжний камінь, 4) з відкритою душею, 5) підсипати перцю, 6) альфа і омега, 7) абсолютна істина, 8) додаткова вартість, 9) перемивати кісточки, 10) відкрити Америку, 11) гірка доля, 12) пір'я розпустити, 13) ловити вітра в полі, 14) прикусити язика, 15) терновий

вінець, 16) *от тобі, бабо, і Юрійів день*, 17) *світ за очі*, 18) *залити за шкуру сала*, 19) *гостинно просимо*, 20) *прокрустове ложе*, 21) *національно-визвольний рух*, 22) *на всі руки майстер*, 23) *з жиру собака казиться*, 24) *куй залізо, поки гаряче*.

32. Як треба перекладати фразеологізми на іншу мову? Доберіть українські фразеологізми, які б своїм значенням відповідали значенням поданих іншомовних фразеологізмів.

Нім.: 1. *Ein Stein ist vom Herzen gefallen*. 2. *Hals über Kopf*. 3. *Alte Liebe rostet nicht*. 4. *Einen Freund erkennt man in der Not*. 5. *Wer zuletzt lacht, lacht am besten*. 6. *J-s rechte Hand sein*. 7. *In dem siebenten Himmel*. 8. *Auf Schritt und Tritt*.

Англ.: 1. *By force of habit*. 2. *Diamond cuts diamond*. 3. *To get into a mess*. 4. *To be jack-of-all-trades*. 5. *To have a ready tongue*. 6. *Old bird*. 7. *Pie in the sky*. 8. *To pull the bull over one's eggs*.

Фр.: 1. *Avoir du courage*. 2. *Avoir foi en (dans) qn, qch*. 3. *Avoir honte, vouloir être (à cent pieds) sous terre*. 4. *Tourner bride*. 5. *Le vin est tiré, il faut le boire*. 6. *A corps perdu*.

33. Знайдіть у поданих реченнях інтернаціоналізми. З'ясуйте, які з цих слів греко-латинського, європейського походження.

1. *Видавались з маси співу такі чисті та дужі голоси, котрі зробили б честь сцені у великих театрах (Нечуй-Левицький)*.

2. *В бюро перепусток сива жінка перевірила їхні документи (В. Кучер)*.

3. *Кортить прочитати газету, щоб бути в курсі світової політики (Ю. Яновський)*.

4. *За два тижні по тому запрохав я ще одного аматора фотографії, поклав на бричку апарат і гайда до гуцулії в гостину (М. Коцюбинський)*.

5. *Кімната сповнилась ревом і завиванням джазу (Л. Дмитерко)*.

6. *Прапорonosці закам'янили внизу під наситом.. Прапор стояв між ними посередині, теж як солдат (О. Гончар)*.

7. *Вона змушувала його цілими вечорами слухати музику, переважно класичну – Баха, Гайдна, Бетховена (М. Коцюбинський)*.

8. *В банку Йосип Зозуля підійшов до віконечка, де видавали кредити, і подав свій чек (В. Кучер)*.

9. *Вона згадала, що їй треба здати кілька книжок до клубної бібліотеки (О. Гончар)*.

10. Іменник „овцы” в множині родового відмінка він провідміняв „овцев”, плував суфікси (Г. Тютюнник).

34. У чому співпадають та чим відрізняються слова:
укр. літак, рос. самолет, нім. Flugzeug, фр. aéroplane?

35. У чому співпадають та чим відрізняються слова:
укр. білизна, рос. белье, нім. Wäsche, фр. linge, англ. linen?

36. Простежте, як побудовані статті, які пояснюють слово *бляха* в різних словниках (етимологічний, тлумачний, двомовний)?

37. Нанесіть на карту грецьку, албанську, вірменську, тохарські мови (поширення, кількість носіїв тощо).

Факультативні питання (для самостійної підготовки)

1. Лексикографія. Історія лексикографії
2. Термінологія.
3. Мотивація. Типи мотивації.
4. Зміна і розвиток словникового складу.
5. Українсько-англійські, українсько-німецькі, українсько-французькі словники.
6. Сучасні електронні словники.

Основна література

- Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. К., 2014. §3.4, 3.2, 3.5.
Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. К., 2009. §3.4, 3.2, 3.5.

Питання для самоконтролю 4

1. Лексикологія. Розділи лексикології.
2. Слово як основна одиниця мови.
3. Типи слів.
4. Слово і лексема.
5. Значення слова.
6. Значення і поняття.
7. Семантична структура слова.
8. Полісемія.
9. Лексичні мікросистеми: семантичне поле, лексико-семантична група, синоніми, антоніми, гіпероніми.
10. Зміна і розвиток значення слова.
11. Метафора і метонімія.
12. Звуження і розширення значення.
13. Зміна і розвиток словникового складу мови.
14. Внутрішня форма слова.
15. Табу та евфемізми.
16. Фразеологія. Поняття і типи фразеологізмів.
17. Лексикографія. Типи словників.
18. Термінологія.
19. Генеалогічна і типологічна класифікація мов.
20. Тунгусо-маньчжурські мови. Грецька, анатолійська, албанська, вірменська, тохарська мовні групи.

Тест для самоконтролю 4

- Словник, який тлумачить не слова, а позначені словами поняття і який охоплює лише іменники –
 - етимологічний словник
 - орфографічний словник
 - тлумачний словник
 - лінгвістичний словник
 - енциклопедичний словник
- Знайдіть приклад синекдохи:
 - Університет святкує своє сторіччя
 - Він скрізь руку має, а ми що?
 - Втома крадеться тихо, але він втомі взяти себе не дає.
 - Я хочу прочитати Франка
 - Конференція виробила ухвалу
- Який з наведених прикладів є фразеологічною єдністю?
 - страх бере
 - ласкаво просимо
 - на руку ковінька (вигідно)
 - виводити на чисту воду (викривати)
 - міряти на свій аршин
- Правопис – орфографія, алфавіт – абетка, буква – літера –*
 - стилістичні синоніми
 - ідеографічні синоніми
 - абсолютні синоніми
 - семантико-стилістичні синоніми
 - контекстуальні синоніми
- Англ. *write – right, week – weak –*
 - омофони
 - омографи
 - омоформи
 - міжмовні омоніми
 - гомогенні омоніми
- Серед наведених прикладів виберіть діалектизми:
 - універ, стипуха, вікно (вільна пара)
 - веселиця (райдуга), мигунка (блискавка), жалива (кропива)
 - леді, сер, лорд
 - атом, молекула, словосполучення
 - лекція, семінар, пара
- Пояснення слів на основі зовнішніх ознак –
 - наукова етимологія
 - народна етимологія
 - евфемія
 - пуризм
 - катахреза
- Принцип наукової етимології, що полягає в зіставленні слів тільки споріднених мов

17. Яка мова має найменшу кількість носіїв?
 1) латиська 2) вірменська 3) албанська
 4) новогрецька 5) нанайська
18. Який процес відбувся у наступних прикладах: *Меценат* (колись – римський політичний діяч, який матеріально допомагав Вергілієві та Горациєві), *меценат* (тепер – покровитель мистецтва й літератури)?
 1) зміщення значення
 2) звуження значення
 3) розширення значення
 4) перенесення значення за суміжністю
 5) метонімія
19. Виберіть приклад комплементарних антонімів:
 1) запитувати – відповідати, прибічник – противник
 2) старий – нестарий, дорогий – недорогий
 3) хороший – поганий, холодний – гарячий
 4) правий – лівий, вперед – назад
 5) добровільний – примусовий, разом – окремо
20. „Погана та мати, що не хоче дітей мати” –
 1) омофон 2) омограф 3) омоформа
 4) синонім 5) евфемізм
21. Слово чи словосполучення, яке служить для позначення класу однорідних предметів, –
 1) власна назва 2) загальна назва
 3) надфразова єдність 4) монофлексія
 5) внутрішня форма
22. Значення мовної одиниці, наука про це значення –
 1) семіотика 2) семантика
 3) ономастика 4) етимологія
 5) антропологія
23. „Гніздо” (домашнє вогнище) та „гніздо” (заглиблення, в яке щось вставляють) –
 1) синекдоха 2) метонімія 3) метафора
 4) евфемізм 5) табу
24. „Кольчуга, осавул” –
 1) неологізми 2) арготизми 3) історизми
 4) архаїзми 5) терміни

25. За якою моделлю відбулося перенесення значення у таких прикладах: „*випив дві чашки, з'їв три тарілки*”?
- 1) ім'я – виріб
 - 2) матеріал – виріб з нього
 - 3) форма – зміст
 - 4) ім'я – суспільне становище
 - 5) частина – ціле
26. Виберіть приклад гіперо-гіпонімічних відношень:
- 1) конвалія, лілія, півонія, троянда – квіти
 - 2) розтринькувати гроші, гайнувати час
 - 3) читати Франка
 - 4) сміливий, хоробрий, відважний
 - 5) холодний – теплий – гарячий
27. Лексична система, яка поєднана значеннями багатозначного слова –
- 1) лексико-семантичне поле
 - 2) лексико-семантична група
 - 3) синонімічний ряд
 - 4) антонімічна пара
 - 5) тематичне поле
28. Виберіть правильне твердження:
- 1) терміни не належать до якоїсь терміносистеми, кожен термін отримує своє значення за межами системи
 - 2) для термінів характерна експресивність
 - 3) терміни зазвичай полісемічні
 - 4) терміни характеризуються відсутністю експресії
 - 5) терміни характеризуються відсутністю дефініції
20. Що з наведеного є екзотизмом?
- 1) скирдування, силосування, косовиця
 - 2) швагер (шурин), жалива (кропива), вівірка (білка)
 - 3) гаспачо, гейша, сейм
 - 4) автомат (залік), хвіст (заборгованість), валити (необ'єктивно оцінювати знання студентів на екзамені)
 - 5) пузо, звиняйте, лісапед
30. Стійкі за складом і вживанням семантично неподільні звороти, які складаються зі слів із вільним значенням, –
- 1) фразеологічні сполучення
 - 2) фразеологічні вирази
 - 3) фразеологічні зрощення
 - 4) фразеологічні єдності
 - 5) ідіоми

МОВИ СВІТУ (короткий перелік мовних сімей)

ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

Найчисленніша мовна сім'я (понад 2,5 млрд. мовців). Складається з 12 мовних груп.

СЛОВ'ЯНСЬКА ГРУПА

Східна підгрупа:

- **російська мова** – державна мова Російської Федерації, Білорусі (поряд з білоруською), Казахстану (поряд з казахською) і Киргизії (поряд з киргизькою), одна з офіційних мов ООН, поширена загалом у 50 країнах світу (Україна, Узбекистан, Казахстан, Польща та ін.), 154 млн. мовців. Писемність на основі кириличного письма.
- **українська мова** – державна мова України, розповсюджена загалом у 37 країнах світу (РФ, США, Бразилія, Німеччина та ін.), 35 млн. мовців. Писемність на основі кириличного письма.
- **білоруська мова** – державна мова Республіки Білорусь, поширена загалом у 14 країнах (РФ, Латвія, Україна, Польща, Німеччина та ін.), 4 млн. мовців. Писемність на основі кириличного письма.

Південна підгрупа:

східна гілка:

- **болгарська мова** – державна мова Болгарії, одна з офіційних мов ЄС (з 2007 року), розповсюджена у 27 країнах (Туреччина, Німеччина, Україна, Іспанія та ін.), 8,2 млн. мовців. Писемність на основі кириличного письма. Найдавніші писемні пам'ятки з X ст.
- **македонська мова** – державна мова Республіки Північна Македонія, розповсюджена загалом у 17 країнах (Німеччина, Австралія, Туреччина, США та ін.), 1,7 млн. мовців. Писемність на основі кириличного письма.
- **староцерковнослов'янська** – мертва мова. Найстаріша літературна мова слов'ян, початки якої сягають IX ст. В кінці XI ст. з неї розвинулися ізводи (різновиди) церковнослов'янської мови, які нині використовуються у церковному православному служінні.

західна гілка:

- **боснійська мова** – державна мова Боснії і Герцеговини, розповсюджена загалом у 16 країнах (Німеччина, Сербія, Туреччина та ін.), 2,7 млн. мовців. Письмо на основі кирилиці, латиниці.
- **сербська мова** – державна мова Сербії, Боснії і Герцеговини (поряд з боснійською і хорватською), розповсюджена загалом у 26 країнах світу (Чорногорії, Німеччині, Швейцарії, Австрії та ін.), 10,5 млн. мовців. Писемність на основі паралельно кириличного та латинського письма.
- **словенська мова** – державна мова Словенії, одна з офіційних мов ЄС (з 2004 року), розповсюджена загалом у 12 країнах (Італія, Німеччина, Австрія та ін.), 2 млн. мовців. Писемність на основі латинського письма.
- **хорватська мова** – державна мова Хорватії, Боснії і Герцеговини (поряд з боснійською), одна з офіційних мов ЄС (з 2013 року), розповсюджена у 18 країнах (Словенія, Німеччина, Австрія та ін.), 5,5 млн. мовців. Писемність на основі латинського письма (гаєвиця).
- **чорногорська мова** – державна мова Чорногорії, розповсюджена загалом ще у 3 країнах (Німеччина, Боснія і Герцеговина, Сербія), 260 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці, латиниці (гаєвиці).

Західна підгрупа:

- **чеська мова** – державна мова Чехії, одна з офіційних мов ЄС (з 2004 року), розповсюджена загалом у 20 країнах (Словаччина, Німеччина, США, Сербія та ін.), 11 млн. мовців. Писемність на основі латинського письма. Перші письмові пам'ятки з XII ст.
- **словацька мова** – державна мова Словаччини, одна з офіційних мов ЄС (з 2004 року), розповсюджена у 17 країнах (Чехія, Німеччина, Великобританія, Сербія та ін.), 5,2 млн. мовців. Писемність на основі латинського письма.
- **кашубська мова** – не має офіційного статусу, розповсюджена у Польщі, а також у Канаді, 110 тис. мовців. Писемність на основі латинського письма.
- **польська мова** – державна мова Польщі, одна з офіційних мов ЄС (з 2004 року), розповсюджена загалом у 33 країнах (Німеччина, Литва, Великобританія, США та ін.), 40 млн.

мовців. Писемність на основі латинського письма. Писемні пам'ятки з XIII ст.

- **сілезька мова** – не має офіційного статусу, розповсюджена у Польщі, 520 тис. мовців. Писемність на основі латиниці.
- **серболужицька мова** – не має офіційного статусу, поширена у Німеччині, 40 тис. мовців. Писемність на основі латинського письма.
- **полабська мова** – мертва мова, зникла внаслідок онімечення до XVIII ст.
- **поморські діалекти** – вимерли внаслідок онімечення в Середньовіччі.

РОМАНСЬКА ГРУПА

Романська група мов пов'язана спільним походженням від латинської мови. Умовно виділяють три підгрупи.

Італо-романська підгрупа:

- **італійська мова** – офіційна мова Італії, Ватикану (поряд з латиною), Швейцарії (поряд з німецькою, французькою, ретороманською), Сан-Марино, одна з офіційних мов ЄС (з 1958 року), розповсюджена загалом у 46 країнах (Аргентина, Франція, США, Австрія та ін.), 65 млн. мовців. Писемні пам'ятки з X ст. Перша національна мова в Європі. Писемність на основі латинського алфавіту.
- **французька мова** – офіційна мова Франції, Бельгії (поряд з нідерландською), Швейцарії (поряд з німецькою, ретороманською, італійською), Канади (поряд з англійською), Гаїті, Монако, Люксембургу (поряд з німецькою) і в багатьох країнах Африки (загалом розповсюджена у 106 країнах). Одна з офіційних мов ЄС (з 1958 року), мова ООН. Кількість мовців – 80 млн. осіб. Писемність на основі латинської графіки. Найдавніша пам'ятка з IX ст. „Страсбурзькі клятви”.
- **ретороманська мова** – одна з чотирьох офіційних мов Швейцарії, Північна Італія, 40 тис. мовців. Писемність на основі латинського алфавіту.
- **каталонська мова** – державна мова Андорри, офіційна мова в Каталонії (Іспанія), розповсюджена ще у 5 країнах (Арген-

тина, Франція та ін.), 4 млн. мовців. Перші писемні пам'ятки з XI ст. Писемність на основі латинського алфавіту.

- **іспанська мова** – державна мова Іспанії та 20 країн Латинської Америки (Аргентина, Болівія, Чилі, Колумбія, Коста-Рика, Куба, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Екваторіальна Гвінея, Гватемала, Гондурас, Мексика, Нікарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Пуерто-Рико, Уругвай, Венесуела), 470 млн. мовців, офіційна мова ЄС (з 1986 року), мова ООН, розповсюджена загалом у 74 країнах (США, Бразилія, Франція та ін.). Найдавніша писемна пам'ятка – „Пісня про мого Сіда” (1140 р.). Писемність на основі латинського письма.
- **португальська мова** – державна мова Португалії, Анголи, Бразилії, Кабо-Верде, Східного Тимору, Гвінеї-Бісау, Мозамбіку, Сан-Томе і Принсіпі, одна з офіційних мов ЄС (з 1986 року), розповсюджена у 44 країнах (Франція, США, ПАР та ін.), 232 млн. мовців. Перші писемні пам'ятки з XII ст. Писемність на основі латинського алфавіту.

Східно-романська підгрупа:

- **румунська мова** – державна мова Румунії, Молдови, одна з офіційних мов ЄС (з 2007 року), розповсюджена у 32 країнах (Італія, Німеччина, Іспанія, Україна та ін.), 24 млн. мовців. Перші писемні пам'ятки належать до початку XVI ст. Писемність на основі латинської графіки, кирилиця офіційно використовувалася в Молдові до 1991 року.

Південно-романська підгрупа:

- **сардинська мова** – не має державного статусу, офіційна мова на острові Сардинія (Італія), 1,2 млн. мовців. Писемність на основі латинської графіки.
- **корсиканська мова** – не має державного статусу, поширена на Корсиці (Франція) та на Сардинії (Італія), 150 тис. мовців. Писемність на основі латинської графіки.

Латинська мова – мертва мова, користувалися до VI ст. Багата на літературні твори. Залишається мовою католицької церкви. Офіційна мова держави Ватикан (як і італійська).

ГЕРМАНСЬКА ГРУПА

Нараховує приблизно 500-550 млн. мовців і поділяється на три підгрупи:

Північногерманська (скандинавська) підгрупа:

- **данська мова** – офіційна мова Королівства Данії, Фарерських островів, Гренландії, одна з офіційних мов ЄС (з 1973 року), розповсюджена у 13 країнах (Швеція, США, Німеччина, Норвегія та ін.), 5,5 млн. мовців. Писемність на основі латинського алфавіту. Найдавніші пам'ятки, написані молодшими рунами, походять з IX ст.
- **шведська мова** – офіційна мова Королівства Швеції, Аландських островів, Фінляндії, одна з офіційних мов ЄС (з 1995 року), поширена загалом у 14 країнах (Данія, Норвегія, США, Німеччина, Великобританія та ін.), 10 млн. мовців. Писемність на основі латинського алфавіту. Найдавніші пам'ятки (рунічні написи на камінні) з XI ст.
- **норвезька мова** – офіційна мова Королівства Норвегії, розповсюджена загалом у 7 країнах (Швеція, США, Данія та ін.) 5,2 млн. мовців. Існує дві форми літературної мови: букмол („книжна мова”, до 1929 року мала назву риксмол, близька до датської), і нюношк („новонорвезька”, до 1929 року мала назву лансмол, близька до сільських норвезьких діалектів). Писемність на основі латинського алфавіту. Найдавніші пам'ятки (рунічні написи „епохи вікінгів”) з II ст.
- **ісландська мова** – офіційна мова Республіки Ісландії, розповсюджена також у Норвегії, Данії, Швеції, США, 330 тис. мовців. Писемність на основі латинського алфавіту. Найдавніші пам'ятки – саги з XI ст.
- **фарерська мова** – офіційна мова Фарерських островів (автономна область Данії), розповсюджена також у Данії, 69 тис. мовців. Писемність на основі латинського алфавіту, найдавніший текст фарерською мовою з XIV ст.

Західногерманська підгрупа:

- **англійська мова** – офіційна мова у 81 країні світу, серед них Великобританія (60 млн.), Австралія (22 млн.), Канада (30 млн.), Ірландія (4,5 млн.), Нова Зеландія (4 млн.), ПАР (16 млн.), США (297 млн.), розповсюджена загалом у 172

країнах світу, одна з офіційних мов ЄС (з 1973 року), одна з робочих мов ООН. 370 млн. мовців. Писемність на основі латинського алфавіту з VII-VIII ст. Перша писемна пам'ятка – рунічний напис на скриньці Франкса (VII ст.).

- **німецька мова** – офіційна мова в Німеччині, Австрії, Швейцарії, Люксембурзі, Ліхтенштейні, розповсюджена загалом у 58 країнах світу (Нідерланди, Польща, Франція, Великобританія та ін.), одна з офіційних мов ЄС (з 1958 року), 100 млн. мовців. Писемність на основі латинського алфавіту, перші згадки про німецьку мову з VIII ст.
- **нідерландська мова** – офіційна мова в Нідерландах, Бельгії, Сінт-Мартен, Суринамі, одна з офіційних мов ЄС (з 1958 року), розповсюджена загалом у 21 країні (Німеччині, США, Канаді та ін.), 22 млн. мовців. Писемність на основі латинського алфавіту з VIII-IX ст.
- **африкаанс (бурська мова)** – офіційна мова ПАР (поряд з англійською), поширена загалом у 12 країнах світу (Намібія, Замбія, Зімбабве, Австралія та ін.), 7,3 млн. мовців, мова африканерів – нащадків голландських та ін. колоністів. Писемність на основі латинського алфавіту.
- **фризька мова** – поширена в Нідерландах та Німеччині, переважно мова усного спілкування, 800 тис. мовців. Писемні пам'ятки з XIII ст.
- **їдиш (єврейська мова)** – мова центрально- та західноєвропейських євреїв, розповсюджена у 21 країні (Ізраїль, США, Канада, Україна та ін.), 370 тис. мовців. Побутова і літературна мова німецьких за походженням євреїв, сформувалася в X-XIV ст. на основі верхньонімецьких діалектів з великою домішкою давньоєврейських та слов'янських елементів. Писемність на основі єврейської графіки.
- **люксембурзька** – одна з офіційних мов Люксембургу (поряд із французькою та німецькою), поширена також у Франції, Бельгії, Німеччині та Румунії, 430 тис. мовців. Писемність на основі латиниці.

Східногерманська підгрупа (мертві мови):

- **готська мова.** Розрізняють вестготську (Іспанія, Північна Італія) і остготську мови (північне узбережжя Чорного моря).

Найвидатнішою пам'яткою готської мови є переклад Біблії, здійснений єпископом Ульфілою. Писемність – готський алфавіт (IV ст.)

- **мова кримських готів** (півострів Крим)
- **бургундська** (територія сучасної Німеччини, Бургундія, Італія)
- **вандальська** (Піренейський півострів, північна Африка)
- **гепідська** (територія сучасних Угорщини та Румунії)
- **герульська** (Північне Причорномор'я, середній Дунай, нижній Рейн)

ІНДІЙСЬКА (ІНДОАРІЙСЬКА) ГРУПА

Група об'єднує кілька сотень різних мов, поширені вони переважно на території Індії, Пакистану, острові Шрі-Ланка.

Старі мови:

- **ведійська мова** – праформа санскриту, мова священних книг індійців (II тис. до н.е.)
- **санскрит** – стародавня літературна мова, сформувалася в Давній Індії у I тис. до н.е., описана в граматиці Паніні в V ст. до н.е. Мова класичної літератури і релігійного культу Індії, що використовується і досі.
- **пракрити** – розмовні середньо-індійські мови та діалекти (з I тис.).
- **палі** – один із пракритів, мова буддійських текстів, що використовується як літургійна і в наш час.

Сучасні мови:

- **гінді** – державна мова Індії (поряд з англійською), розповсюджена у 34 країнах (Непал, Кувейт, США, ПАР та ін.), 342 млн. мовців. Писемність – на основі письма деванагарі.
- **урду** – державна мова Пакистану, загалом поширена у 27 країнах (Індія, Непал, Саудівська Аравія та ін.), 69 млн. мовців. Писемність – на основі арабського письма, деванагарі (в Індії).
- **бенгалі (бангальська мова)** – державна мова у Бангладеш, розповсюджена у 23 країнах (Індія, Пакистан, ОАЕ та ін.), 228 млн. мовців. Писемність на основі письма бенгалі з X ст.
- **маратхі** – не має державного статусу, розповсюджена у Індії, також поширена у 7 країнах (США, Маврикії та ін.), 83 млн.

мовців. Писемність на основі письма деванагарі. Мова походить з VII-X ст. і є найстарішою із сучасних індійських мов.

- **гуджараті** – не має державного статусу, розповсюджена у Індії та ще 24 країнах (США, Танзанія, Кенія, Великобританія та ін.), 57 млн. мовців. Письмо гуджараті. Це рідна мова для Махатми Ганді та Фредді Мерк'юрі.
- **пенджабі (панджабі)** – не має державного статусу, поширена в Пакистані та Індії (офіційна мова в штаті Пенджаб), а також 18 країнах (Саудівська Аравія, Канада, США та ін.), 110 млн. мовців.
- **орія** – не має державного статусу, поширена в Індії (офіційна мова штату Одіша), а також у М'янмі, Бангладеші, США, 34 млн. мовців. Власне письмо орія. Найдавніші літературні пам'ятки з XIII ст. („Махабгарата”).
- **ассамська мова** – розповсюджена у Індії, а також в Бутані, 15 млн. мовців. Писемність на основі пристосованого бенгалі.
- **майтхлі (біхарі)** – поширена в Індії та Непалі, 34 млн. мовців. Писемність деванагарі.
- **сіндгі (сіндська мова)** – не має державного статусу, поширена в Пакистані (офіційний статус у провінції Сінд), Індії та 10 країнах (ОАЕ, Малайзія, Оман та ін.) 33 млн. мовців. Писемність арабська, деванагарі (в Індії).
- **непалі (непальська мова)** – державна мова Непалу, розповсюджена в Індії (офіційна мова у штаті Сіккім) та загалом у 13 країнах (М'янма, Малайзія, США та ін.), 16 млн. мовців. Писемність на основі деванагарі.
- **сингальська мова** – державна мова Республіки Шрі-Ланка, розповсюджена у 18 країнах (ОАЕ, Таїланд, Австралія, Катар та ін.), 15,5 млн. мовців. Писемність – сингальська абетка. Писемні пам'ятки з III ст. до н.е.
- **ромська мова (ромі, циганська мова)** – виокремилися в V-X ст. н.е., безписемна, 5 млн. мовців.
- **пар'я** – поширена в Таджикистані та Узбекистані, 2 600 мовців, без письма.

ІРАНСЬКА ГРУПА

Давньоіранські мови:

- **авестійська мова** – мова, що була поширена у XIII-V ст. до н.е., мова священної книги збірки гімнів зороастризму, „Авести”.
- **давньоперська** – пам’ятки періоду царя Дарія VI-IV ст. до н.е.
- **мідійська** – немає писемних пам’яток.
- **скіфська мова** – зберіглася в топонімічних назвах (Дунай, Дністер тощо). З VIII ст. до н.е. до V ст. н.е. була поширена від Дунаю до Волги.

Середньоіранські мови:

- **парфянська мова (пехлеві, пехлевська мова)** – функціонувала у III ст. до н.е. до III ст. н.е.
- **согдійська мова** – з I ст. до н.е. до X ст. н.е.
- **хорезмійська** – від II ст. до н.е. до VIII ст. н.е.

Сучасні мови:

Східна підгрупа:

- **осетинська мова** – розповсюджена у РФ (офіційна мова у Північній Осетії та Південній Осетії) та 8 країнах (Сирія, Туреччина, Грузія та ін.), 600 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці, використовувалася грузинська графіка (1938-1954 рр.) та латиниці (1923-1937 рр.).
- **ягнобська мова** – розповсюджена у Таджикистані, 12 тис. мовців, писемність на основі розширеної кирилиці або розширеної латиниці.
- **памірські мови** – поширені у Західному Памірі (на території Таджикистану, Пакистану, КНР, Афганістану), близько 300 тис. мовців.
- **пушту (пашто, афганська мова)** – державна мова Афганістану, поширена у Пакистані та загалом у 12 країнах (ОАЕ, Іран та ін.), близько 55 млн. мовців. Писемність на основі арабської графіки.

Західна підгрупа:

- **балучі (балочі, белуджійська мова)** – не має державного статусу, офіційна мова в Белуджистані (Пакистан), поширена загалом у 9 країнах (Афганістан, Іран, ОАЕ, Оман та ін.), близько 9 млн. мовців, арабський алфавіт.

- **курдська мова** – державна мова Іраку, поширена у Туреччині, Ірані та загалом 26 країнах (Сирія, Ліван, Німеччина та ін.), близько 25 млн. мовців. Писемність на основі арабської графіки, кирилиці, латиниці.
- **таліська мова** – поширена в Азербайджані, Ірані та РФ, 230 тис. мовців. Писемність на основі арабської графіки (в Ірані), кирилиці (в РФ), латиниці (в Азербайджані).
- **дарі (східноперська мова)** – державна мова Афганістану, розповсюджена загалом у 5 країнах (Пакистан, Іран та ін.), близько 10 млн. мовців. Писемність на основі арабської графіки.
- **перська мова (фарсі)** – державна мова Ірану, розповсюджена загалом у 31 країні (Туреччина, Ірак, ОАЕ, США та ін.), 56 млн. мовців. Писемність на основі арабського алфавіту.
- **таджицька мова (таджицька перська мова)** – державна мова Таджикистану, розповсюджена загалом у 8 країнах (Узбекистан, РФ та ін.), більше 8 млн. мовців. Кирилична графіка.
- **татська мова** – розповсюджена в Азербайджані, РФ (Дагестані), близько 100 тис. мовців.

КЕЛЬТСЬКА ГРУПА

Бриттська підгрупа:

- **бретонська мова** – не має офіційного статусу, розповсюджена у Франції (Бретань), 200 тис. мовців. Писемність на основі латинського алфавіту.
- **валлійська мова** – розповсюджена у Великобританії (офіційна мова в Уельсі), Аргентині, США, Новій Зеландії, близько 750 тис. мовців. Писемність на основі латинського алфавіту.
- **корнська мова** – мертва мова кельтського населення півострова Корнуол (Великобританія). Писемність на основі латинського алфавіту. У наш час робляться спроби її відродити.

Галльська (гойдельська) підгрупа:

- **ірландська мова** – державна мова в Ірландії (поряд із англійською), офіційна у Північній Ірландії та ЄС (з 2007 року), розповсюджена в США, Великобританії, Новій Зеландії, близько 1,2 млн. мовців. Писемність виникла в IV ст. н.е. Писемність на основі латинського письма.

- **шотландська мова** – розповсюджена у Великобританії (статус офіційної мови у Шотландія), Канаді, 60 тис. мовців. За походженням – це діалект ірландської мови, який відокремився від неї в XI-XIII ст. Писемність на основі латинського алфавіту.
- **менська** – мова острова Мен в Ірландському морі. У 1974 році помер останній носій мови на той час, але завдяки ентузіастам вона почала відроджуватися і на сьогодні налічує близько 1700 мовців (рідна мова для 60 осіб).

Галльська мова – мертва мова. Вона функціонувала з IV ст. до н.е. до V ст. н.е. в Галлії (територія сучасних Франції, Бельгії, Швейцарії, Північної Італії). Її витіснила латинська мова. Найдавніші збережені написи з VI ст. до н.е.

АНАТОЛІЙСЬКА (хето-лувійська) ГРУПА

Належать мертві мови, що були поширені в Малій Азії (Анатолії):

- **хетська мова** (XIX-XII ст. до н.е.). Писемність на основі клинопису. Найдавніша писемна пам'ятка – написи хетського царя Анітаса.
- **лідійська** (I тис. до н.е., на заході Малої Азії в Лідії). Писемність на основі лідійського алфавіту.
- **палайська** (XVII-XIII до н.е.). Писемність на основі клинопису.
- **лувійська** (XV-X ст. до н.е., в південній частині Хетського царства). Писемність на основі клинопису.
- **лікійська** (до I ст. до н.е., на південному заході Малої Азії, в Лікій). Писемність на основі лікійського алфавіту.
- **карійська** (до початку н.е., на південному заході Малої Азії). Карійське письмо.

БАЛТІЙСЬКА ГРУПА

Східна підгрупа:

- **латгальська мова** – не має офіційного статусу, мова латгалів, що проживають на території Латвії, іноді її називають діалектом латиської мови, близько 200 тис. мовців.
- **латиська мова** – офіційна мова Латвії, одна з офіційних мов ЄС (з 2004 року), поширена загалом у 14 країнах (Німеччина,

Великобританія, Росія, США, Норвегія та ін.), близько 2 млн. мовців. Писемність на основі латинського алфавіту з XVI ст.

- **литовська мова** – офіційна мова Литви, одна з офіційних мов ЄС (з 2004 року), поширена у 17 країнах (Великобританія, Німеччина, Норвегія, США, Росія, Латвія та ін.), близько 3 млн. мовців. Писемність на основі латинського алфавіту з XVI ст.

Західна підгрупа:

- **прусска мова** – мертва мова, була поширена до XVII ст. у східній Пруссії, південно-західній Литві, Росії (Калінінград) та на півночі Польщі.
- **ятвяська мова** – мертва мова, була поширена до XVII ст. на території, що пролягала між річками Вісла та Німан (сучасна територія Литви).

АЛБАНСЬКА ГРУПА

Представлена однією **албанською** мовою з двома різними діалектами: гегський та тоскський. Офіційна мова Республіки Албанія. Поширена також у Косово, Греції, Італії, Чорногорії, Північній Македонії, Сербії. Кількість мовців близько 6 млн. Перші згадки у XII ст., писемні пам'ятки на основі латинського алфавіту з XV ст.

ВІРМЕНСЬКА ГРУПА

Єдиний представник цієї групи – **вірменська мова** – державна мова Вірменії, розповсюджена у 34 країнах світу (Росія, Ліван, США, Грузія, Аргентина, Азербайджан, Іран та ін.), близько 5,4 млн. мовців. Давня вірменська літературна мова (грабар) утворилася в V-VI ст. Нова літературна мова (ашхарабар) сформувалася в XVIII ст. Вірменське письмо створено у V ст. (лінгвістом, просвітителем, перекладачем Месропом Маштоцом).

ГРЕЦЬКА ГРУПА

- **новогрецька мова** – офіційна мова Грецької Республіки та Республіки Кіпр, одна з офіційних мов ЄС (з 1981 року), розповсюджена у 40 країнах світу (Німеччина, США, Австралія,

Канада та ін.), 13,2 млн. мовців. Писемність – на основі оригінального грецького письма з V ст. до н.е.

- **середньогрецька (візантійська) мова** – державна літературна мова Візантії (від VII ст. до XV ст.).
- **давньогрецька мова** (з IX ст. до н.е. до VI ст. н.е.). У IV ст. до н.е. сформувалася спільна для всієї території Греції мова койне на основі аттичного діалекту з центром в Афінах. Давньогрецькою мовою створена багата література (Есхіл, Софокл, Платон, Аристотель).

ТОХАРСЬКА ГРУПА

Мертві мови кочових племен, що були розповсюджені на території Таримської западини (дальній захід Китаю) в I тис. до н.е. до I тис. н.е.

- **тохарська А** (східно-тохарська) – збереглися тексти релігійного характеру.
- **тохарська Б** (східно-тохарська) – релігійні тексти, торговельні документи, медичні трактати.

АФРАЗІЙСЬКІ МОВИ

Мови цієї сім'ї чи макросім'ї (більше 350 мов, 350 млн. мовців) поширені у Північній та Східній Африці, а також Західній Азії. Вони об'єднують 6 гілок.

БЕРБЕРСЬКІ МОВИ

Область поширення в Північній Африці із заходу на схід: від Атлантики до Єгипту, з півночі на південь: від Середземного моря до Нігеру. Поділяються на 4 групи: Зенагську, Північну, Східну, Тамашецьку. Мови з найбільшою кількістю мовців:

- **тамазигт-атласька мова** – поширена у Марокко і Франції, 4,7 млн. мовців. Писемність на основі арабської графіки, латини, тифінаг (берберська графіка).
- **ташельгитська мова** – поширена у Марокко, Алжирі, 7,2 млн. мовців. Писемність на основі арабської графіки, латини, тифінаг (берберська графіка).
- **тарифітська мова (рифська мова)** – поширена у Марокко,

Нідерландах, 4,5 млн. мовців. Писемність на основі арабської графіки, латини, тифінаг (берберська графіка).

- **кабильська мова** – поширена у Алжирі, Франції, Бельгії, Канаді, 7 млн. мовців. Писемність на основі латини.
- **туарезька мова** – поширена на півдні Алжиру, в Малі, Нігері, Лівії, Буркіна-Фасо, більше 1 млн. мовців. Писемність на основі арабської графіки, латини, тифінаг (берберська графіка).

ЄГИПЕТСЬКІ МОВИ

До цієї гілки належить одна мова (мертва) – давньоєгипетська, відома на пізніх стадіях як коптська.

- **давньоєгипетська** – мова Стародавнього Єгипту. Функціонувала з IV тис. до н.е. Відома за ієрогліфічними пам'ятками з IV тисячоліття до н.е. – V ст. н.е.
- **коптська мова** – нащадок давньоєгипетської мови. Функціонувала з III до XVI ст. н.е. Зберіглася до сьогодні як культова мова в єгиптян, які сповідують християнство. Писемність коптська, в основу якої покладено грецький алфавіт.

КУШИТСЬКІ МОВИ

Більше 40 мов, що належать до цієї гілки, поширені у Північно-Східній Африці (на території Сомалійського півострова, або Африканського Рогу). Найбільша кількість мовців послуговуються:

- **оромо (оромська мова)** – поширена в Ефіопії (одна з регіональних мов), Кенія, Сомалі, близько 30 млн. мовців. Писемність на основі латиниці (з 1990-х рр.), в минулому – ефіопське письмо.
- **сомалі (сомалійська мова)** – державна мова в Сомалі, поширена у загалом у 19 країнах (Ефіопія (офіційна у регіоні Сомалі), Кенія, Джибуті, Ємен), близько 20 млн. мовців. Писемність на основі латинської графіки (з 1972 р.).
- **беджа, гадія, сідамо, афарська, маай** та інші.

ОМОТСЬКІ МОВИ

Близько 30 мов. Розповсюджені на південному заході Ефіопії. Найбільші за кількістю мовців мови: **аарі** (300 тис.), **бенч** (370 тис.), **волайта (омето)** (2,5 млн.), **гамо** (1,6 млн.), **кафа** (1,2 млн.). Писемність в більшості на основі латиниці.

СЕМІТСЬКІ МОВИ

Ця гілка охоплює близько 80 живих мов, що поширені в Північній Африці, Західній Азії, на о. Мальта, майже 30 мертвих мов (**аккадська, еблайтська, аморетська, угаритська, фінікійська, староарамейська, геєз та ін.**).

Мертві мови:

- **аккадська мова** – мова населення Месопотамії, Ассирії, офіційна мова Вавилонії. Найдавніші пам'ятки з III тис. до н.е.
- **староарамейська мова** – IX–VIII ст. до н.е., написані уривки Старого заповіту, літургійні тексти тощо. Нащадком арамейської мови є ассирійська мова.
- **фінікійська мова** – функціонувала з IV тисячоліття до н.е. у Фінікії (сучасний Ліван), на острові Кіпр, у Північній Африці, на півдні Іспанії, на Сицилії та Сардинії. Писемні пам'ятки – з середини II тисячоліття до н.е. написані фінікійським алфавітом, із якого сформувалися нові види буквеного письма.

Сучасні мови:

- **арабська мова** – державна мова у 26 країнах (Саудівська Аравія, Алжир, Бахрейн, Джибуті, Еритрея, Єгипет, Ємен, Ірак, Ізраїль, Йорданія, Катар, Комори, Кувейт, Ліван, Лівія, Мавританія, Марокко, ОАЕ, Оман, Палестина, САДР, Сирія, Сомалі, Судан, Туніс, Чад), одна з офіційних мов ООН, 275 млн. мовців. Пам'ятки з V ст. до н.е. Літературна мова сформувалася в V–VI ст. Арабською мовою написано Коран – головну священну книгу мусульман. Писемність на основі арабського алфавіту.
- **іврит (стороеврейська мова, гебрейська мова)** – державна мова Ізраїлю, поширена загалом у 8 країнах (Палестина, США та ін.), 6 млн. мовців. **Давньоєврейська мова** зберіглася в Старому заповіті, який складений в XII–III ст. до н.е., функціонувала як жива мова до перших століть нашої ери, а далі як культова мова. З виникненням держави Ізраїль у 1948 р. іврит став її офіційною мовою. Писемність: староеврейська абетка.
- **амгарська мова** – державна мова Ефіопії, поширена загалом у 12 країнах (США, Судан, Кувейт, Ізраїль та ін.), 35 млн. мовців. Оригінальне ефіопське письмо.
- **тігринська (тигринья, тиграї)** – офіційна мова Еритреї, поширена у Ефіопії (офіційна мова регіону Тиграї) та загалом

9 країнах (Німеччина, Судан, Швеція та ін.), 10 млн. мовців. Складове ефіопське письмо.

- **тигре** – поширена у Еритреї та Судані, близько 1 млн. мовців. Писемність в Еритреї: ефіопська.
- **мальтійська мова** – державна мова Мальти, поширена загалом у 6 країнах (Австралія, Італія та ін.), 533 тис. мовців. Писемність на основі латинської графіки.

ЧАДСЬКІ МОВИ

Об'єднують 193 живі та 7 мертвих мов, що поширені у Нігерії, Нігері, Чаді, Камеруні та довкола озера Чад.

- **хауса** – поширена у Нігерії (офіційна у північних штатах) та загалом 12 країнах (Нігер, Бенін, Судан, Гана та ін.), майже 50 млн. мовців. Писемність на основі латиниці з 1880 р.
- **камве, бадська, сая, нгаська, карекарська, мусейська** та ін.

ФІНО-УГОРСЬКІ МОВИ

Фіно-угорські мови разом із самодійською гілкою утворюють уральську мовну родину. Ці мови (близько 25 млн. мовців) поширені у Східній, Центральній та Північній Європі та Північній Азії, поділяються на дві групи: угорську та фіно-пермську.

УГОРСЬКІ МОВИ

- **угорська мова** – державна мова Угорщини, одна з офіційних мов ЄС (з 2004 року), офіційна на регіональному рівні у Словаччині, Словенії, Сербії, Україні, Румунії, Австрії поширена загалом у 17 країнах (Німеччина, США, Канада та ін.), 12,5 млн. Писемність на латинській основі. Перша писемна пам'ятка належить до XII ст.
- **хантійська мова (остяцька)** – поширена у РФ (Ханти-Мансійський та Ямало-Ненецький автономні округи), 10 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці.
- **мансійська мова (вогульська)** – поширена в РФ (Ханти-Мансійський автономний округ, Свердловська область), близько 1 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці. Функціонує переважно в побутовій сфері.

ФІНО-ПЕРМСЬКІ МОВИ

Пермська підгрупа:

- **комі-перм'яцька мова** – поширена в РФ (Пермський Край) та Казахстані, 64 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці.
- **комі-зирянська мова** – поширена в РФ (Архангельськ, Республіка Комі, Ненецький автономний округ), 150 тис. мовців. Писемність на основі кириличної графіки.
- **удмуртська (вотяцька, вотська) мова** – поширена в РФ (Республіка Удмуртія, Татарстан) та Казахстані, 335 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці та латиниці.

Фіно-волзька підгрупа:

- **марійська (марі, черемиська) мова** – поширена в РФ (Марійська, Башкирська автономні республіки) та Казахстані, 500 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці та латиниці.
- **ерзянська мова** – поширена у РФ (Оренбурзька, Самарська, Саратовська, Ульяновська області) та загалом у 9 країнах (Казахстан, Узбекистан та ін.), 360 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці.
- **мокшанська мова** – поширена в РФ (Мордовська Республіка, Нижній Новгород і Пенза), 130 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці.
- **фінська мова (суомі)** – державна мова Республіки Фінляндії, одна з офіційних мов ЄС (з 1995 року), поширена загалом у 12 країнах (Естонія, Швеція, РФ, США та ін.), 5,1 млн. мовців. Писемність на основі латинської графіки.
- **естонська мова** – державна мова Естонії, одна з офіційних мов ЄС (з 2004 року), поширена загалом у 12 країнах (Німеччина, РФ, Швеція та ін.), 1,2 млн. мовців. Перші писемні пам'ятки сягають XIII ст. Писемність на основі латинського алфавіту.
- **карельська мова** – поширена в РФ (Карельська Республіка, Ленінградська, Мурманська, Тверська області) та у Фінляндії, 30 тис. мовців. Писемність на основі латиниці.
- **лівська, іжорська, вепська та водська мови** – побутові, перебувають на стадії вимирання.

КАВКАЗЬКІ МОВИ

Кавказькі мови (40 мов, 9 млн. мовців) – це об'єднання 3 мовних сімей: картвельської, абхазо-адизької і нахсько-дагестанської, поширених на Кавказі.

КАРТВЕЛЬСЬКІ (ПІВДЕННОКАВКАЗЬКІ) МОВИ

- **грузинська мова** – державна мова Грузії, поширена загалом у 13 країнах (РФ, Туреччина, Іран та ін.), 4 млн. мовців. Найдавніша писемна пам'ятка („Страсті святої цариці Шушанік”) відносять до V ст. Оригінальна грузинська писемність.
- **сванська мова** – поширена у Грузії (область Сванетія, Абхазія), 15 тис. мовців. Писемності не має.
- **мегрельська мова** – розповсюджена у Грузії (північно-західні області), 350 тис. мовців. Писемність грузинська.
- **лазька мова** – поширена у Туреччині, Грузії, 22 тис. мовців. Писемність грузинська, латиниця.

АБХАЗО-АДИЗЬКІ (ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОКАВКАЗЬКІ) МОВИ

- **абхазька мова** – не має державного статусу, розповсюджена у Грузії (офіційна мова Абхазії), а також Туреччині, РФ, Сирії, Німеччині, близько 200 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці.
- **абаза (абазинська мова)** – розповсюджена у Росії (Карачаєво-Черкесія, Ставропілля) та Туреччині (Центральна Анатолія), 50 тис. мовців. Писемність на основі латинської графіки (у Туреччині) та кирилиці.
- **адигейська мова** – поширена у Росії (офіційна мова в Республіці Адигеї) та загалом 6 країнах (Туреччина, Йорданія та ін.), 600 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці.
- **кабардинська мова (кабардино-черкеська мова)** – поширена у Росії (офіційна мова у Кабардино-Балкарії та Карачаєво-Черкесії) та загалом 6 країнах (Туреччина, Йорданія та ін.), 1,8 млн. мовців. Писемність на основі кирилиці.
- **убихська мова** – розповсюджена у Туреччині, кілька десятків мовців. Писемності не має.

НАХСЬКО-ДАГЕСТАНСЬКІ (ПІВНІЧНО-СХІДНОКАВКАЗЬКІ) МОВИ

- **чеченська мова** – поширена у РФ (офіційна мова у Чечні та Дагестані) та загалом 9 країнах (Туреччина, Казахстан та ін.), 1,5 млн. мовців. Писемність – кирилиця.
- **інгуська мова** – поширена у Росії (офіційна мова у Республіці Інгушетія) та Казахстані, 326 тис. мовців.
- **лакська мова** – поширена у Росії (офіційна мова у Дагестані), 150 тис. мовців.
- **аварська мова** – поширена у Росії (офіційна мова у Дагестані) та ще 4 сусідніх країнах, 765 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці.
- **даргінська мова** – поширена у РФ (офіційна мова Дагестану) та ще 5 сусідніх країнах, 500 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці.
- **лезгінська мова** – поширена у Росії (офіційна мова Дагестану) та загалом 8 країнах (Азербайджан, Туркменістан та ін.), 625 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці з 1938 року.
- **табасаранська мова** – поширена у Росії (офіційна мова у Дагестані), 127 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці.
- та інші, здебільшого безписемні, одноаульні, мови: **агульська, андійська, арчинська, ахваська, багвалинська, бацбійська, бежтинська, ботліхська, будуська, гінухійська, годоберинська, гунзибська, каратинська, кризька, рутульська, тиндинська, хіналузька, хваршинська, цахурська, цезька (дідо), чамалинська.**

МОНГОЛЬСЬКІ МОВИ

Одна з гілок Алтайської макросім'ї мов. Мови цієї сім'ї (загалом близько 15 мов) поширені у Монголії, Китаї, Росії.

- **монгольська мова** – державна мова Монголії, поширена загалом ще у 6 країнах (Китай, Південна Корея, США, РФ та ін.), 6 млн. мовців. Писемність із XIII ст. Писемність на основі кирилиці (у Монголії), старомонгольська (в КНР).
- **бурятська мова** – поширена в Росії (офіційна мова Бурятії), Монголії, Китаї, 330 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці (в Росії, Монголії).
- **калмицька мова** – поширена у Росії (офіційна мова у Республіці Калмикії), у Монголії та Китаї, 430 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці (у Росії та Монголії), старомонгольська (у Китаї).

ТЮРКСЬКІ МОВИ

Мови цієї сім'ї (близько 40 мов) розповсюджені у Центральній та Південно-Західній Азії, Східній Європі. Серед тюркських мов виділяють п'ять груп.

БУЛГАРСЬКА (ОГУРСЬКА) ГРУПА

- **булгарська мова** – мертва мова, існувала у Великій Булгарії (в степах Південно-Східної Європи між Дунаєм, Волгою і Кавказькими горами) до VII ст. У VII ст. частина булгар перейшла за Дунай, асимілювалася із слов'янським населенням, а її мова увійшла як субстрат до болгарської мови.
- **хозарська мова** – мертва мова, функціонувала з VII до середини X ст. у Хозарській державі (територія сучасних Дагестану, Прикубання, Приазов'я і Північного Причорномор'я). Писемність – давньотюркське рунічне письмо.
- **гунська мова** – мертва мова, що була поширена на території Південної Європи, Казахстану, Південного Сибіру, Східної Європи. Писемні пам'ятки не знайдено.
- **аварська мова** – мертва мова, що була поширена на території Центральної Азії, в степах Північного Кавказу, Волги і Дунаю, існувала до IX ст. Писемність – рунічна.

- **чуваська мова** – поширена у РФ (офіційна мова у Чуваська АР) та ще загалом 6 країнах (Казахстан, Узбекистан та ін.), 1 млн. мовців. Писемність на основі кирилиці.

ОГУЗЬКА (ПІВДЕННО-ЗАХІДНА) ГРУПА

- **хорезмська мова** – мертва мова Золотої Орди, що була розповсюджена у Центральній Азії, Поволжі, на Кавказі, у Криму, в Малій Азії та Західному Сибіру і проіснувала до XVII ст. Писемність: арабська, уйгурська абетка.
- **печенізька мова** – мертва мова печенігів на Півдні України та на Балканах, що проіснувала до XII-XIII ст.
- **азербайджанська мова** – державна мова Азербайджану, офіційна мова в РФ (Республіка Дагестан), поширена у Ірані та загалом 20 країнах (Ірак, Туреччина, Грузія, Казахстан та ін.), 24 млн. мовців. Літературна мова розвивається з XIII ст. Писемність на основі латиниці (з 1992 року), арабське письмо (в Ірані).
- **гагаузька мова** – поширена у Молдові, Україні, а також РФ і Болгарії, 150 тис. мовців. До 1957 р. писемність на основі грецького алфавіту, з 1957 до 1991 р. – кирилиця, зараз латиниця.
- **турецька мова** – державна мова Турецької Республіки, офіційна мова Республіки Кіпр, поширена загалом у 37 країнах (Німеччина, Болгарія, Франція, Нідерланди та ін.), 82 млн. мовців. Пам'ятки арабською графікою фіксуються з XIII ст. Сучасна писемність (з 1928 р.) на основі латинської графіки.
- **туркменська мова** – державна мова Туркменістану, поширена загалом в 11 країнах (Афганістан, Іран, Ірак та ін.), 7 млн. мовців. Писемність на основі латиниці (з 1991 р.).

КИПЧАЦЬКА (ПІВНІЧНО-ЗАХІДНА) ГРУПА

- **половецька (куманська) мова** – мертва мова кипчаків-половців, які жили в південно-руських степах у XI-XIV ст. Збереглися писемні пам'ятки з XIII ст. Писемність на основі латиниці.
- **башкирська мова** – поширена в РФ (офіційна мова в Башкирській Республіці), Узбекистані, Казахстані та ін., 1,2 млн. мовців. Писемність на основі кирилиці.
- **татарська мова** – поширена в РФ (офіційна мова Татарської

Республіки) та загалом 14 країнах (Узбекистан, Казахстан, Туркменістан та ін.), 5,3 млн. мовців. Пам'ятки писемності належать до XIII ст. Писемність на основі кирилиці та латиниці.

- **киргизька мова** – державна мова Киргизстану, поширена у 8 країнах (Китай, Узбекистан та ін.), 5 млн. мовців. Писемність на основі кирилиці, арабського письма, латиниці.
- **казахська мова** – державна мова Казахстану, поширена у 12 країнах (Китай, Узбекистан, РФ та ін.), 13 млн. мовців. Писемність: арабське письмо (в Китаї), кирилиця (в Казахстані і Монголії), латиниця (в Туреччині).
- **каракалпацька мова** – поширена в Узбекистані, Туреччині, Ірані та ін., 750 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці та латиниці.
- **ногайська мова** – поширена в РФ (Карачаєво-Черкеська Республіка, Дагестанська Республіка, Чеченська Республіка, Ставропольський край, північний Кавказ), більше 100 тис. мовців. Писемність на основі кириличної графіки.
- **караїмська мова** – поширена в Литві (тракайський діалект), Україні (кримський діалект і галицький діалект), близько 100 мовців. Караїми користуються давньоєврейським, латинським і кириличним алфавітами. Збереглися рукописні переклади Біблії з XIV ст.
- **карачаєво-балкарська мова** – поширена в РФ (Кабардино-Балкарська Республіка, Карачаєво-Черкеська Республіка), 310 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці.
- **кримсько-татарська мова** – поширена в Україні (Кримська АР) та загалом 7 країнах (Узбекистан, Туреччина та ін.), 550 тис. мовців. Писемні пам'ятки збереглися з XIII ст. Писемність на основі латиниці (з 1997 р.).
- **кумицька мова** – поширена в РФ (Республіка Дагестан), 500 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці.

КАРЛУЦЬКА (ПІВДЕННО-СХІДНА) ГРУПА

- **староуйгурська мова** – мертва літературна мова, яка в IX–XIII ст. була офіційною мовою держави Кочо в Східному Туркестані (нині територія Китаю). Збереглися писемні пам'ятки з VIII–XIII ст.

- **узбецька мова** – державна мова Узбекистану, одна з офіційних в Афганістані, поширена загалом у 11 країнах (Пакистан, Таджикистан, Киргизстан та ін.), 32 млн. мовців. Писемність на основі латиниці (в Узбекистані з 1992 р.), арабське письмо (в Афганістані).
- **новоуйгурська мова** – поширена у Китаї (офіційна мова в Сінцзян-Уйгурському автономному районі) та загалом 11 країнах (Казахстан, Узбекистан, Киргизстан та ін.), 10,5 млн. мовців. Писемність на основі арабської графіки (у Китаї), на основі кириличного алфавіту (в Казахстані).

СИБІРСЬКА (ПІВНІЧНО-СХІДНА) ГРУПА

- **якутська мова** – поширена в РФ (офіційна мова в Республіці Саха (Якутія)), 450 тис. мовців. Перша пам'ятка писемності (переклад молитви) з'явилася в 1705 р. Сучасний алфавіт на основі кирилиці.
- **тувинська мова** – поширена у РФ (офіційна мова у Тувинській АР), Монголії та Китаї, 300 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці.
- **тофаларська (карагаська) мова** – поширена в РФ (Іркутська область), 100 мовців. Писемність на основі кирилиці.
- **хакаська мова** – поширена у РФ (офіційна мова у Хакаській АР), 43 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці.
- **шорська мова** – поширена у РФ (Кемеровська область), 3 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці.
- **чулимська мова** – поширена в РФ (Хакаська Республіка), 50 мовців. Мова безписемна.
- **алтайська (ойротська) мова** – поширена у РФ (Алтайський край), 60 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці.

ТУНГУСО-МАНЬЧЖУРСЬКІ МОВИ

Тунгусо-маньчжурська або тунгуська сім'я складається з двох груп: північної і південної.

ПІВНІЧНА ГРУПА

- **евенська (ламутська) мова** – поширена в РФ (узбережжя Охотського моря, Якутія, 5,6 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці.
- **евенкійська мова** – поширена в Китаї (північ країни) та РФ (Східний Сибір), близько 16 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці.

ПІВДЕННА ГРУПА

- **нанайська мова** – поширена у РФ (Хабаровський і Приморський край), Китаї, 1,5 тис. мовців. Писемність на основі кирилиці.
- **орокська мова (ульта)** – поширена у РФ (Сахалінська обл.), 50 мовців. Писемності не має.
- **ульцька мова** – поширена у РФ (Хабаровський край), 150 мовців. Писемності не має.
- **ороцька мова (ороч)** – поширена у РФ (Хабаровський край), 10 мовців. Писемності не має.
- **удегейська мова** – поширена у РФ (Хабаровський, Приморський край), 100 мовців. Писемність на основі кирилиці.
- **маньчжурська мова (манчу)** – поширена у Китаї, 20 мовців. Одна з офіційних мов колишньої династії Цін, однієї з найбільших азійських імперій нового часу. Маньчжурське письмо.
- **сибірська мова (сібе)** – поширена у Китаї, 30 тис. мовців. Монгольське письмо.

ЕКЗАМЕНАЦІЙНІ ПИТАННЯ З КУРСУ „ВСТУП ДО МОВОЗНАВСТВА”

1. Предмет і проблематика мовознавства.
2. Розділи мовознавства та їх предмет.
3. Зв'язок мовознавства з іншими науками.
4. Конкретне та загальне, теоретичне та практичне мовознавство.
5. Внутрішня та зовнішня лінгвістика.
6. Мова і мовлення.
7. Мова і мислення.
8. Загальнонародна мова та її диференціація.
9. Літературна мова та її стилі.
10. Історія мови та історія народу.
11. Функції мови.
12. Теорії походження мови.
13. Знаковий характер мови.
14. Спорідненість мов і принципи їх генеалогічної класифікації.
15. Принципи морфологічної (типологічної) класифікації мов.
16. Синтетичні та аналітичні мови.
17. Аглотинація та фузія. Аглотинативні та флективні мови.
18. Синхронія та діяхронія.
19. Рівні мови. Одиниці мови та їх функції.
20. Власні та загальні назви.
21. Слово як основна одиниця мови.
22. Аналітичні граматичні способи.
23. Синтетичні граматичні способи.
24. Спосіб внутрішньої флексії.
25. Спосіб афіксації.
26. Суплетивізм.
27. Афікси з дериваційним та реляційним значенням.
28. Граматичне значення, граматичний спосіб, граматична форма та категорія.
29. Морфема. Аломорф. Морфеми з реляційним і дериваційним значеннями
30. Словотвір.
31. Антоніми і їх типи.
32. Синоніми і їх типи.

33. Значення слова.
34. Слова-терміни.
35. Типи слів у мові.
36. Моносемія, полісемія.
37. Омоніми та їх типи.
38. Метафора. Метонімія. Синекдоха. Звуження та розширення значення слова.
39. Табу та евфемізми.
40. Фразеологія. Типи фразеологізмів.
41. Речення та його ознаки.
42. Три аспекти вивчення звуків мови. Фонетика та фонологія.
43. Звук і фонема.
44. Акустичні особливості мовних звуків.
45. Анатомія та фізіологія мовного апарату.
46. Артикуляція і артикуляційна база.
47. Увулярні, ларингальні, фарингальні приголосні.
48. Носові, бокові та дрижачі приголосні.
49. Шумні та сонорні приголосні
50. Асиміляція та її типи.
51. Акомодація та її типи.
52. Дисиміляція та її типи.
53. Диференційні та інтегральні ознаки фонем.
54. Наголос та його типи.
55. Принципи класифікації голосних.
56. Принципи класифікації приголосних.
57. Фонема, позиції фонем, варіанти та варіації фонем.
58. Поділ приголосних за місцем творення.
59. Комбінаторні, позиційні та спонтанні зміни звуків.
60. Протеза, метатеза, епентеза, дієреза, гаплогія.
61. Зміни словникового складу мови.
62. Лексичне та граматичне значення.
63. Наукова етимологія та її принципи. Народна етимологія.
64. Частина мови та принципи їх виділення.
65. Внутрішня форма слова.
66. Словосполучення та синтагма.
67. Запозичення та їх типи. Пуризм.
68. Типи зв'язків у словосполученнях.
69. Лексикографія. Типи словників.

70. Лексико-семантична система мови.
71. Транскрипція, транслітерація, орфоепія.
72. Історія письма.
73. Типи письма.
74. Балтійські мови.
75. Кавказькі мови.
76. Фіно-угорські мови.
77. Кельтські мови.
78. Індійські мови.
79. Тюркські мови.
80. Германські мови.
81. Афразійські мови.
82. Слов'янські мови.
83. Монгольські та тунгусо-маньчжурські мови.
84. Романські мови.
85. Іранські мови.

КОНТРОЛЬНІ ТЕСТИ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

ТЕСТ 1

1. Експериментальна фонетика – це
 - 1) дослідження роботи артикуляційного апарату з використанням спеціальних приладів
 - 2) вивчення та класифікація звуків конкретної мови
 - 3) автоматичне розпізнавання мови
2. Висота звуку залежить від:
 - 1) середовища
 - 2) амплітуди коливань
 - 3) частоти коливань
 - 4) вітру
 - 5) тембру
3. У результаті періодичних коливань виникає:
 - 1) тон
 - 2) шум
 - 3) тембр
 - 4) резонанс
 - 5) періодичність
4. Резонатором у апараті мовлення людини є:
 - 1) язик
 - 2) ротова та носова порожнини
 - 3) голосові зв'язки
 - 4) легені
 - 5) зуби
5. Тембр голосу залежить від:
 - 1) органів сприйняття
 - 2) головного тону та обертонів
 - 3) довготи та сили звуку
 - 4) повітря
 - 5) температури
6. При якому положенні голосових зв'язок виникає голос?
 - 1) при закритій міжзв'язковій щілині і відкритій міжхрящевій
 - 2) при широко відкритих міжзв'язковій і міжхрящевій щілинах
 - 3) при закритій міжхрящевій щілині і напружених зв'язках
7. При якому розміщенні органів мовлення виникають носові звуки?
 - 1) коли в гортані утворюється щілина
 - 2) якщо м'яке піднебіння опускається
 - 3) коли повітря треться до ненапружених зв'язок
8. Артикуляція звуку включає в себе:
 - 1) голос, шуми та обертони
 - 2) екскурсію, витримку та рекурсію
 - 3) нейростимуляцію
 - 4) артикулятори
 - 5) повітря

9. При утворенні сонорних звуків:
 - 1) переважає шум
 - 2) тембр визначається характером даного шуму
 - 3) шуми відсутні взагалі, або мінімальні
10. Український голосний „о”:
 - 1) передній ряд, середнє піднесення
 - 2) середній ряд, низьке піднесення
 - 3) задній ряд, середнє піднесення
 - 4) середній ряд, середнє піднесення
11. Лабіалізація – це:
 - 1) розтягування губ при вимові звуку
 - 2) артикуляція, при якій губи заокруглюються та витягуються
 - 3) зниження резонаторного тону за рахунок нижчого підйому
12. Під час вимови фрикативних звуків:
 - 1) органи мовлення утворюють щілину
 - 2) потік повітря переборює певну перепону
 - 3) повітря проходить через носову порожнину
13. Система голосних називається:

1) аспірацією	2) лабіалізацією
3) веляризмом	4) консонантизмом
5) вокалізмом	
14. До губно-губних відносяться такі приголосні:

1) „ф”, „в”, „п”, „б”	2) „м”, „б”, „в”
3) „п”, „р”, „б”, „м”	4) „в”, „ф”, „м”
5) „б”, „д”, „г”	
15. Завдяки якому фонетичному процесу в просторіччі слово „трактор” звучить як „трахтор”?

1) асиміляція	2) дисиміляція
3) протеза	4) дієреза
5) гаплогія	
16. Чому в російській мові часто говорять „океан”?

1) це результат протези	2) це результат дієрези
3) це результат епентези	4) це результат гаплогії
5) це результат редукції	
17. Виберіть приклади позиційних змін:
 - 1) компот > [конпот], сад > [сат]
 - 2) честный > [чесный], паук > [павук]
 - 3) вода > [вада], суд > [сут]

18. У результаті якого фонетичного закону існує чергування „г”, „к”, „х” – „ж”, „ч”, „ш”?
- 1) в результаті акомодатії перед голосними переднього ряду
 - 2) в результаті позиційних змін
 - 3) в результаті закону відкритого складу
19. Які фонетичні процеси називаються історичними?
- 1) ті фонетичні зміни, які зумовлені синтагматично
 - 2) ті фонетичні закони, які припинили своє існування
 - 3) взаємні пристосування вимови суміжних голосного та приголосного
 - 4) ті фонетичні зміни, які зумовлені парадигматично
 - 5) ті фонетичні зміни, які зумовлені соціально
20. Комбінаторні та позиційні зміни є результатом взаємодії звукових елементів слова. Це означає, що вони:
- 1) зумовлені синтагматично
 - 2) зумовлені парадигматично
 - 3) мають фронтальний характер
21. Артикуляційна база - це:
- 1) сукупність органів мовлення людини
 - 2) сукупність усіх артикуляцій певної мови
 - 3) висота, сила, довгота та тембр звуку
 - 4) всі резонатори
 - 5) язик і голосові зв'язки
22. Виділіть диференційні ознаки у початкових фонем у словах „лук” – „люк”:
1) передній ряд – середній ряд	2) дзвінкість – глухість
3) твердість – м'якість	4) шумність – соборність
5) боковий – носовий	
23. За яких умов може виникнути нейтралізація фонетичних опозицій?
1) у ненаголошеному складі	2) після м'яких приголосних
3) у сильній позиції	4) від наголосу
5) між голосними	
24. До індійської групи належать
1) узбецька, гінді	2) циганська, санскрит
3) непалі, перська	4) палі, баскська
5) урду, курдська	

25. До кельтської групи належать
- 1) ірландська, англійська
 - 2) шотландська, галльська
 - 3) бретонська, ісландська
 - 4) урду, корнська
 - 5) іспанська, курдська
26. Яка мова має найбільшу кількість носіїв
- 1) гінді
 - 2) урду
 - 3) сінді
 - 4) перська
 - 5) індійська
27. Арабська мова належить до мовної групи
- 1) семітської
 - 2) індійської
 - 3) іранської
 - 4) тюркської
 - 5) хамітської
28. Кількість носіїв фінікійської мови
- 1) 0
 - 2) 520
 - 3) 12 тис.
 - 4) 540 тис.
 - 5) 1 млн.
29. У світі виділяють приблизно мовних сімей
- 1) 10
 - 2) 20
 - 3) 100
 - 4) 200
 - 5) 500
30. Ірландською мовою спілкуються
- 1) 1 тис.
 - 2) 80 тис.
 - 3) 200 тис.
 - 4) 600 тис.
 - 5) 1,2 млн.

ТЕСТ 2

1. Піктографія – це
- 1) відображення змісту повідомлення у вигляді малюнка
 - 2) система дорожніх знаків
 - 3) відтворення предметів у свідомості
 - 4) предметне письмо
 - 5) форма фіксації мовлення
2. Письмо графічними знаками, що позначають поняття –
- 1) піктографія
 - 2) предметне письмо
 - 3) ідеографія
 - 4) силабічне письмо
 - 5) графіті

3. Фонографія – це
 - 1) різновид письма, в якому графічні знаки позначають звуки
 - 2) акустика
 - 3) фонова графіка
 - 4) вид графіті
 - 5) напрям у мовознавстві
4. Які мови користуються силабічною системою письма -
 - 1) арабська
 - 2) чеська
 - 3) англійська
 - 4) угорська
 - 5) датська
5. Що таке морфема?
 - 1) корінь, суфікс, флексія, слово
 - 2) мінімальна двостороння одиниця мови
 - 3) найменша звукова одиниця, що служить для розрізнення значення слів
6. Граматика складається з –
 - 1) лексикології і морфології
 - 2) фонології і морфології
 - 3) морфології і синтаксису
 - 4) синтаксису і фразеології
 - 5) синтаксису і фонетики
7. Узагальнене мовне значення, яке властиве рядам слів тощо, що має в мові стандартне вираження, –
 - 1) лексичне значення
 - 2) граматичне значення
 - 3) конотативне значення
 - 4) денотативне значення
 - 5) сигніфікативне значення
8. Яке значення має суфікс *-ик-* в слові „столиками”,
 - 1) дериваційне
 - 2) реляційне
 - 3) модальне
 - 4) конотативне
 - 5) речове
9. Як називається підкреслений афікс в слові „землетрус”?
 - 1) інфікс
 - 2) інтерфікс
 - 3) циркумфікс
 - 4) флексія
 - 5) трансфікс
10. Яким граматичним способом виражене граматичне значення місцевого відмінку у реченні „На столі лежить книжка”?
 - 1) за допомогою прийменника та флексії
 - 2) за допомогою службових слів
 - 3) нульовим закінченням
 - 4) порядком слів
 - 5) редуплікацією

11. Модальні граматичні значення –
 - 1) незмінні показники слова, що дають йому певну граматичну класифікацію
 - 2) змінні показники слова, що дають йому певну граматичну класифікацію
 - 3) виражають відношення людини до висловленої думки
 - 4) нове значення слова
 - 5) суб'єктивне вираження думки
12. Розділ мовознавства, який вивчає типи й структуру морфем –
 - 1) морфологія
 - 2) морфеміка
 - 3) фонологія
 - 4) лексикологія
 - 5) словотвір
13. Єдність граматичного значення і засобів його вираження –
 - 1) граматична форма
 - 2) граматична категорія
 - 3) граматичний спосіб
 - 4) лексичне значення
 - 5) денотат
14. Граматична форма – це:
 - 1) афікси, внутрішня флексія, службові слова
 - 2) сукупність елементів мови, які об'єднані одним граматичним значенням
 - 3) єдність граматичного значення і граматичного способу для вираження цього значення
15. Предикативність –
 - 1) співвіднесеність змісту речення з об'єктивною дійсністю
 - 2) вираження мовцем свого ставлення до змісту висловлювання
 - 3) інтонаційна цілісність речення
 - 4) різновид граматики
 - 5) граматична форма
16. Охарактеризуйте морфему „-еньк” у словах „маленький”, „добренький”.
 - 1) це морфема з реляційним значенням
 - 2) це морфема з дериваційним значенням
 - 3) це фонетичний аломорф
 - 4) це варіація
 - 5) це варіант
17. Що таке граматична категорія?
 - 1) Єдність морфологічного і синтаксичного значень.

- 2) Сукупність граматичних форм, об'єднаних одним граматичним значенням.
- 3) Додаткові значення, які супроводжують лексичне значення слова.
18. Що таке дериваційне значення?
- 1) це словотворче значення
 - 2) це значення, що виражає відношення слова до інших членів речення
 - 3) незмінні, постійні показники слова, що дають йому певну граматичну класифікацію
 - 4) виражає модальність слова
 - 5) вид лексичного значення
19. Який граматичний спосіб використовується в словах: *брати* – *взяти*?
- 1) афіксація
 - 2) редуплікація
 - 3) суплетивізм
 - 4) словоскладання
 - 5) чергування
20. Що таке інфікси?
- 1) афікси, що поєднують частини складного слова
 - 2) комбінація з префікса і постфікса
 - 3) афікси, що вставляються всередину кореня
 - 4) поєднання флексій
 - 5) нові афікси
21. Який тип зв'язку в словосполученні „читати книгу”?
- 1) узгодження
 - 2) керування
 - 3) координація
 - 4) ізафет
 - 5) прилягання
22. Слова якої групи здатні утворювати ті чи інші форми за допомогою суплетивізму?
- 1) великий, поганий, добрий
 - 2) стіл, мати, дитя
 - 3) адже, добре, страшно
 - 4) ось, добре, нарешті
 - 5) завтра, іспит, важкий
23. Перечисліть аналітичні способи вираження граматичних значень:
- 1) порядок слів, інтонація, спосіб службових слів
 - 2) спосіб службових слів, повтори, інтонація, наголос
 - 3) інтонація, порядок слів, афіксація
 - 4) порядок слів, внутрішня флексія, інтонація
 - 5) службові слова, редуплікація, суплетивізм

24. Основні критерії виділення частин мови:
- 1) фонетичний, семантичний, морфологічний
 - 2) семантичний, морфологічний, синтаксичний
 - 3) семантичний, словотвірний, лексичний
 - 4) категоріальний, стилістичний, фразеологічний
 - 5) морфологічний, словотвірний, порівняльний
25. Який тип зв'язку в словосполученні „слухати уважно”?
- 1) узгодження
 - 2) керування
 - 3) координація
 - 4) ізафет
 - 5) прилягання
26. До кавказьких мов належать:
- 1) грузинська, осетинська
 - 2) абхазька, інгуська
 - 3) чанська, циганська
 - 4) мегрельська, караїмська
 - 5) абазинська, азербайджанська
27. Кількість носіїв угорської мови складає:
- 1) 420 тис.
 - 2) 1 млн.
 - 3) 5 млн.
 - 4) 12,5 млн.
 - 5) 15 млн.
28. Естонська мова належить мовній групі :
- 1) балтійській
 - 2) фінській
 - 3) угорській
 - 4) слов'янській
 - 5) германській
29. До тюркської мовної сім'ї належать:
- 1) татарська, мордовська
 - 2) башкирська, карельська
 - 3) караїмська, гагаузька
 - 4) казахська, таджицька
 - 5) турецька, болгарська
30. Кількість носіїв азербайджанської мови складає:
- 1) 5 млн.
 - 2) 7 млн.
 - 3) 14 млн.
 - 4) 24 млн.
 - 5) 28 млн.

ТЕСТ 3

1. Розділ мовознавства, що вивчає словниковий склад мови, це –
- 1) фразеологія
 - 2) лексикологія
 - 3) морфологія
 - 4) етимологія
 - 5) семасіологія

2. Ономазіологія досліджує
 - 1) процеси найменування
 - 2) стан мовних навичок
 - 3) значення імен
 - 4) укладання словників
 - 5) запозичення
3. До повнозначних слів належать
 - 1) дієслова, займенники
 - 2) іменники, сполучник
 - 3) прикметник, прислівник
 - 4) числівник, частка
 - 5) дієслово, прийменники
4. Лексема – це
 - 1) інваріант слова
 - 2) інваріант морфеми
 - 3) вид речення
 - 4) лексична сема
 - 5) семантичний компонент
5. Можливість слова мати декілька значень –
 - 1) моносемія
 - 2) полісемія
 - 3) валентність
 - 4) актант
 - 5) сирконстант
6. Перенесення назви за подібністю –
 - 1) метафора
 - 2) метонімія
 - 3) синекдоха
 - 4) полісемія
 - 5) моносемія
7. Синекдоха –
 - 1) перенесення назви з цілого на частину і навпаки
 - 2) перенесення за подібністю
 - 3) семантична одиниця
 - 4) вид сирконстанти
 - 5) нове слово
8. Слова, що звучать однаково, але мають різні значення –
 - 1) синоніми
 - 2) антоніми
 - 3) омоніми
 - 4) пароніми
 - 5) гіпоніми
9. *Мати* (дієслово) і *мати* (іменник) – це
 - 1) омоформи
 - 2) омофони
 - 3) омографи
 - 4) омономи
 - 5) топоніми
10. *Му'ка* і *мука'* – це
 - 1) омоформи
 - 2) омофони
 - 3) омографи
 - 4) омономи
 - 5) топоніми

11. Слова *іти, плестись* – це
- 1) абсолютні синоніми
 - 2) стилістичні синоніми
 - 3) семантико-стилістичні синоніми
 - 4) семантичні синоніми
 - 5) домінантні синоніми
12. Різні за звучанням слова, які мають протилежні, але співвідносні значення, –
- 1) пароніми
 - 2) синоніми
 - 3) антоніми
 - 4) омоніми
 - 5) гіпероніми
13. Які слова утворюють комплементарні антоніми?
- 1) істинний – хибний
 - 2) молодий – немолодий
 - 3) зайти – вийти
 - 4) нижній – верхній
 - 5) голова – коса
14. Які слова утворюють контрарні антоніми?
- 1) істинний – хибний
 - 2) молодий – немолодий
 - 3) зайти – вийти
 - 4) нижній – верхній
 - 5) голова - коса
15. Чим є слово *дерево* для слів *береза, тополя, дуб*?
- 1) гіпонімом
 - 2) гіперонімом
 - 3) когіпонімом
 - 4) конверсивом
 - 5) антитезою
16. Який набір слів є парадигмою?
- 1) я бачив сон
 - 2) гарний сон
 - 3) я, мені
 - 4) добре бачити
 - 5) сни, я, бачити
17. Слова, що вживаються в певній соціальній групі, називаються
- 1) професіоналізми
 - 2) діалектизми
 - 3) екзотизми
 - 4) жаргонізми
 - 5) архаїзми
18. Слова або вислови, які вживаються замість заборонених слів, -
- 1) табу
 - 2) евфемізми
 - 3) архаїзми
 - 4) неологізми
 - 5) антоніми
19. Застарілі слова, які вийшли з активного вжитку, але збереглися в пасивному словнику –
- 1) історизми
 - 2) архаїзми

28. До анатолійської мовної групи належать:
- 1) хетська, турецька
 - 2) лівійська, лідійська
 - 3) карійська, корнська
 - 4) лікійська, арабська
 - 5) арамейська, караїмська
29. Кількість носіїв хетської мови складає:
- 1) 0
 - 2) 330 тис.
 - 3) 1,2 тис.
 - 4) 3 тис.
 - 5) 1 млн.
30. До балтійської мовної групи належать:
- 1) естонська, литовська
 - 2) прусська, карельська
 - 3) прусська, латиська
 - 4) латиська, киргизька
 - 5) естонська, фінська

ТЕСТ 4

1. Конкретне мовознавство займається:
- 1) вивченням споріднених мов або однієї мови
 - 2) проблемою виникнення людської мови
 - 3) дослідженням того, що притаманне усім мовам
 - 4) розглядом мовних універсалій
 - 5) вивченням розбіжностей між мовами
2. Метод дослідження, згідно з яким на підставі знання про окреме роблять висновок про загальне, –
- 1) дедукція
 - 2) індукція
 - 3) редукція
 - 4) синтез
 - 5) аналіз
3. Емотивна функція – це вираження
- 1) бажання
 - 2) контакту
 - 3) почуттів
 - 4) думок
 - 5) краси
4. Етнолінгвістика – це наука про:
- 1) взаємозв'язок мови і психіки людини
 - 2) взаємозв'язок мови і народу з його культурою
 - 3) словотворення
 - 4) мову і суспільство
 - 5) мову в різних ареалах
5. Система мови – це сукупність:
- 1) мовних рівнів, одиниць і відношень
 - 2) взаємовідношень між мовними елементами
 - 3) слів у реченні
 - 4) правил

- 5) винятків і правил
6. Наука, що досліджує невербальні форми спілкування, називається
- 1) мовознавство
 - 2) семіотика
 - 3) вербатологія
 - 4) паралінгвістика
 - 5) паракінесика
7. Розділ мовознавства, що досліджує значення слова, називається
- 1) етимологією
 - 2) семантикою
 - 3) морфологією
 - 4) лексикологією
 - 5) лексикографією
8. Розділ мовознавства, що займається укладанням словників, називається
- 1) етимологією
 - 2) семантикою
 - 3) морфологією
 - 4) лексикологією
 - 5) лексикографією
9. Мовна сім'я – це:
- 1) мови, якими говорять народи однієї країни
 - 2) сукупність мов, які подібні між собою
 - 3) сукупність споріднених мов, що походять з однієї прамови
 - 4) сукупність всіх мов
 - 5) всі мови одного регіону
10. Мовлення – це:
- 1) конкретне втілення мови у конкретній ситуації
 - 2) код, який використовується у мовленнєвому акті мовцем
 - 3) мовна система
 - 4) мовна структура
 - 5) мова у розвитку
11. Мертва мова – це:
- 1) мова, якою розмовляють, але не пишуть
 - 2) мова, якою не існує живого спілкування
 - 3) мова країни, населення якої вимерло
 - 4) штучна мова
 - 5) мова глухонімих
12. Синтагма – це:
- 1) система словозмін
 - 2) речення або словосполучення
 - 3) сукупність однотипних мовних одиниць і категорій
 - 4) варіант парадигми
 - 5) сукупність правил побудови речення

13. Мова відрізняється від мовлення тим, що:
- 1) вона належить тільки грамотному носієві мови
 - 2) вона мало залежить від окремого носія мови
 - 3) вона індивідуальна
 - 4) вона історично передує мовленню
 - 5) вона лінійна
14. Розмальоване яйце можна розглядати як:
- 1) симптом релігійного свята Пасхи
 - 2) сигнал про завершення посту
 - 3) символ релігійного свята Пасхи
 - 4) сигнал до малювання
 - 5) символ острова Пасхи
15. Знакова система мови відрізняється від інших знакових систем тим, що:
- 1) вона складається з великої кількості знаків
 - 2) вона постійно розвивається і придатна для використання у різних ситуаціях
 - 3) вона передає почуття за допомогою одноразового погодження
 - 4) вона не розвивається
 - 5) вона закрита
16. Мова залежить від:
- 1) ситуації, часу і простору, від мовця
 - 2) виду спілкування
 - 3) суспільного розвитку
 - 4) раси
 - 5) нації
17. До якої підгрупи слов'янської групи належить словацька мова
- 1) східна
 - 2) західна
 - 3) північна
 - 4) південна
 - 5) центральна
18. Який тип антонімів у пари „дорогий – недорогий”
- 1) контрадикторний
 - 2) контрарний
 - 3) комплементарний
 - 4) векторний
 - 5) радикальний
19. Найбільше мовців має:
- 1) українська мова
 - 2) білоруська мова
 - 3) болгарська мова
 - 4) чеська мова
 - 5) сербська мова

29. До якої підгрупи романської групи належить молдавська мова
- 1) східна
 - 2) західна
 - 3) північна
 - 4) південна
 - 5) центральна
30. Який тип зв'язку в словосполученні „рух уперед”?
- 1) узгодження
 - 2) керування
 - 3) тяжіння
 - 4) ізафет
 - 5) прилягання

ТЕСТ 5

1. Спільні ознаки, властиві всім мовам світу, називають
- 1) лінгвосаліями
 - 2) мовосаліями
 - 3) універсаліями
 - 4) системою
 - 5) структурою
2. Прикладне мовознавство – це:
- 1) вивчення проблеми класифікації мов
 - 2) наука про внутрішню будову мови
 - 3) укладення словників та підручників
 - 4) мовознавчі приклади
 - 5) система лінгвістичних прикладів
3. Метод дослідження, згідно з яким на основі загальних положень роблять висновки про окремі факти, –
- 1) дедукція
 - 2) індукція
 - 3) кодування
 - 4) редукція
 - 5) редуплікація
4. Головними функціями мови є:
- 1) комунікативна і акумулятивна
 - 2) комунікативна і мислетворча
 - 3) мислетворча і репрезентативна
 - 4) емотивна і експресивна
 - 5) комунікативна і поетична
5. Свідомий вплив суспільства на мову –
- 1) психолінгвістика
 - 2) мовна політика
 - 3) соціолінгвістика
 - 4) зомбізм
 - 5) гіпноз
6. Синхронічне мовознавство вивчає:
- 1) одну мову в її розвитку
 - 2) мову або споріднені мови в певний проміжок часу

- 3) історію розвитку різних мов
- 4) історію мовознавства
- 5) застосування мовних знань
7. Внутрішня лінгвістика вивчає:
 - 1) закони функціонування мови і її структуру
 - 2) взаємодію мови з внутрішнім світом людини
 - 3) зв'язок мови з мисленням
 - 4) проблеми мовознавства
 - 5) вплив мови на суспільство
8. Засоби спілкування на обмеженій території називають
 - 1) діалектом
 - 2) літературною мовою
 - 3) суржиком
 - 4) сленгом
 - 5) жаргоном
9. Узагальнене й абстрактне відображення мозком людини явищ дійсності в поняттях, судженнях і умовиводах-
 - 1) мова
 - 2) свідомість
 - 3) мислення
 - 4) наука
 - 5) філософія
10. Знаками мови є (за теорією Ф. де Соссюра):
 - 1) крапки, коми
 - 2) вигуки
 - 3) звуки, слова
 - 4) кольори, відтінки
 - 5) дерева, рослини
11. Наука, що вивчає різні системи знаків, називається
 - 1) лінгвістика
 - 2) семіотика
 - 3) ономастика
 - 4) семантика
 - 5) етимологія
12. Мовлення є
 - 1) загальне, стабільне
 - 2) конкретне, динамічне
 - 3) стабільне, психічне
 - 4) нелінійне, психофізичне
 - 5) конкретне, психічне
13. Вчення про походження всіх мов світу від однієї – це теорія
 - 1) моногенезу
 - 2) полігенезу
 - 3) соллогінезу
 - 4) звуконаслідування
 - 5) символізму
14. Розділ мовознавства, що досліджує слово, називається
 - 1) етимологією
 - 2) семантикою
 - 3) морфологією
 - 4) лексикологією
 - 5) лексикографією

15. Розділ мовознавства, що досліджує походження слова – це:
- 1) етимологія
 - 2) семантика
 - 3) морфологія
 - 4) лексикологія
 - 5) лексикографія
16. За допомогою мови людина накопичує свої знання. Ця функція мови називається:
- 1) комунікативна
 - 2) емотивна
 - 3) перцептивна
 - 4) акумулятивна
 - 5) експресивна
17. Мова організована ієрархічно. Це значить, що:
- 1) вона складається з речень та словосполучень
 - 2) вона фіксує досвід народу, який говорить цією мовою
 - 3) вона складається з різних рівнів, одиниці вищого рівня складаються з одиниць нижчого
 - 4) вона складається з різних одиниць
 - 5) вона розвивається
18. Виберіть приклад парадигми з поданих варіантів:
- 1) йду, йдеш, йдемо
 - 2) я йду додому
 - 3) йти додому
 - 4) йде як знає
 - 5) куди піти
19. Які одиниці відносяться до морфологічного рівня мови?
- 1) префікси
 - 2) словосполучення
 - 3) звуки
 - 4) речення
 - 5) слова
20. До якої підгрупи слов'янської групи належить українська мова
- 1) східна
 - 2) західна
 - 3) північна
 - 4) південна
 - 5) центральна
21. До якої підгрупи слов'янської групи належить македонська мова
- 1) східна
 - 2) західна
 - 3) північна
 - 4) південна
 - 5) центральна
22. До якої підгрупи слов'янської групи належить чеська мова
- 1) східна
 - 2) західна
 - 3) північна
 - 4) південна
 - 5) центральна
23. До якої підгрупи германської групи належить німецька мова
- 1) східна
 - 2) західна

2. При утворенні голосних найважливішу роль відіграє:
 - 1) місце і ступінь підняття спинки язика
 - 2) нижня губа 3) вільне дихання
 - 4) зуби 5) язичок
3. „Ряд” у класифікації голосних означає:
 - 1) розміщення голосних один за одним у залежності від їх довготи
 - 2) висоту тону голосних
 - 3) те, якою частиною спинка язика піднімається до піднебіння
4. Звук „ч”:
 - 1) дзвінкий, фрикативний, середньоязичний
 - 2) глухий, африкат, піднебінний
 - 3) глухий, проривний, піднебінний
 - 4) дзвінкий, зімкнено-прохідний, альвеолярний
 - 5) глухий, дрижачий, зубний
5. За місцем утворення приголосні поділяються на:
 - 1) проривні та фрикативні 2) сонорні та шумні
 - 3) губні, увулярні 4) ларингальні, щілинні
 - 5) проривні, зубні
6. Визначте приголосний за такими ознаками: шумний, губно-зубний, щілинний, дзвінкий, твердий:
 - 1) „в” 2) „з” 3) „п”
 - 4) „б” 5) „м”
7. Шепіт виникає, коли
 - 1) голосова щілина звужена, міжхрящова залишається доволі широкою
 - 2) голосові зв’язки розслаблені, пірамідальні хрящі розсунуті
 - 3) міжхрящова щілина закрита, голосові зв’язки напружені
8. Під який фонетичний процес потрапило слово „бомба” утворивши „бонба”?
 - 1) несуміжна прогресивна дисиміляція
 - 2) контактна регресивна дисиміляція
 - 3) контактна регресивна неповна асиміляція
 - 4) епентеза
 - 5) протеза
9. Як називається явище, що відбулося в словах рос. *медведь* → укр. *ведмідь*?
 - 1) метафора 2) метатеза
 - 3) гаплогія 4) дієреза

- 5) протеза
10. Поєднання двох або кількох фонем в один звук в результаті історичного розвитку мови називається:
- 1) дивергенцією
 - 2) стягненням
 - 3) конвергенцією
 - 4) інтеграцією
 - 5) диференціацією
11. Вплив звуків один на одного у звуковому ланцюжку викликає:
- 1) комбінаторні зміни
 - 2) позиційні зміни
 - 3) спонтанні зміни
 - 4) реляційні зміни
 - 5) конотативні зміни
12. Якщо голосні в афіксах уподібнюються голосним в коренях, це:
- 1) акомодация
 - 2) сингармонізм
 - 3) метатеза
 - 4) гаплогія
 - 5) редукція
13. Санскрит – це:
- 1) давньоукраїнська мова
 - 2) мертва давньоіндійська літературна мова
 - 3) культова мова середньовіччя
 - 4) форма дієслова
 - 5) граматичний спосіб
14. До іранської групи належать
- 1) скіфська, гінді
 - 2) таджицька, санскрит
 - 3) осетинська, перська
 - 4) палі, баскська
 - 5) урду, курдська
15. Кількість носіїв шотландської мови
- 1) 0
 - 2) 830
 - 3) 12 тис.
 - 4) 60 тис.
 - 5) 100 тис.
16. До афразійських мов належать
- 1) арабська, гінді
 - 2) іврит, їдиш
 - 3) тигре, сардинська
 - 4) фінікійська, коптська
 - 5) урду, давньоєгипетська
17. Яка мова має найбільшу кількість носіїв
- 1) санскрит
 - 2) циганська
 - 3) палі
 - 4) согдійська
 - 5) фінікійська

18. Афганська мова належить до
- 1) індійської групи
 - 2) іранської групи
 - 3) тюркської групи
 - 4) кавказьких мов
 - 5) слов'янської групи
19. Лінгвістичний аспект звука – це
- 1) його функція в мові
 - 2) його звучання
 - 3) творення його мовленнєвим апаратом
 - 4) його тембр
 - 5) його розвиток
20. Сила звука залежить від
- 1) частоти коливань
 - 2) амплітуди коливань
 - 3) тривалості коливань
 - 4) шуму
 - 5) забарвлення
21. Повернення органів мовлення у вихідне положення –
- 1) екскурсія
 - 2) кульмінація
 - 3) рекурсія
 - 4) артикуляція
 - 5) приступ
22. Український звук „є” характеризується такими ознаками:
- 1) високе піднесення, передній ряд
 - 2) середнє піднесення, передній ряд
 - 3) середнє піднесення, середній ряд
 - 4) середнє піднесення, задній ряд
 - 5) низьке піднесення, задній ряд
23. Склад *сад*
- 1) закритий і прикритий
 - 2) відкритий і неприкритий
 - 3) відкритий і прикритий
 - 4) закритий неприкритий
 - 5) напіввідкритий і напівприкритий
24. Поява перед голосним, що стоїть на початку слова, приголосного для полегшення вимови -
- 1) редуція
 - 2) протеза
 - 3) дієреза
 - 4) епентеза
 - 5) гаплогія
25. При вимовлянні слова *боротьба* [бород'ба] відбувається:
- 1) прогресивна асиміляція
 - 2) прогресивна дисиміляція
 - 3) регресивна асиміляція
 - 4) регресивна дисиміляція
 - 5) сингармонізм
26. Побуквена передача слів однієї графічної системи іншою -

- 1) транскрипція 2) транслітерація
3) орфоепія 4) орфографія
5) субституція
27. Диференційними ознаками слів *бук – сук* є
- 1) ознаки за участю голосу і шуму
2) ознаки за місцем творення
3) твердість і м'якість
4) короткість і довгота
5) назальність і неназальність
28. Варіант фонему називається
- 1) аломорфом 2) алолексом
3) алофоном 4) алосемою
5) алосемемою
29. Опозиція <д> - <т> -
- 1) привативна 2) градуальна
3) еквіполентна 4) контактна
5) несуміжна
30. Ознаки фонем, які не розрізняють значень слів, називаються
- 1) диференційні 2) інтегральні
3) делімітативні 4) лінгвістичні
5) градуальні

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Рекомендована література

Базова:

Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. Київ, 2014.

Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. Київ, 2009.

Довідкова:

Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010.

Додаткова література

Варпахович Л.В. Лингвистика в таблицах и схемах. Минск, 2007.

Герета Н.М., Торчинський М.М. Вступ до мовознавства. К., 2000.

Голубовська І.О., Лучканин С.М., Чемес В.Ф. та ін. Вступ до мовознавства: навчальний посібник. Київ, 2016.

Горох Г.В. Вступ до мовознавства. Кам'янець-Подільський, 2002.

Дрогомирецький П.П., Пена Л.І. Вступ до мовознавства: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2015.

Дубічинський В.В. Вступ до мовознавства. Харків, 2002.

Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення. К., 2000.

Засекіна Л.В., Засекін С.В. Вступ до психолінгвістики: навчальний посібник. Острог, 2002.

Звонська Л.Л., Корольова Н.В., Лазер-Паньків О. В. та ін. Енциклопедичний словник класичних мов. 2-ге вид. випр. і допов. К.: ВПЦ „Київський університет”, 2017.

Кійко Ю.Є., Мацкуляк Ю.Й., Кійко С.В. Вступ до мовознавства: Тести. Чернівці, 2010.

Кириченко Г.С. Нариси загального мовознавства: навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. Київ, 2008.

Кучинський Б.В. Навчально-методичний комплекс з курсу „Вступ до мовознавства” для студентів факультету іноземних мов. Кіровоград, 2004.

Левицький А.Е., Сингаївська А.В., Славова Л.Л. Вступ до мовознавства: Навчальний посібник. Київ, 2006.

Левицький В.В., Іваницька М.Л., Іваницький Р.В. Основи мовознавства: навчальний посібник. Чернівці, 2000.

- Левицький Ю.М. Мови світу: енциклопедичний довідник. Львів, 1998.
- Левицький Ю.-М. Людські мови. Монреаль, Львів, 2013.
- Лінгвістичний аналіз: Практикум. Навчальний посібник / За ред. Г.Р. Передрій. Київ, 2005.
- Мазуркевич Л.В. Вступ до мовознавства. К., 2002.
- Монжалеї Т.К. Вступ до мовознавства: навчальний посібник. Суми, 2011.
- Семчинський С.В. Вступ до порівняльно-історичного мовознавства. К., 2002.
- Соссюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. К., 1998.
- Терехова Д.І. Вступ до мовознавства: навчальний посібник. Київ, Полтава, 2012.
- Харченко С.В. Вступ до мовознавства. К., 2004.
- Ющук І.П. Вступ до мовознавства. К., 2000.

Навчальне видання

Практикум до курсу „Вступ до мовознавства”

*Кійко Юрій Євгенович,
Агапій Анжела Петрівна,
Мельник Юлія Йосифівна*

Редактор *Макарова О.П.*
Відповідальний за випуск *Кійко С.В.*

Підписано до друку Формат 60x84/16.
Папір газетний. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 5.
Обл.-вид. арк. Тираж Зам.

Друкарня видавництва „Рута” Чернівецького університету
58012, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2